

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Kriminaalõiguse, kriminoloogia ja kognitiivse psühholoogia õppetool

Marika Bogun

**JURIIDILISE ISIKU KARISTAMISE EESMÄRGID JA NENDE REALISEERUMIST
TAGAVAD MEETMED**

Magistritöö

Juhendajad
dr. iur. Marko Kairjak
prof. Jaan Sootak

Tartu
2015

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	3
1. Juriidilise isiku karistusõigusliku vastutuse alused ja karistamise eesmärgid.....	8
1.1 Juriidilise isiku vastutuse eeldused karistusseadustikus ja nende kujunemine kohtupraktikas.....	8
1.2 Juriidilise isiku karistamise põhjendused.....	14
1.3 Absoluutsest teoriast lähtuvad karistamise eesmärgid.....	16
1.4 Üldpreventiivsed eesmärgid.....	20
1.4.1 Negatiivne üldpreventsioon.....	20
1.4.2 Positiivne üldpreventsioon.....	25
1.5 Eripreventiivsed eesmärgid.....	28
1.5.1. Negatiivne eripreventsioon	28
1.5.2 Positiivne eripreventsioon.....	32
1.6 Ühendteooriad.....	33
1.7 Majandusliku kasu teooria.....	34
2. Juriidilisest isikust kahtlustatava või süüdistatava poolt karistuseesmärkide realiseerumise takistamine	35
2.1 Ühinemine.....	35
2.2 Jagunemine.....	39
2.3 Likvideerimine ja sundlõpetamise esilekutsumine.....	42
3. Karistuseesmärkide realiseerumist tagavad meetmed.....	45
3.1 Riigikohtu otsuse 3-1-1-133-13 võimalik riive karistusõiguse eesmärkidega.....	45
3.2. Võimalikud lahendused kriminaalmenetluse kestel ühinemise, jagunemise, likvideerimise ja sundlõpetamise takistamiseks.....	48
3.2.1 KarS § 14 lg 1 ja TsÜS § 6 lg 1 laiendav tõlgendamine – ühinguidentiteedi teooria	48
3.2.2 Vastutuse laiendamine juriidilise isiku õigusjärglasele KarS § 14 täiendamise teel	52
3.2.3. Kandeavalduse tegemise keelamine tsiviilõiguslike hagi tagamise meetmete abil	54
3.2.4 Kandeavalduse tegemise keelamine toimingu vastuolu tõttu hea usu põhimõttega	56
3.2.5 Ühinemise, jagunemise ja likvideerimise keelamine kriminaalmenetluse ajaks seaduse alusel.....	57
3.2.6. Toimingute abil karistusest hoidumise kriminaliseerimine.....	62
KOKKUVÕTE.....	64
AIMS OF PUNISHING LEGAL ENTITIES AND THEIR REALIZATION ENSURING MEASURES.....	69
Summary.....	69
KASUTATUD KIRJANDUS.....	75
KASUTATUD INTERNETIALLIKAD.....	77
KASUTATUD NORMATIIVAKTID.....	80
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA.....	80

SISSEJUHATUS

Eesti karistusõigus tunneb juriidilise isiku vastutust alates 2002. aastast, mil jõustus karistusseadustik¹ (edaspidi KarS). Kuigi autorile teadaolevalt puudub Eesti kohta statistika, mis kajastaks juriidiliste isikute suhtes algatatud kriminaalmenetluste arvu, annab avalikult kättesaadav juriidiliste isikute osas langetatud süüdi- või õigeksmõistvate kohtuotsuste hulk² põhjuse uskuda, et juriidiliste isikute karistamise võimalus oli õiguskorda oodatud ning vajalik.

KarS § 14 lg 1 kohaselt vastutab juriidiline isik seaduses ettenähtud juhtudel teo eest, mis on toime pandud juriidilise isiku organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja poolt juriidilise isiku huvides. Tulenevalt KarS §-st 37 on juriidilise isiku süüvõime seotud tema õigusvõimega. Juriidilise isiku õigusvõime algab TsÜS³ § 26 lg 2 alusel tema kandmisega juriidilise isiku liigile vastavasse registrisse ning lõpeb TsÜS § 45 lg 2 alusel registrist kustutamisega. KrMS⁴ §-de 199 lg 4 ning 200 kohaselt on juriidilise isiku lõppemine kriminaalmenetlust välistav asjaolu ning selle ilmnemisel tuleb kriminaalmenetlus juriidilise isiku suhtes lõpetada. Erinevaid juriidilise isiku liike reguleerivatest õigusaktidest lähtuvalt on võimalik juriidilise isiku ühinemise, jagunemise, likvideerimise või sundlõpetamise abil saavutada juriidilise isiku lõppemine. Eelnimetatud regulatsioonist on ilmnenu, et teoreetiliselt on ühingutel võimalik kriminaalmenetluse kestel ühinedes, jagunedes, ühingu likvideerides või sundlõpetamist esile kutsudes saavutada juriidilise isiku lõppemine ning seeläbi hoida ära ühingu karistuse kohaldamine.

Ühingute ühinemist, jagunemist, likvideerimist ja sundlõpetamist reguleerivad vastavalt ühingu liigile ÄS⁵, MTÜS⁶, SAS⁷ ning kohalduvad ka TsÜS sätted. Nimetatud õigusaktide kohaselt kaasneb juriidilise isiku ühinemisel teise juriidilise isikuga ühendatava ühingu lõppemine. Ühingu lõppemine kaasneb regulatsiooni kohaselt ka ühingu jagunemisega

1 Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 12.03.2015, 21.

2 Lihtotsing Riigi Teataja otsingusüsteemis. – Arvutivõrgus: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/maa_ringkonna_kohtulahendid/kriminaalKohtumenetlus.html (20.04.2015).

3 Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I 2002, 35, 216 ... RT I 13.03.2014, 103.

4 Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 19.03.2015, 21.

5 Äriseadustik. – RT I 1995, 26, 355 ... RT I, 19.03.2015, 45.

6 Mittetulundusühingute seadus. – RT I 1996, 42, 811 ... RT I, 21.06.2014, 42.

7 Sihtasutuste seadus. – RT I 1995, 92, 1604 ... RT I, 21.06.2014, 49.

jaotumise teel. Samuti on ühingu lõppemine tagajärjeks ühingu likvideerimise või sundlõpetamise korral. Kehtivas õiguses puudub käesoleval hetkel selge regulatsioon, mis võimaldaks juriidiliste isikute ühinemist, jagunemist, likvideerimist ja sundlõpetamist kriminaalmenetluse kestel piirata või keelata. Seega on tõstatunud võimalus, et juriidilistel isikutel on võimalik eelnimetatud võtete abil karistusõiguslikust vastutusest hoiduda.

Ühingute jagunemise osas kriminaalmenetluse kestel on esile kerkinud teinegi probleem, mis ilmneb ühe kindla jagunemisviisi – eraldumise korral. Vastavalt ÄS § 434 lg-le 4, MTÜS § 65 lg-le 3 ning SAS § 70 lg-le 3 on nii äri- kui mittetulundusühingute ja ka sihtasutuste jagunemine võimalik viisil, millega olemasolev ühing ei lõppe, vaid jääb edasi tegutsema, kuid osa tema varast ning õigustest antakse üle eraldunud ühingule. Sel viisil jagunemise abil on võimalik saavutada olukord, kus sanktsiooni ei ole võimalik mõista süüteo toime pannud juriidilisele isikule tervikuna. Kuna osa süüdlasest tegutseb uues kehas edasi, tõstatub sellest küsimus, kas üksnes teist poolt, vana registrikoodiga tegutsema jäänud ühingu karistades on võimalik saavutada juriidilise isiku karistamise eesmärgid. Antud jagunemisviisiga kaasnevad probleemid ei ole jäänud üksnes teoreetilisele tasandile, vaid on realiseerunud ka kohtupraktikas.

Jagunemise abil karistuseesmärkide vältimisest tõstatas diskussioon 2008. aastal altkäemaksu andmises süüdistatava AS Merko Ehitus jagunemisega käimasoleva kriminaalmenetluse ajal.⁸ Ettevõtte jagunemiskava kohaselt eraldati ühing kaheks ning vana juriidilise keha kõrvale loodud ühingule läks üle suurem osa jaguneva ühingu varast ja kõik kohustused, välja arvatud need, mis tulenesid kriminaalasjast.⁹ AS Merko Ehitus vana keha nimetati ümber AS-ks Järvevana ning eraldunud keha asus tegutsema AS Merko Ehitus nime, pädevuste ja vahenditega. Sisuliselt sama skeemi kordas mõni aasta hiljem AS Facio Ehitus, nimetades vana keha ümber AS-ks Räga ning jätkates majandustegevust eraldunud kehas, millele anti üle vara, ettevõtte koos kohustustega ning vana ärinimi.¹⁰ AS Facio ehitus lahendis väljendatud Riigikohtu seisukoha kohaselt ei saa jagunemisel tekkinud uuele äriühingule kehtiva õiguse

8 AS Merko Ehitus aktsionäride üldkoosoleku otsused 03.06.2008 toimunud korralisel üldkoosolekul, p 4. – Arvutivõrgus: http://www.nasdaqomxbaltic.com/market/pg=details&instrument=EE3100098328&list=2&tab=news&news_id=226095 (28.03.2015).

9 AS Merko Ehitus jagunemiskava. – Arvutivõrgus: http://www.nasdaqomxbaltic.com/files/tallinn/bors/prospekt/merko/MKO_jagunemiskava.pdf (28.03.2015).

10 AS Facio Ehitus majandusaasta aruanne 2010, lk 2. – Arvutivõrgus: http://riito.ee/public/files/aruanne_2010.pdf (28.03.2015).

kohaselt karistusõiguslikult omistada jaguneva ühingu poolt enne jagunemist toime pandud tegu.¹¹ Seega ei laiene karistusõiguslik vastutus Riigikohtu tõlgenduse kohaselt jagunemisel loodud juriidilise isiku õigusjärglasele ning karistada saab üksnes jagunemiseelse juriidilise isiku registrikoodi all tegutsema jäänud ühingu osa.

Eelkirjeldatud viisil jagunedes oli ühingutel võimalik vältida nii karistuse efektiivsust kui karistamise tagajärjel kohalduvaid ettevõtluspiiranguid. Nii ei oleks olnud võimalik näitena toodud jagunenud ühingute puhul realiseerida kuni 1. jaanuarini 2015 kehtinud¹² KarS §-s 46 sätestatud karistusõigusliku sundlõpetamise eesmärki, mis seisnes peamiselt süüdlase ühiskonnast isoleerimises, kuna osa süüdlasest oleks jäänud edasi tegutsema. Samuti ei oleks olnud võimalik tagada kriminaalkaristuse saanud juriidilisele isikule kohalduvate ettevõtluspiirangute eesmärki. Nimelt kaasneb juriidilisele isikule teatud liiki süütegude eest määratud ning karistusregistrisse kantud kriminaalkaristusega näiteks piirang osaleda riigihangetel, kuna RHS¹³ § 38 lg 1 p 1 kohaselt ei sõlmi hankija sellise isikuga hankelepungut või kõrvaldab ta hankemenetlusest. Selle sätte üheks eesmärgiks on RHS §-st 1 tulenevalt muuhulgas tagada riigihangete korraldamisel aus konkurents ja hankemenetluse läbipaistvus. Jagunemise abil oli võimalik vältida riigihangetelt kõrvalejäämist ja sellest tulenevat kasumilangust, kuna eraldunud äriühingu kaudu on riigihangetel osalemist võimalik jätkata selle ühingu kaudu. Seega omab juriidiliste isikute karistusest kõrvalehoidumine mõju ka väljaspool karistusõigust.

Ühingute võimaluse kõrval vastutusest vabaneda või hoida jagunemise abil vähemalt osaliselt ära karistuseesmärkide realiseerumine, on tõstatunud veel kolmaski küsimus. Kuna juriidiline isik abstraktse kehana erineb olemuslikult füüsilisest isikust, on põhjust arvata, et juriidilise isiku karistamise eesmärgid ei ole üks-üheselt samastatavad füüsilise isiku karistamise eesmärkidega. Juriidilise isiku karistuseesmärkide käsitus on tänaseni jäänud napiks ning eeltoodust tulenevalt valitseb märkimisväärne ebaselgus küsimuses, mida juriidilise isiku karistamisega saavutada tuleks. Sellele vaatamata võib arvata, et olukorras, kus süüdlasel on võimalik karistust osaliselt või täielikult vältida, ei ole võimalik karistuse kaudu täielikult saavutada mis tahes eesmäärke, mis karistamisele seatud on. Seeläbi kaotavad oma veenvuse riigipoliitilised karistuspõhjendused, sest tõusetub küsimus, miks juriidilist isikut karistada,

11 RKKKo 3-1-1-133-13, p. 13.

12 Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 21.06.2014, 28.

13 Riigihangete seadus. – RT I 2007, 15, 76 ... RT I, 23.03.2015, 24.

kui vastutusest on võimalik hoiduda. Praktikas juba aset leidnud jagunemiste tulemusel esilekerkinud praktilised ja teoreetilised probleemid on tinginud mitmeid märkusi vajaduse kohta leida lahendus jagunemise, ühinemise ja likvideerimise kaudu juriidilise isiku vastutusest vabanemise vältimiseks.¹⁴ Vaatamata sellele, et probleemi olemus on teada juba mitmeid aastaid, pole selge ja efektiivselt rakendatava lahenduseni veel tänaseni jõutud. Juriidilise isiku poolt eelpool viidatud võtete abil vastutusest vabanemise ja selle takistamise küsimused on selle tõttu jätkuvalt aktuaalsed.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on leida vastus küsimusele, millised on juriidilise isiku karistamise eesmärgid ning kuidas on need ühinemise, jagunemise, likvideerimise ja sundlõpetamise abil välditavad. Töö on jagatud neljaks peatükiks, millest esimene annab normatiivmaterjalil põhineva ülevaate juriidilise isiku karistusõigusliku vastutuse alustest Eesti õiguses ning milles analüüsitakse õiguskirjanduses käsitletud karistusteooriatest lähtuvalt juriidilise isiku karistamise eesmäärke. Kuna õiguskirjanduses on karistusteooriatest lähtuvad karistamise põhjendused keskendunud peamiselt füüsilise isiku karistamise küsimustele, püütakse töös leida, millisel määral on võimalik karistusteooriaid rakendada füüsilistest isikutest olemuslikult erinevate juriidiliste isikute karistamise eesmärgistamiseks.

Teises peatükis analüüsib autor õigusaktidest lähtuvalt ühinemise, jagunemise, likvideerimise ja sundlõpetamise esilekutsumise viise ning nende abil osaliselt või täielikult karistuse ärahoidmise võimalusi. Antud peatükis seob autor juriidilise isiku vastutuse vältimise viisid esimese peatüki analüüsi tulemustega ning selgitab, millised on iga karistuse vältimise viisi korral mitterealiseeruvad karistuseesmärgid. Kolmandas peatükis pakub autor eelnevates peatükkides käsitletu põhjal välja võimalikud lahendused, mille abil ühinemise, jagunemise, likvideerimise ja sundlõpetamise esilekutsumise kaudu karistusest hoidumist takistada. Pakutavad lahendused jagunevad meetmeteks, mida on võimalik rakendada kehtiva õiguse alusel ning meetmeteks, mille rakendamiseks on vajalik kehtestada täiendav normatiivne regulatsioon. Töö struktuur lähtub käsitletavate probleemide lahendamisel liikumist üldistelt küsimustelt üksikutele, käsitledes esmajärjekorras probleeme, mis hõlmavad juriidilise isiku karistamise küsimusi laiemalt ning jõudes lõpplahendusena konkreetsete meetmete väljapakumiseni, mille abil on võimalik ühinemist, jagunemist, likvideerimist ja

¹⁴ J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa. Tartu: Juura, 2010, lk 719; R. Rask, M. Kairjak. Kriminaalvastutus juriidilise isiku jagunemisel. Tractatus terribiles. Artiklikogumik Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura, 2009, lk 40; RKKKo 3-1-1-133-13 p 16.

sundlõpetamist kriminaalmenetluse kestel takistada.

Magistritöö näol on tegemist süstemaatilis-teleoloogilisel meetodil koostatud uurimusega. Allikmaterjalina on peamiselt kasutatud juriidilise isiku karistamist käsitleva õiguskirjandust, kohtupraktikat, Eesti ja välisriikide õigusakte ning teadusartikleid. Samuti on kasutamist leidnud võrguväljaannetes avaldatud artiklid, analüüsid ja teadustööd. Olulise panuse on töösse andnud J. Sootaki karistusõigust käsitlev õppekirjandus, millest võiks esile tuua “Karistusõiguse alused”, “Karistusõiguse üldosa” ja “Sanktsiooniõiguse”. Samuti on märkimistväärivat allikmaterjali pakkunud J. Sootaki juubelikogumikus avaldatud R. Raski ja M. Kairjaku juriidiliste isikute jagunemist käsitlev artikkel. Võõrkeelsest kirjandusest võib esile tõsta V. S. Khanna “Corporate Criminal Liability: What Purpose Does it Serve?”.

1. Juriidilise isiku karistusõigusliku vastutuse alused ja karistamise eesmärgid

1.1 Juriidilise isiku vastutuse eeldused karistusseadustikus ja nende kujunemine kohtupraktikas

Eestis õiguskorda jõudis juriidiliste isikute karistamine 2002. aastal KarS jõustumisega. Enne KarS jõustumist süütegusid reguleerinud KrK¹⁵ juriidilise isiku vastutust ei tundnud ning süütegude eest vastutasid üksnes füüsilised isikud. Võimalik oli küll juriidilise isiku vastutus haldusõigusrikkumiste (praeguses mõistes väärtegude) eest, kuid samas puudusid sellisel vastutusel ühtsed alused ja süsteem.¹⁶ Enne karistusseadustiku kehtestamist oli mõte ühingu karistusõigusliku vastutuse vajadusest juba küps ning sellega seonduvalt oli aktuaalne mitte niivõrd küsimus sellest, kas juriidiline isik peaks vastutama, vaid kuidas vastutus konstrueerida.¹⁷ Eestis kehtestatud juriidilisi isikuid puudutava karistusõigusliku regulatsiooni ettevalmistamise aluseks on Prantsusmaa *Code Penal*, millel põhineb tänane KarS-s sätestatud juriidilise isiku karistatavuse tuvastamise skeem.¹⁸ Alates KarS jõustumisest on juriidilise isiku vastutus võimalik nii kuriteo kui väärteo eest.¹⁹ Seejuures on mõlema süüteoliigi puhul vastutuse alused tulenevalt KarS § 1 lg-st 1 ühesugused.

Karistusõiguslik juriidilise isiku mõiste tuli KarS kehtestamisel avada tsiviilõiguse kaudu. TsÜS § 24 kohaselt on juriidiline isik seaduse alusel loodud õigussubjekt, kes võib olla eraõiguslik või avalik-õiguslik. Eesti karistusõigus toetub sellele määratlusele, piiritledes juriidilist isikut teistest isikute ühendustest – see lihtsustab oluliselt vastutuse subjekti määramist võrreldes riikidega, kus vastutusele on võimalik võtta ka neid isikute ühendusi, mis ei ole juriidilise isiku seisundis.²⁰ KarS § 14 lg-ga 3 välistati KarS kehtestamisel riigi, kohaliku omavalitsuse ja avalik-õigusliku juriidilise isiku vastutus süütegude eest. Riigi väljajätmist karistatavate isikute ringist on põhjendatud sellega, et riik kui karistusvõimu kandja ei saa karistada iseennast.²¹ Kohalikud omavalitsused ning avalik-õiguslikud

15 Kriminaalkodeks. – RT 1992, 20, 288.

16 J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura, 2010, lk 701.

17 E. Uri. Juriidilise isiku kriminaalvastutusest. J. Sootak (koost.) Eesti kriminaalõiguse arenguteedest. Tartu: Juristide Täienduskeskus, 1997, lk 109.

18 M. Ernits jt. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus. Tallinn – Tartu – Kiel: Avatud Eesti Fond, 1999, lk 34.

19 J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa. (viide 16), lk 701.

20 E. Elkind, J. Sootak. Juriidilise isiku vastutus: uued arengusuunad Eesti kohtupraktikas. Juridica X, 2005, lk 673.

21 M. Ernits jt. (viide 18), lk 34.

juriidilised isikud arvati karistatavate isikute ringist välja seetõttu, et nad on avaliku halduse kandjad.²² Sellega ei välistatud siiski riigi või kohaliku omavalitsuse osalusega või nende poolt asutatud äriühingute või sihtasutuste vastutus.²³ Hiljem on karistusõigusliku vastutuse suhtes immuunsete juriidiliste isikute hulka laiendatud ja täpsustatud ning alates 1. jaanuarist 2015 jõustunud muudatustega²⁴ on KarS § 14 lg 3 kohaselt välistatud ka riikidevahelise organisatsiooni vastutus ning seni loetelusse kuulunud “kohalik omavalitsus” asendatud määratlusega “kohaliku omavalitsuse üksus”. Riikidevahelised organisatsioonid koondavad riike, keda KarS § 14 lg 3 kohaselt karistada ei saa ning seega on peetud vajalikuks KarS vastavalt täiendada.²⁵ Kohaliku omavalitsuse osas tehtud täpsustust on põhjendatud sellega, et kohaliku omavalitsuse õiguse teostamisel on subjektiks kohaliku omavalitsuse üksus (linn, vald).²⁶ KarS § 14 lg-test 1 ja 3 tulenevalt on vastutusele allutatud kõik juriidilised isikud, v.a need, kelle vastutuselevõtmine on lg 3 kohaselt sõnaselgelt välistatud.²⁷

KarS § 14 lg 1 sätestab juriidilise isiku vastutuse seaduses sätestatud juhtudel teo eest, mille on toime pannud tema organ, selle liige, juhtivtöötaja või pädev esindaja juriidilise isiku huvides. Juriidilise isiku vastutuse kehtestamisel on siinkohal lähtutud tuletatud ehk derivaatse vastutuse kontseptsioonist, mille kohaselt omistatakse juriidilisele isikule temaga seotud füüsiliste isikute tegevus.²⁸ See tähendab, et karistusõigusliku vastutuse aluseks olevad üldised eeldused – süüteokoosseis, õigusvastasus ja süü tuleb juriidilisele isikule omistamiseks tuvastada esmalt konkreetse teo toime pannud füüsilise isiku või füüsilistest isikutest koosneva organi käitumises.²⁹ Ka siin on lähtutud tsiviilõiguslikust lähenemisest, mille kohaselt omistatakse juriidilisele isikule äriühingu esindaja vastutus.³⁰ TsÜS § 31 lg 5 kohaselt loetakse juriidilise isiku organi tegevus juriidilise isiku tegevuseks.³¹ TsÜS § 31 lg-tes 1 ja 2 on sätestatud juriidilise isiku organi definitsioon, mille kohaselt on juriidilise isiku

22 P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne, 3 trk (edaspidi KarS komm vlj). Tallinn: Juura, 2009, § 14 komm p 4.

23 *Ibid.*

24 Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 12.07.2014, 1.

25 Seletuskiri karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde 554 SE. – A r v u t i v õ r g u s : <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad/Karistusseadustiku-muutmise-ja-sellega-seonduvalt-teiste-seaduste-muutmise-seadus/> (29.04.2015).

26 *Ibid.*

27 P. Pikamäe. KarS komm vlj (viide 22) § 14 komm 4.

28 J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa. (viide 16), lk 701.

29 M. Ernits jt. (viide 18), lk 34.

30 K. Saare. Esindusorgani liikme käitumise omistamisest eraõiguslikule juriidilisele isikule seoses vastutuse küsimusega. Juridica X, 2003, lk 674.

31 E. Elkind, J. Sootak, (viide 20), lk 674.

organiteks üldkoosolek või juhatus.³² Erisused võivad tuleneda konkreetset liiki juriidilise isiku tegevust reguleerivast õigusaktist.³³ Eeltoodust tulenevalt on karistusõiguslikult juriidilisele isikule omistatav ka üldkoosoleku või muu organi otsus.³⁴

Alates 28. juulist 2008 jõustunud KarS muudatustega³⁵ on võimalik juriidilisele isikule omistada ka organi liikme ning pädeva esindaja süütegu. Organi liikme organist eraldiseisev lisamine KarS § 14 lg-s 1 määratletud juriidilise isiku esindajateringi välistas vaidlused osas, mis puudutasid seda, kas karistatav tegu peab olema organi kui terviku poolt või piisab sellest, kui süüteo koosseisu realiseerib ainult üks organi liikmetest.³⁶ Pädeva esindaja kui juhtivtöötaja mõiste on välja töötatud karistusõiguses ning arvestab asjaoluga, et ühingu seisukohalt olulisi otsuseid võivad vastu võtta ka teised juhtivas seisundis olevad isikud peale juhatuse või nõukogu.³⁷ Mõistet on täpsustatud läbi kohtupraktika ning Riigikohus on muuhulgas leidnud, et juhtivtöötajaks võib lugeda ka need töötajad, kellele on juhtorgani poolt delegeeritud konkreetnes valdkonnas otsustusõigus ja kellel on sellest tulenevalt võimalus suunata juriidilise isiku tahet.³⁸ Riigikohus on rõhutanud, et kuna paljudes väärtekoosseisudes kirjeldatud tegusid ei pane reeglina toime juriidilise isiku juhtivtöötaja, organ või pädev esindaja, on kohtupraktikas aktsepteeritud ka seda, et teo paneb toime juhtivtöötaja või organi käsul või heakskiidul juriidilise isiku tavatöötaja.³⁹ Karistusseadustikus on juriidilise isiku esindajate ring seega tsiviilõiguslikult määratletud esindajate ringist märksa laiem.⁴⁰

KarS § 14 lg 1 näol on tegemist omistamismõistega, mis määratleb milliste juriidilist isikut esindavate füüsiliste isikute tegu ja millistel tingimustel on võimalik juriidilisele isikule omistada.⁴¹ Vastutuse kehtestamisel on Eestis lähtutud spetsiaalsuspõhimõttest – juriidiline isik vastutab üksnes nende tegude eest, mille eest nähakse tema vastutus seaduses ette *expressis verbis*.⁴² Seadustehniliselt on see eriosa paragrahvis lahendatud klausliga "sama teo

32 *Ibid.*

33 J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa, (viide 16), lk 705.

34 *Ibid.*

35 Karistusseadustiku ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus. – RT I 2008, 33, 200.

36 P. Pikamäe. Kes on juriidilise isiku pädev esindaja karistusseadustiku § 14 mõttes? – Juridica I, 2010, lk 4.

37 E. Elkind, J. Sootak, (viide 20), lk 674.

38 RKKKo-d 3-1-1-9-05 p. 8; 3-1-1-145-05 p 6; 3-1-1-4-06 p 5.

39 RKKKo-d 3-1-1-82-04; 3-1-1-145-05 p 6; 3-1-1-9-08 p 9; 3-1-1-21-12 p 6.2.

40 K. Saare. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne (edaspidi TsÜS komm vlj). Tallinn: Juura, 2010, § 40 komm, p 3.2.1.

41 P. Pikamäe. KarS komm vlj (viide 22), § 14 komm p 1.

42 E. Elkind, J. Sootak, (viide 20), lk 673.

east, kui selle on toime pannud juriidiline isik".⁴³ Kuigi korduvate karistusseadustiku muudatustega on juriidilise isiku vastutus laienenud praktiliselt kõikide süütegudeni, kehtib spetsiaalsuspõhimõte ka täna.⁴⁴ Juriidiliste isikute karistatavuse alused on KarS-s paigutatud kõrvuti füüsiliste isikute kohta käivate sätetega, kuna olemuslikult ei erine füüsiliste ja juriidiliste isikute karistamise alused (süüteo koosseis, õigusvastasus ja süü) olemuslikult üksteisest mitte millegi poolest.⁴⁵

KarS § 14 lg-st 1 tulenevalt on juriidilise isiku vastutuse kindlakstegemiseks oluline tuvastada esmalt see, kas karistatav tegu on toime pandud karistusõiguslikus mõttes juriidilise isiku esindaja poolt. Juriidilise isiku vastutuse kindlakstegemise esimese etapina tuleb seetõttu tuvastada KarS § 14 lg-s 1 määratletud füüsilise isiku poolt toime pandud süüteo koosseisule vastav, õigusvastane ja süüline tegu. Erandi moodustab pädev esindaja, kes ei pea olema juriidilise isikuga töösuhtes ja kelle osas tuleb lisaks eeltoodule täiendavalt tuvastada tema pädevus juriidilist isikut teo toimepanemise olukorras esindada.⁴⁶

Vastutuse tuvastamise teises etapis tuleb tuvastada, kas üksik tegu on KarS § 14 lg 1 mõttes toime pandud juriidilise isiku huvides. Tegemist on omistamisega kitsamas tähenduses.⁴⁷ Kohtupraktikas on asutud seisukohale, et tunnus "juriidilise isiku huvides" ei ole eraldiseisev deliktistruktuuri element vaid süüteo koosseisu tunnus, mis tuleb tuvastada koos koosseisu objektiivsete ja subjektiivsete tunnustega enne teo õigusvastasuse kindlakstegemist.⁴⁸ Juriidilise isiku huvi osas tuleb seega tuvastada ka tahtlus.⁴⁹

Juriidilise isiku huvina tuleb karistusseadustiku mõttes mõista mis tahes otsest või kaudset varalist või moraalset kasu, mida juriidilisele isikule teo toimepanemisega kaasneb.⁵⁰ Eeltoodu välistab juriidilise isiku karistamise olukorras, kus juriidilise isiku esindaja tegutseb üksnes iseenda või juriidilise isiku suhtes kolmanda, temaga mitteseotud isiku huvides.⁵¹ Võib nentida, et moraalse kasuga kaasneb enamikel juhtudel vähemalt kaudne varaline kasu, kuna juriidilise isiku huvi on üldjoontes taandatav rahaliselt mõõdetavasse väärtusesse. Näiteks on

43 *Ibid.*

44 *Ibid.*

45 M. Ernits jt. (viide 18), lk 34.

46 P. Pikamäe. KarS komm vlj, (viide 22), § 14 komm. p 5-11.

47 *Ibid.*, p 5-12.1.

48 RKKKo-d 3-1-1-137-04 p 14.3; 3-1-1-9-08 p 8.

49 E. Elkind, J. Sootak, (viide 20), lk 679.

50 *Ibid.*

51 *Ibid.*

kohtupraktikas leitud, et majanduslikku kasu võib näha kaupluse müügisaaalis muusika ebaseaduslikus edastamises, kuna muusika aitab luua meeleolu ning meelitada kauplusesse kliente.⁵² Vara mittesuurenemise näitena on toodud ka altkäemaksu andmist ametiisikule selleks, et kiirendada tegevusloa taotlemiseks esitatud dokumentide läbivaatamist.⁵³ Ka sellisel juhul on võimalik näha kaudset varalist kasu, kuna tegevusloa kiirendatud saamine võimaldab majandustegevust alustada varem ning seega suureneb võimalus teenida tulu majandustegevusega varem alustamise perioodi arvelt.

Riigikohus on selgitanud, et termin “huvi” hõlmab ka juhtumeid, kus karistatava teo toimepanemise tulemusena juriidilise isiku vara ei suurenenud ning juriidilise isiku huviks tuleb lugeda selline tegevus, mis on lahutamatult seotud tema põhitegevusega.⁵⁴ Töö autori hinnangul tuleb Riigikohtu seisukohta tõlgendada selliselt, et juriidilise isiku karistamise aluseks oleva huvikriteeriumi näitamiseks ei ole tõepoolest vaja ära näidata, et juriidilisele isikule oleks tekkinud tulu. See ei tähenda aga seda, et tulu ei võiks süüteo tulemusena tekkida hiljem või olla raskestimääratletav – vähemalt äriühingute puhul saab juriidilise isiku huvina selgelt tajuda majanduslikku kasu ka siis, kui teo tagajärjel ei saabu kasu koheselt või ei ole see selgelt süüteo tulemina eristatav.

Selleks, et füüsilistel isikutel ei oleks võimalik toimepandud süütegusid maskeerida juriidilise isiku karistatavuse taha, on juriidilise isiku vastutus KarS-s sätestatud paralleelvastutusena füüsilise isiku vastutusega.⁵⁵ KarS § 14 lg 2 näeb otsesõnu ette, et juriidilise isiku vastutusele võtmine ei välista süüteo toimepannud füüsilise isiku vastutuselevõtmist. Riigikohus on leidnud, et tegemist on paralleelse vastutusega, mida tuleb lugeda normaaljuhuks ning mille näol ei ole tegemist *ne bis in idem* põhimõtte rikkumisega.⁵⁶ Juriidilise isiku eraldiseisev vastutus on võimalik üksnes juhul, kus süüteo toimepannud konkreetset juriidilist isikut ei ole võimalik tuvastada (näiteks on süütegu toime pandud organi poolt salajase hääletamise teel), kuid täidetud on kõik muud KarS eriosast lähtuvad eeldused juriidilise isiku karistamiseks.⁵⁷

Juriidilise isiku süüvõime on KarS § 37 kohaselt seotud tema õigusvõimega. Eraõiguslike juriidiliste isikute õigusvõime saamise osas kehtib Eestis normatiivmääratletuse süsteem,

52 RKKKo 3-1-1-137-04, p. 20.

53 P. Pikamäe. KarS komm vlj, (viide 22), § 14 komm. p 12.2.

54 RKKKo-d 3-1-1-9-05, p. 9; 3-1-1-137-04, p. 20.

55 M. Ernits jt. (viide 18), lk 35.

56 RKKKo-d 3-1-1-7-04 p. 8; 3-1-1-137-04 p 15.

57 P. Pikamäe. KarS komm vlj, (viide 22), § 14 komm. p 6.

millest tulenevalt omandab juriidiline isik õigusvõime tema liigile vastavasse registrisse kandmisega.⁵⁸ Karistusõiguse jaoks tähendab see, et süüvõimeline on üksnes juriidiline isik, kes on kantud nõutud registrisse ega ole sealt kustutatud.⁵⁹ Antud regulatsioonist lähtuvalt on juriidilise isiku karistatavus seotud juriidilise isiku õigusliku eksisteerimisega teo toimepanemise ajal.⁶⁰

Alates 1. jaanuarist 2015 tuleb juriidilise isiku süü hindamisel arvestada täiendavalt KarS §-s 37¹ sätestatud süüd välistava alusega – nimelt puudub uue regulatsiooni kohaselt juriidilisel isikul süü, kui tema pädeva esindaja poolt toime pandud tegu oli juriidilise isiku jaoks vältimatu. Tegemist on sättega, mis välistab pädeva esindaja toime pandud süüteo omistamise juriidilisele isikule olukorras, kus juriidiline isik on teinud kõik endast oleneva, et pädeva esindaja sellist käitumist vältida.⁶¹ Säte ei kohaldu, kui juriidilisele isikule süüteo omistamise aluseks on juhtivtöötaja, organi või selle liikme poolt toime pandud süütegu.⁶²

KarS kehtestamisel 2002. aastal sätestati juriidilisele isikule kohaldatavana kaks põhikaristusliiki – rahaline karistus ning sundlõpetamine.⁶³ Rahalises karistuses nähti juriidilisele isikule sobivaimat karistusliiki.⁶⁴ Karistusõiguslik sundlõpetamine KarS §-s 46 nähti ette eesmärgiga karistada neid ühinguid, kus kuritegude toimepanemine on saanud juriidilise isiku tegevuse osaks. Tegemist oli kõige raskema juriidilisele isiku põhikaristusega, mida võib võrrelda füüsilisele isikule kohaldatava eluaegse vangistusega ning mida võisid tingida üksnes ekstreemsed preventiivsed kaalutlused.⁶⁵ Alates 1. jaanuarist 2015 on tulenevalt karistusõiguse revisjoni käigus tehud muudatusest ainukeseks juriidilisele isikule kohaldatavaks põhikaristusliigiks rahaline karistus. Revisjoni raames läbiviidud karistusõiguse korrastamisel on lähtutud *ultima ratio* põhimõttest, mille kohaselt on karistusõiguslik sekkumine põhjendatud üksnes siis, kui õigushüvede kaitse ei ole tagatav tsiviil- või haldusõiguslike meetmetega.⁶⁶ Leiti, et juriidilise isiku sundlõpetamise

58 P. Pikamäe. KarS komm vlj, (viide 22), § 37 komm 1.

59 *Ibid.*

60 M. Ernits jt. (viide 18), lk 96.

61 Seletuskiri karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde 554 SE.
– Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad> (05.01.2015).

62 *Ibid.*

63 M. Ernits jt. (viide 18), lk 126-128.

64 *Ibid.*

65 P. Pikamäe. KarS komm vlj, (viide 22), § 46 komm, p 1.

66 M. Kairjak. Majanduskaristusõiguse revisjoni raames. *Juridica VIII*, 2014, lk 633.

kohaldamiseks sobivad alused eksisteerivad väljaspool karistusõigust, kuna TsÜS § 40 kohaselt saab juriidilise isiku lõpetada kohtumäärusega siseministri või muu selleks seadusega õigustatud isiku või asutuse nõudel.⁶⁷ Revisjoni käigus algatatud karistusseadustiku muutmisel põhjendati sundlõpetamise kaotamist KarS-st sellega, et kuna tegemist on tsiviil- ja haldusõigusliku meetmega, ei saa sundlõpetamist lugeda karistuseks kuriteo eest.⁶⁸

Käesoleval hetkel on ainukeseks juriidilise isiku põhikaristusliigiks rahaline karistus. KarS § 44 lg 8 kohaselt võib juriidilisele isikule kuriteo eest mõista 4000 – 16 000 000 euro suuruse karistuse. Väärteo eest võib tulenevalt KarS § 47 lg-st 2 määrata juriidilisele isikule karistuse summas 100 – 400 000 eurot. Tegemist on üldiste karistusraamidega, mille poole tuleb pöörduda siis, kui vastavas eriosa koosseisus on karistus määratletud abstraktselt rahalise karistusena. Muudel juhtudel tuleb lähtuda eriosas näidatud sanktsioonimäärast. Lisaks põhikaristusele võib KarS §-st 55¹ alusel juriidilisele isikule kohaldatada kahte liiki lisakaristusi, milleks riigisaladuse ja salastatud välisteabe töötlemise õiguse äravõtmine ning loomapidamisõiguse äravõtmine, kui juriidiline isik on toime pannud vastavat kaitseala puudutava süüteo.

1.2 Juriidilise isiku karistamise põhjendused

Karistusõiguse eesmärgiks ei ole kehtestada karistust igasuguse õigushübe rikkumise eest.⁶⁹ Õigusriiklikult on oluline, et karistusõigusest ei saaks igapäevane sotsiaalkontrolli ja ühiskonnaelu kujundav instrument.⁷⁰ Nii on karistusõiguse eripäraks sanktsioonide kohaldamine üksnes kõige raskemate rikkumiste korral, kui see on sotsiaalsete väärtuste ja õiguskorra kaitseks vältimatult vajalik ning teistes õigusharudes kohaldatavad sanktsioonid ei suuda seda tagada.⁷¹ Karistusõigus tervikuna ja ka karistusõiguse legitiimsus on vaadeldavad kahel viisil: esiteks, millised teod ja mille alusel on riik kuulutanud süütegudeks ning teiseks,

67 Seletuskiri karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise eelnõu juurde 554 SE. – A r v u t v õ r g u s : <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad> (16.02.2015).

68 *Ibid.*

69 E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa. Tallinn: Justiitsministeerium, 2001, lk 28.

70 J. Sootak. Kriminaalpoliitika küsimusi karistusõiguse revisjonis. Tallinn, 23.10.2013, lk 4. Kättesaadav: http://www.kuriteoennetus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=40664/Kriminaalpoliitika+k%FCsimusi+karistus%F5iguse+revisjonis_+Jaan+Sootak.pdf (03.03.2015).

71 J. Sootak. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura, 2003, lk 19.

mille alusel süüdlast karistatakse – viimasel juhul on tegemist küsimusega karistusteooriatest.⁷²

Karistuse eesmärgi määratlemine on lähedane karistusteooria määratlemisele, kuid ei ole sellega täielikult samastatav.⁷³ Karistusteooriad on riigi karistusvõimu põhjendamise alused, samas kui karistuse eesmärk näitab ära, kuidas riigi karistusvõim tegelikult realiseerub – konkreetses riigis kasutatavast karistusteooriast lähtuvad eelkõige karistuse mõistmise alused.⁷⁴ Eesti õiguskorras on karistuse mõistmise alused sätestatud KarS §-s 56, mille lg 1 kohaselt on karistuse mõistmise põhialuseks isiku süü. Lisaks süüle tuleb karistuse mõistmisel samast lõikest lähtuvalt silmas pidada ka karistust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, võimalust mõjutada süüdlast süütegude edasisest toimepanemisest hoiduma ning õiguskorra kaitsmise huvisid. Süüdlase mõjutamine ning õiguskorra kaitsmine kujutavad endast vastavalt eri- ja üldpreventiivseid eesmärke.⁷⁵ KarS § 56 nõuab karistuse mõistmisel mõneti vastuoluliste kriteeriumite arvestamist – karistus peab olema vastavuses süü suurusega, kuid samas silmas pidama ka preventiivseid eesmärke.⁷⁶ See annab tunnistust, et Eesti karistusõigus näeb karistamise legitimeerimisalusena mitte ühest kindlast karistusteooriast lähtuvat eesmärki, vaid mitmete karistuspõhjenduste kombinatsiooni. Kuna juriidiline isik on kujuteldav keha, millel puudub iseseisev tegutsemis-, mõtlemis- ja tunnetusvõime, siis tulenevalt juriidilise isiku olemusest erinevad sellise keha karistamise eesmärgid mõnevõrra füüsilise isiku omadest. Seega on juriidilise isiku karistamisega saavutatavate eesmärkide kindlakstegemiseks esmalt oluline vaadelda, kas ja kuidas kohalduvad juriidilisele isikule karistusteooriatest lähtuvad karistuseesmärgid.

Karistusõigusliku sanktsiooni toime on kaitsta ühiskonna põhiväärtusi ja õiguskorda kahel viisil – repressiivelt ja preventiivselt.⁷⁷ Klassikaliselt jagunevad karistusteooriad, mis üht või teist viisi õigustavad, absoluutseks ja relatiivseteks teooriateks.⁷⁸ Absoluutse teooria käsitluses on karistuse eesmärk kantud üldistatult süüteoga põhjustatud ebaõigluse tasumisest ja lunastamisest, relatiivsed teooriad keskenduvad uute süütegude ärahoidmisele. Ajalooliselt

⁷² *Ibid*, lk 141.

⁷³ J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura, 2007, lk 27.

⁷⁴ *Ibid*, lk 26-27.

⁷⁵ M. Kruusamäe. Karistuse kohaldamise etapid Eesti kohtupraktikas. Tartu: Riigikohus. Õigusteabe osakond, lk 12. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/vfs/1391/Karistuse%20kohaldamise%20etapid.pdf> (04.04.2015).

⁷⁶ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 136.

⁷⁷ J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 19.

⁷⁸ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 31.

tagasi vaadates ja erinevatel viisidel ka tänapäeval on seega karistuse mõte taandatav küsimustele, kas karistusega peab süüdlane tasuma oma toimepandud tegude eest või on karistamise eesmärgiks samasuguseid rikkumisi tulevikus ära hoida.⁷⁹ Tänapäevases maailmas ei lähtuta üheski riigis ühest puhtast karistusteooriast ning seetõttu on klassikalised karistusteooriad põimunud mitmesugusteks ühendteooriateks, mis on suunatud karistuseesmärkide vastuolulisuse lahendamisele.⁸⁰

Juriidiliste isikute osas on õiguskirjanduses karistamise eesmärkide määratlemisega seonduv diskussioon taandunud kahele põhiküsimusele – kas juriidilise isiku karistamise eesmärk on vaid süüteo toimepanemisega saadud majandusliku kasu äravõtmine või konkreetse süüteo toime pannud juriidilisele isikule etteheite tegemine.⁸¹ Mõlemad eesmärgid vastavad mitmele klassikalistest karistusteooriatest lähtuvale karistuspõhjendusele. Nii on majandusliku kasu äravõtmine vaadeldav positiivse üldpreventsiooni ja negatiivse üld- ning eripreventsioonina, etteheite tegemine aga positiivse eri- ja üldpreventsioonina.⁸² KarS § 56 lg-st 1 tulenevalt on karistamise põhialuseks aga isiku süü ning karistus tuleb mõista vastavalt süü suurusele.⁸³ Eeltoodust tulenevalt ei saa juriidilise isiku karistamise juures kõrvale jätta ka absoluutsest teooriast lähtuvaid eesmärgi, mis põhjendavad süüteo eest õiglast tasumist.

1.3 Absoluutsest teooriast lähtuvad karistamise eesmärgid

Absoluutse karistusteooria kandvateks teesideks on *punitur, quia peccatum est* – karistada tuleb sellepärast, et kuritegu on toime pandud ning *poena absoluta ad effectum* – karistus on mistahes eesmärgist vaba.⁸⁴ Kui esimese teesiga võib suuremate probleemideta nõustuda, siis teine tõstatab esmapilgul küsimuse, kuidas saab absoluutsest karistusteooriast lähtuvalt näha karistamisel eesmärki, kui teooria ise seda eitab. Selgitust tuleb otsida terminoloogiast – kui eesmärgi mõistet määratleda kui sotsiaalselt või empiirilisel saavutatavat, ei ole tasumisideele rajatud karistusel tõepoolest eesmärki.⁸⁵ Kui eesmärgina mõista karistuse teostamist, on absoluutse karistusteooria järgi karistuse eesmärgiks õiglase tasumine, kahjustatud õigluse

79 J. Sootak. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura, 1997, lk 60-61.

80 J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 56.

81 R. Rask, M. Kairjak. Kriminaalvastutus juriidilise isiku jagunemisel. Tractatus terribiles. Artiklikogumik Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura, 2009, lk 40.

82 *Ibid.*

83 J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 136.

84 J. Sootak. Kriminaalpoliitika, (viide 79), lk 61.

85 J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 34.

taastamine ja õiglustunde rikkumise heastamine.⁸⁶

Absoluutset teooriat ei ole alati käsitletud ühe tervikliku teooriana ning eristatud on peamiselt kahte erinevat, kuid tihti kooseksisteerivat teooriat – tasumis ehk kättemaksuideole ja lunastusideole tuginevaid teooriaid. Mõlemad ideed on rajatud kandvale õigluse idee, olles eristuvad üksnes rõhuasetuse poolest – neist esimene põhineb sotsiaalsühholoogilisel ja teine individuaalsel õigustatusel. Tasumisidee lähtub õiguskorra objektiivsusest ning üleastumise korral õiglasest tasumisest, lunastusidee näeb karistuses kurjategija võimalust oma süü moraalselt heastada.⁸⁷

Absoluutse teooria nimekamateks esindajateks võib pidada I. Kanti ning G. Hegelit.⁸⁸ Kui Kanti talioonipõhimõttel rajanev süüteo ja karistuse väärtuste paralleel on tänapäeval praktiliselt realiseerimatu, siis hegelliku sisuga tasumisidee on jäänud püsima.⁸⁹ Hegeli kohaselt kujutab õiguskord endast üldist tahet, millele õigusrikkuja vastandab oma eritahte – viimast peab karistus eitama ja ületama.⁹⁰ Hegeli kuriteo ja karistuse sobiva suhte printsiipi arvestades on absoluutses teoorias esitatud tasumisidee poolt toodud karistuspõhjendused juriidiliste isikute karistamise alusena sobivad. Sotsiaalsühholoogilisest aspektist lähtuvalt on juriidilise isiku karistamine õigustatud eeskätt süüteo abil juriidilise isiku poolt saadud kasu tõttu, mis on ühiskonnaliikmete poolt tajutav ebaõiglusena. Karistusteooriast lähtuva karistamise põhjendusena on siinkohal võimalik näha ebaõigluse kompenseerimist, õigusrahu taastamist. Sellest vaatepunktist ei ole füüsilise ja juriidilise isiku karistamisel erinevusi – karistada tuleb seetõttu, et taastada ühiskonna õiglustunne.

Absoluutse teooria teise suuna – lunastusidee klassikaline käsitus on rajatud teoloogilisele maailmavaatele, mille kohaselt süüdlasele antakse võimalus oma tegu sisimas heastada.⁹¹ Korda saadetud pahateo eest pannakse süüdlane läbi karistuse kannatama ja selle abil jõuavad õigluse kaalukaunid läbi lepituse jälle tasakaalu.⁹² Juriidilisel isikul kui abstraktsel kehal puudub tunnetusvõime, seetõttu ei ole individuaalne õigustatus selle tavapärasel kujul juriidilistele isikute karistuspõhjendusena sobiv. Lähtudes juriidilisest isikust kui mitte ainult

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ J. Sootak. Kriminaalpoliitika, (viide 79), lk 62-64.

⁸⁸ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 35.

⁸⁹ *Ibid.*, lk 36.

⁹⁰ *Ibid.*, lk 35.

⁹¹ *Ibid.*, lk 34-35.

⁹² E. Schmidhäuser. Vom Sinn der Strafe, Göttingen, 1971, S. 23-24.

abstraktsest kehist, vaid inimesi koondavast ühendusest, on võimalik karistamise eesmärgina näha hingelise puhastumise võimaluse pakkumist süüteo toimepannud organisatsiooni liikmetele.

N. K. Jain on kirjeldanud kognitiivset dissonantsi, mida tajub tubakatooteid tootva ettevõtte tegevjuht seetõttu, et tal tekib isiklike väärtuste ja tegevuse konflikt kujul: "Ma olen hea inimene aga ma vastutan kopsuvähki tekitavaid tooteid tootva ettevõtte juhtimise eest".⁹³ Samasugune väärtuse-tegevuse konflikt võib tekkida mitte ainult ettevõtte juhtivtöötajatel. Paralleeli tõmmates võib süüteo toimepanemise tulemusena kasu saava ettevõtte töötaja tajuda samasugust kognitiivset dissonantsi, mis on põhjustatud sellest, et ta tajub ettevõttele kuritegelikul teel saadud kasu ebaõiglust, mis on konfliktis sellega, et ta töötab selle ettevõtte heaks. Eriti just raskemate kuritegude puhul mõjutab süüteo ilmsikstulek ja selle tulemusel organisatsioonile tekkinud kasu suuremal või vähemal määral psühholoogiliselt kõiki selle organisatsiooni liikmeid vaatamata sellele, kas nad on ise süüteo toimepanemises osalised või mitte. Individuaalsel õigustatusel võib olla roll nende organisatsiooni liikmete jaoks, kes tunnevad süüd seetõttu, et on andnud tööpanuse ettevõttesse, mis on saanud tajutavalt ebaõiglast kasu süüteo toimepanemisest. Organisatsiooni poolt "süü lunastamine" süüteo eest määratud karistuse läbi annab seega organisatsiooni liikmetele võimaluse süütundest vabaneda.

Absoluutse teooria kriitikana on esitatud mitmeid vastuväiteid. Nii on leitud, et absoluutne teooria ei suuda põhjendada, miks riik peaks üldse kedagi karistama ja vastupidiselt – kui riiklik karistusinstituutsioon eksisteerib, siis miks jäävad süüteod sageli karistamata.⁹⁴ Absoluutse kõlbluse eest hoolitsemine ei saa ning ei tohigi olla riigi ülesanne ning riik võib sekkuda üksnes siis, kui see on hädavajalik, et tagada ühiskonnas rahu ja turvalisus.⁹⁵ Veel üks vastuväide seisneb arusaamas, et riigi eesmärk ei saa olla lihtsalt "ideaalne õiglus" ilma preventiivseid eesmärke arvestamata.⁹⁶ Ilma preventiivse mõjuta ei suuda karistusõigus täita oma sotsiaalset ülesannet.⁹⁷ Samuti on väljendatud seisukohta, et isegi kui "ideaalse õigluse"

93 N. K. Jain. Organisational behaviour, vol 1. New Delhi: Atlantic publishers and distributors, 2005, pp 98-99. Available: – <http://books.google.ee/books?id=XuPsE7J-6GcC&printsec=frontcover&hl=et#v=onepage&q&f=false> (05.03.2015).

94 C. Roxin. The Shortcomings of Traditional "Absolute" and "Relative" Theories of Punishment. Prevention, Censure, and Responsibility: The Recent Debate on the Purposes of Punishment. Liberal Criminal Theory: Essays for Andreas von Hirsch. Hart Publishing, 2014, 2. II A. Available: – <https://books.google.ee/books?id=5c6dBOAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=et#v=onepage&q&f=false> (06.03.2015).

95 J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 36.

96 C. Roxin, (viide 94), 2. II A.

97 C. Roxin. Sinn und Grenzen lk 378, *idem*. Wandlungen, lk 702-703.

saavutamine oleks riigi eesmärk, ei saa väita, et see oleks saavutatav täiendava kahju tekitamise kaudu karistuse vormis.⁹⁸ Peamise argumendina on viimasel juhul leitud, et kannatanu õiguste rikkumist ei ole võimalik "parandada" läbi süüdlase õiguste rikkumise.⁹⁹

Lisaks eeltoodutele on absoluutsele teooriale ette heidetud seda, et see lähtub kõigi teiste inimestega võrdsest kurjategijast, unustades inimese eripära, tema isiksuse ning käitumise determineerituse.¹⁰⁰ Absoluutne teooria näeb sobiva karistusena üksnes samasuguse või vähemalt samaväärse kaaluga süüdlase õigushüve kahjustamist.¹⁰¹ Juriidiliste isikute karistamise osas ei ole see osa kriitikast arusaadavalt rakendatav samal kujul, kuna õiguslik konstruktsioon ei mõtle ega oma teadvust ning tema karistustundlikkus ei olene psühholoogilistest teguritest. Siiski on ka juriidiliste isikute puhul võimalik rääkida isikulistest asjaoludest ning teatavast eripärast – viimane võib väljenduda näiteks tegevusalas, käibe või kasumi suures, kollektiivi liikmete, võlausaldajate ja klientide arvus ning muus, mis juriidilisi isikuid üksteisest väliselt eristab. Nagu füüsiliste isikute puhulgi, ei ole ka juriidiliste isikute puhul süüdlase isikust tulenevatel asjaoludel õigushüve kaalust lähtuv karistuse raskus alati ühiskonna jaoks tajutav õiglasena.

Vaatamata absoluutsete teooriate kriitikale on tasumisidee ka tänapäevases kriminaalõiguses kesksel kohal.¹⁰² Selle põhjusteks on esmalt kättemaksu sotsiaalpsühholoogiline mõju aga ka üldtunnustatud seisukoht, et kui ühiskond vajab oma liikmete kaitseks karistust, peab see olema õiglane.¹⁰³ Nagu eelpool märgitud, on juriidilise isiku vastutuse üheks aluseks juriidilise isiku huvikriteerium, mis väljendub lootuses saada otsest või kaudset varalisest või moraalset kasu. Juriidilisele isikule mõistetud või määratud karistus on seega absoluutse karistusteooria kohaselt reaktsioon ebaõiglasele taotlusele saada keelatud teost varalist või moraalset kasu. Selle peamiseks eesmärgiks on ühiskonnas eelkõige sotsiaalpsühholoogiliselt tajutava ühiskonna õiglustunde taastamine. Vähemal määral võib juriidilise isiku karistamises näha organisatsioonilise lunastusvõimaluse pakkumist.

98 C. Roxin, (viide 94), 2. II A

99 *Ibid.*

100J. Sootak, Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 36.

101E. Samson, (viide 69), lk 29-31.

102J. Sootak, Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 37.

103*Ibid.*

1.4 Üldpreventiivsed eesmärgid

1.4.1 Negatiivne üldpreventsioon

Relatiivsete teooriate kandvaks teesiks on *poena relata ad effectum* – karistamine ise ei saa olla eesmärk, vaid see peab olema suunatud karistatavate tegude ärahoidmisele tulevikus.¹⁰⁴ Seega on relatiivsete teooriate kasutamine karistuspõhjendusena alati eesmärgistatud – karistamisel peab olema riiklikest eesmärkidest tulenev ülesanne.¹⁰⁵ Relatiivsed karistusteooriad jagunevad üldsusele suunatud üldpreventsiooniks ja süüdlasele suunatud eripreventsiooniks. Nii üldpreventsioon kui eripreventsioon jagunevad omakorda oma toimest lähtuvalt positiivseks ja negatiivseks preventsiooniks.

Kuritegude ärahoidmisele suunatud karistamise argumendid ei pruugi olla juriidiliste isikute puhul avatud samadele väidetele, nagu füüsiliste isikute puhul. Peamised erinevused kerkivad esile erinevate preventiivsete karistuste ning eetika ja preventsiooni vahekorra osas.¹⁰⁶ Juriidilise isiku vastutuse osas ei saa täiel määral lähtuda tuletatud vastutuse põhimõtetest, tuletades juriidilise isiku karistusmäära füüsilisele isikule mõistetud karistusest, kuna karistus peab mõjuma juriidilisele isikule tervikuna.¹⁰⁷ Euroopa Liidu õigusest abi otsides võib järeldada, et karistus peab olema tõhus, proportsionaalne ja ärahoidev.¹⁰⁸ Ka juriidilise isiku karistamisel tuleb seega lähtuda nii üld- kui eripreventiivsetest kaalutlustest.¹⁰⁹

Üldpreventsiooni õpetused esindavad arusaama, et karistamise eesmärgiks on takistada süütegude toimepanemist tulevikus ning need on suunatud üldsusele, ühiskonnale tervikuna.¹¹⁰ Preventsiooni üldisest mõjust tuleneb ka üldpreventsiooni teooria nimetus.¹¹¹ Teooria väljatöötajaks loetakse A. Feuerbachi, kes eemaldus kategoorilisel imperatiivil põhinevast kantilikust arusaamast, mille kohaselt karistus on eesmärgivaba.¹¹² Feuerbach nägi

104J. Sootak. Kriminaalpoliitika, (viide 79), lk 83.

105E. Samson, (viide 69), lk 29.

106C. Wells. Corporations and Criminal Responsibility. Oxford: Clarendon Press, 1993, p. 19.

107J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa, (viide 16), lk 718.

108Green Paper on the approximation, mutual recognition and enforcement of criminal sanctions in the European Union. COM (2004) 334, p 2.1.9. – Available: <http://db.eurocrim.org/db/en/doc/669.pdf> (03.05.2015).

109J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa, (viide 16), lk 718.

110E. Samson, (viide 69), lk 31.

111J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 39.

112T. Vormbaum, M. Bohlander (edit.). A Modern History of German Criminal Law. New York – Dordrecht – London: Springer, 2014, p 39. – Available: http://books.google.ee/books?id=8h24BAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=et&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (03.04.2015).

karistamise eesmärgina uute süütegude ärahoidmist psühholoogilise sunni abil.¹¹³ See psühholoogiline sund seisnes süüteo ärahoidmiseks vajaliku mõju avaldamist süüteo toimepanemise kasuks veel mitteotsustanud isikutele, ähvardades neid karistusega.¹¹⁴ Karistusähvarduse mõju selgitas Feuerbach asjaoluga, et süüteo toimepanemisel ei ole mõtet, kui isik teab, et "üleastumisele järgneb suurem kahju, kui see, mis sugeneb vajaduse mitterahuldanud käitumisest"¹¹⁵. Psühholoogilise sunni mõte seisnes seega süüteo toimepanemist kaaluva isiku karistusähvardusel põhinevat kallutamist süüteost loobumise otsuse suunas. Feuerbachi poolt väljatöötatud hirmutamisel põhinev üldpreventsiooni kontseptsioon on oma olemuselt negatiivne, ähvardades normirikkujat karistamisega ehk "millegi halvaga".

Karistusähvardusel ehk hirmutamisel põhinev negatiivne üldpreventsioon toetub süüteo toimepanemise ja karistusõiguses sisalduva karistuse tõenäosuse ja raskuse vahelisele seosele.¹¹⁶ Selleks, et võtta potentsiaalselt kurjategijalt soov süütegu toime panna, peab karistus kaaluma üles teoga saadava kasu.¹¹⁷ Süüteo toimepanemist kaaluva isiku ees seisavad kahesugused motiivid – ühelt poolt süüteoale õhutavad nagu kättemaks, viha või ahnus ning teiselt poolt pärssivad nagu sünnipärane vastumeelsus vägivalla vastu või kasvatusega omandatud kalduvus oma kirgi alla suruda.¹¹⁸ Isiku otsus põhineb sellises olukorras motiivide kogumis sisalduvate tõukejõudude koosmõjul ning karistusähvarduse mõju peab otsust kallutama teo toimepanemisest loobumise suunas.¹¹⁹

Selleks, et karistusähvardus omaks mõju, peab karistus olema karistatava teo toimepanemist kaaluvale isikule teada. Teadmine karistusega saabuvast kahjust antakse isikule seaduses sätestatud süüteo ja sellele järgneva karistuse kirjeldusega.¹²⁰ Feuerbachi arvates omab karistusseadus motiveerivat mõju üksnes mitme teadmist täiendava tingimuse mõjul.¹²¹ Esmalt peab seadus olema koostatud nii, et potentsiaalne kurjategija saab aru, et tema kavandatav tegu on seadusega hõlmatud.¹²² Teiseks peab karistusähvardus olema väljendatud piisava

113J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 151.

114Ibid, lk 152.

115A. Feuerbach. Lehrbuch §-d 13-14, idem. Revision, lk 44-60.

116J. Sootak. Kriminaalpoliitika, (viide 79), lk 65.

117G. Jakobs. Starfrecht, S. 15. Viidatud: J. Sootak. Kriminaalpoliitika, (viide 79), lk 66.

118J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 151.

119Ibid, lk 152.

120A. Feuerbach. Lehrbuch §-d 13-14, idem. Revision, lk 44-60. Viidatud: J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 39.

121J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 153.

122Ibid.

täpsusega, et potentsiaalsel kurjategijal oleks võimalik vähemalt umbkaudselt teda ähvardava karistuse suurust ennustada.¹²³ Eeltoodule tuginedes toetub negatiivne üldpreventsioon *homo oeconomicuse* mudelile ehk asjaolule, et isik otsustab igas käitumisolukorras soodsamana näiva käitumisvariandi kasuks.¹²⁴

Homo oeconomicus on keegi, kes osaleb majanduses.¹²⁵ Juriidiliste isikute puhul on nende tegutsemine alati mingis vormis majanduses osalemine ning *homo oeconomicuse* kui majandusliku käitumise mudelil on juriidiliste isikute tegutsemisel oluline positsioon. Tegutsemine peab olema juriidilise isiku jaoks kasulik, tema eesmärkidega kooskõlas – vastasel juhul kaotab tegutsemine mõtte. Äriühingute puhul on tegutsemise eesmärgiks enamasti tulu. Tulu võivad teenida ka mittetulundusühingud. Viimasel juhul on tulu kasutamine küll MTÜS § 2 lg-st 2 tulenevalt piiratud üksnes põhikirjaliste eesmärkide saavutamiseks. Sihtasutuste eesmärk on SAS § 1 lg 1 kohaselt seotud sihtasutuse vara haldamise, kasutamise ja käsutamisega – nii võib olla eesmärgiks näiteks vara ja selle väärtuse säilitamine või suurendamine ning selle jaotamine määratletud subjektidele. Kuna juriidiline isik tegutseb ideaalmudelil ratsionaalsete valikute alustel ning tema karistusõiguslik vastutus on seotud huvikriteeriumiga, võimaldab see üldpreveniivsest teooriast lähtuvat eesmärki laiendada ka juriidilistele isikutele. Andes juriidilise isiku esindajatele teadmise, et konkreetne juriidilise isiku huvides toimepandav tegu toob kaasa juriidilise isiku karistamise ning võimaldades teo toimepanijal hinnata juriidilisele isikule karistusega kaasneva kahju suurust, annab see aluse sobivama käitumisvariandi kaalumiseks.

Ühingu huvides toimepandava teo puhul muutub enamasti kaalutavaks juriidilise isiku majanduslik kasu võrreldes juriidilisele isikule karistuse näol kaasneva majandusliku kahjuga. Kuna juriidilisele isikule määratav põhikaristus on rahaline karistus, põhineb peamine kaalutus süüteoga saadava kasumi või muu kasu võrdlemisel süüteo eest ettenähtud rahalise karistuse suurusega. Süüteost saadav kasu või kasum on kui stiimul teo toimepanemiseks ning karistus kui kasumi äravõtmine on stiimuliks, et süütegudest hoiduda.¹²⁶ Süütegusid ärahoidva, hirmutava toime saavutamiseks peab äravõetav kasum olema saadavast kasust suurem.

¹²³*Ibid.*

¹²⁴J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 45.

¹²⁵G. Kirchgässner. *Homo Oeconomicus: The Economic Model of Behaviour and Its Applications in Economics and Other Social Sciences*. New York: Springer, 2008, p 1.

¹²⁶R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 41.

On väidetud, et psühholoogilise sunni teooria lähtub psühholoogilisest mudelist, mis on tänaseks aegunud, sest vaid mõni üksik kurjategija langetab süüteootsuse karistusahvardust kaaludes.¹²⁷ Selline järeldus võib kehtida füüsiliste isikute puhul, kuid organisatsiooni seisukohalt tuleb arvestada juriidilise isiku olemusest, kasu taotlevast toimimispõhimõttest ning juriidilisele isikule kohaldatavast karistusliigist tulenevate erinevustega, mille tõttu võib süüteo toimepanemise kaalumine tugineda puhtalt saadava kasumi ja kahjumi võrdlusele. Eeskätt võivad sellised olukorrad esile kerkida nende süüteoekoosseisude puhul, kus juriidilise isiku karistumäära ülempiir on suhteliselt madal ning juriidilisele isikule on kasumiproгноosist tulenevalt soodsam rikkumine toime panna, kui teha õiguspäraseks tegutsemiseks kulutusi. Selline kaalutlemine ei arvesta, kas õigusrikkumine avastatakse või mitte, vaid lähtub puhtmajanduslikust kalkulatsioonist, kus karistusega saadava kahjuga arvestatakse kui kuluga.

Praktilise näitena on Eestis olnud probleeme mingifarmidega, kes pärast minkide tehistingimustes pidamisele 2008. aastal kehtestatud karmimaid nõudeid jätkasid aastaid tegutsemist tegevusloata, kuna trahvide tasumine osutus soodsamaks, kui farmide vastavusseviimine tegevusloa taotlemiseks kehtestatud nõuetega.¹²⁸ Mingifarmide juhtum on tähelepanuväärne, kuna jõudis *ne bis in idem* põhimõtte võimaliku rikkumise tõttu ka Riigikohtusse, kus kohus jõudis järeldusele, et kuigi tegemist on vältava süüteoga, ei ole mitme eri perioodi eest määratud trahviga topeltkaristamise keeldu siiski rikutud, kuna ebaõiglust taastoodetakse nõuete rikkumise näol pidevalt juurde.¹²⁹ Farmide said vajalikud tegevusload alles pärast seda, kui 2013. aastal jõustunud LKS¹³⁰ muudatustega sätestati ettekirjutuse täitmatajätmise eest võimalus määrata kuni 32 000 euro suurune sunniraha. Ehkki tegemist on haldusõigusliku meetmega, võib arvata, et normi järgima mõjutas just sanktsiooni raskus.¹³¹ Seega tõi sunniraha kehtestamine kaasa normi järgimiseks vajaliku muutuse kasu-kahju võrdlevas kalkulatsioonis.

Õiguskirjanduses leitakse, et hirmutamispõhine ei ole oma tähtsust täielikult kaotanud.¹³² Kaasajal tunnistatakse karistuse üldpreventiivse toime olemasolu mitte niivõrd

¹²⁷J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 153.

¹²⁸Keskkonnainspeksioon. Mingifarmid said lõpuks vajalikud load. Keskkonnajärelevalve aastaraamat 2013. Tallinn: AS Vaba Maa, 2014, lk 24-25. Kättesaadav: http://www.kki.ee/download/482/Aastaraamat_%202013.pdf (03.03.2015).

¹²⁹RKKKo 3-1-1-10-14 p-d 7-8.

¹³⁰Looduskaitse seadus. – RT I 2004, 38, 258.

¹³¹Keskkonnainspeksioon, (viide 129), lk 25.

¹³²J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 154.

võimaliku karistuse ja saadava kasu võrdlusele, vaid tabamisriisikol põhinevana.¹³³ See tähendab, et kaalumisele ei tule mitte niivõrd kasu ja kahju omavaheline võrdlus, vaid lisategurina tuleb arvesse süüdlase tabamise tõenäosus ehk tabamishirm. Mida suurem on süüdlase tabamise tõenäosus, seda suurem on preventsiioonist lähtuv karistatavate tegude toimepanemist ärahoidev mõju.

Tabamishirmul põhinev preventiivne mõju näib juriidiliste isikute osas suuremat jõudu omav pigem raskete kuritegude osas, mille avastamise tagajärjed ületavad teost saadavat kasu olulisel määral. Nendeks tagajärgedeks võivad olla suur rahaline karistus või karistatusega seotud piirangud, näiteks maksualase süüteo eest karistamise tagajärjel kaasnev riigihangetel osalemise piirang tulenevalt RHS § 38 lg 1 p-st 1. Samuti mõjutab tabamishirm juriidilise isiku huvides süüteo toimepanemise otsust olukordades, kus teo toimepannud füüsilist isikut ennast ähvardab juriidilise isiku kõrval piisavalt suur karistus. Siiski on võimalik väita, et kalkulaatiivne kasu-kahju võrdlusele põhinev hirmutamispentsiioon ei ole oma toimet vähemalt juriidiliste isikute suhtes minetanud ega asendunud täielikult tabamisriisikol põhineva vormiga. Hirmutamispentsiioonil on eriti madala sanktsiooni ülempiiriga koosseisude puhul oluline roll organisatsiooni huvides toimepandava süüteo ärahoidmisel.

Negatiivsele üldpentsiioonile on ette heidetud, et jättes küll süüdlase karistuses sisalduva kahju näol ilma võimalikust kasust, unustab negatiivne üldpentsiioon ära teoga ühiskonnale tekkiva kahju.¹³⁴ Näitena on toodud, et saja marga eest toimepandava mõrva ärahoidmiseks peaks piisama tuhandemargasest trahvist, seevastu karjääri ohustava konkurendi kohta laimu levitamise ärahoidmiseks oleks küllaldane üksnes pikaajaline vabadusekaotus.¹³⁵ Inimelu on ühiskonna jaoks märksa väärtuslikum kui kellegi hea nime ja väärikuse säilitamine.

Kriitikana on välja toodud ka negatiivse üldpentsiiooni kriminaalpoliitilisi puudusi. Negatiivsele üldpentsiioonile on enim ette heidetud seda, et see kasutab karistatavat isikut teiste isikute mõjutamise vahendina.¹³⁶ Üldpentsiivsest aspektist tulenevalt peab karistus olema sageli suurem, kui oleks piisanud konkreetse kurjategija õiguskauulekale käitumisele kallutamiseks ning sellest tulenevalt koormab üldpentsiioon süüdimõistetut üksnes üldsuse huvides.¹³⁷ Nii ühiskonnale tekkiva kahju kui kriminaalpoliitilisi puudusi käsitleva kriitikaga

133J. Sootak. Kriminaalpoliitika, (viide 79), lk 66.

134Ibid, lk 67.

135G. Jakobs. Starfrecht, lk 15.

136J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 39.

137J. Sootak. Kriminaalpoliitika, (viide 79), lk 67.

võib karistusseadustikus juriidilisele isikule sätestatud sanktsioonimäärasid vaadeldes osaliselt nõustuda. Karistuse mõistmise, eriti aga karistuse rakendamise juures on üldpreventiivne toime tõepoolest küsitav.¹³⁸ Seda seetõttu, et kurjategija tabamisel ei ole enam tegemist karistusähvardusega, vaid selle ähvarduse realiseerimisega, mille roll seisneb üksnes karistusähvarduse usutavuse tagamises.¹³⁹

Suur osa eriosa kuriteokoosseise sätestab juriidilise isiku karistusmäära abstraktses sõnastuses "karistatakse rahalise karistusega". Sanktsioonivahemiku määramisel tuleb seega lähtuda üldosas sätestatud vahemikust, milleks on KarS § 44 lg-s 8 sätestatud 4000 – 16 000 000 eurot. Juriidilisele isikule on kehtestatud näiteks nii mõrva kui kelmuse toimepanemise eest ühesugune karistusvahemik, millest tõstatub küsimus ühiskonnakahjuga arvestamisest ning karistatava isiku kasutamisest teiste mõjutamiseks. Feuerbachi üldpreventiivses teoorias ei ole aga mõjutusvahendina kesksel kohal karistatav isik, vaid seaduses sisalduv karistusähvardus, mis hirmutab potentsiaalset kurjategijat teo toimepanemisest eemale.¹⁴⁰ Isikuliste asjaoludega arvestavad eripreventiivsed teooriad.

Negatiivsest üldpreventsioonist tulenevalt võib juriidiliste isikute karistamise eesmärgina näha kõigile majanduskäibes osalevatele ja karistusõiguslikult süüvõimelistele juriidilistele isikutele suunatud karistusähvardust. See ähvardus seisneb süüteo saadava kasuga võrreldes suurema kahju tekitamises, mis muudaks süüteo toimepanemise juriidilise isiku huvides majanduslikult ebamõistlikuks. Sisuliselt peaks negatiivne üldpreventsioon kõrvaldama juriidiliste isikute huvi süüteo toimepanemise vastu KarS § 14 lg-s 1 sätestatud vastutuse ühe aluse mõttes ning seega mõjuma ühingute süütegeusid ärahoidvalt.

1.4.2 Positiivne üldpreventsioon

Üldpreventsiooni käsitlemine karistusõiguses hirmutamise või karistamisega ähvardamisena jõudis 1960. aastateks Euroopas madalseisu, kuna leiti, et see on eetiliselt ja õiguslikult taunitav.¹⁴¹ Senise negatiivse käsitlemise asemel said üldpreventiivsed ideed said uue suuna positiivse üldpreventsiooni kontseptsioonina.¹⁴² Erinevalt relatiivsetest teooriatest ning negatiivse üldpreventsiooni teooriast näib, et üldpreventsiooni positiivne suund annab viimaks

¹³⁸*Ibid*, lk 66.

¹³⁹J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 153.

¹⁴⁰J. Sootak. Kriminaalpoliitika, (viide 79), lk 65.

¹⁴¹*Ibid*, lk 67.

¹⁴²*Ibid*.

riigi karistusvõimule otsitud põhjenduse.¹⁴³ Saksa diskussioonist tulenevalt võiks positiivne üldpreventsioon olla preventiivsete argumentide süntees, mis suudab ühendada preventsiooni ja eetiliste väärtuste respekti.¹⁴⁴ Karistuse peamine eesmärk on pakkuda ühiskonnaliikmetele sotsiaalkahjulike tegude ning ühiselu väärtuste rikkumise eest kaitset ning süüdlasele võimalust süü lunastada.¹⁴⁵

Positiivse üldpreventsiooni uuemat varianti on nimetatud ka intergratsioonipreventsiooniks. Karistusõigus ei kindlusta kollektiivsel identiteedil põhinevat maailmavaadet mitte ainult negatiivse eraldamisega, vaid ka positiivsete väärtuste ning sotsiaalsete ootuste rõhutamise. Positiivne üldpreventsioon võimaldab seeläbi karistusõigusele anda otseselt integreeriva, normitugevdava rolli. Inimeste psüühilisele tundlikkusele rajatud positiivse preventsiooni mõju elanikkonna hoiakute kujundamisel on leidnud kinnitust ka empiiriliste uuringutega.¹⁴⁶

Positiivne üldpreventsioon kujutab endast sotsioloogilist ühendteooriat, mis püüab vahel siduda *homo oeconomicuse* ja *homo sociologicuse* aspekte.¹⁴⁷ Kui negatiivne üldpreventsioon toetub *homo oeconomicuse* mudelile, mille kohaselt otsustab isik igas olukorras nii, nagu talle on kasulik, siis tänapäeva sotsioloogia lähtub *homo sociologicuse* mudelist.¹⁴⁸ *Homo sociologicuse* seisukohast omandatakse normijärgimine eelkõige lapse- ja noorukieas.¹⁴⁹ Nagu füüsiliste isikute puhulgi, saab ka juriidilise isiku osas *homo oeconomicusele* vastavast tegutsemisest rääkida üksnes idealiseeritud mudeli näol. Tegelikkuses on juriidilise isiku tegutsemine võimalik üksnes läbi seda juhtivate füüsiliste isikute, mille tõttu tuleb paratamatult ka juriidilise isiku puhul arvestada *homo sociologicuse* mõjudega.

Karistamine tuleb *homo sociologicuse* puhul kõne alla üksnes käitumiskontrolli äärmusliku abinõuna. *Homo oeconomicuse* ja *homo sociologicuse* mudelid tasakaalustavad teineteist – ühelt poolt eeldatakse indiviidilt ratsionaalsust ning teiselt poolt paindlikkust ja vormitavust. Ühes punktis on mudelid ühtsed – adekvaatse käitumismalli jaoks on määrav käitumine hoiaku, mitte otsuse alusel. See tähendab, et inimese tegudesse suubuvad aja jooksul kujunenud omadused, kalduvused ja harjumused ilma, et ta kaaluks igas käitumissituatsioonis

143J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 162.

144Ibid.

145T. Weigend. Der Grundsatz, lk 919.

146J. Sootak. Kriminaalpoliitika, (viide 79), lk 68.

147J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 45.

148J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 163.

149Ibid.

eelseisvate valikute eeliseid ja kahjusid. Oluline on, et käitumisdeterministlikud hoiakud omandatakse ja säilitatakse ka sotsiaalse keskkonna välissurve abil.¹⁵⁰

Üldpreventsiooni positiivne aspekt lähtub sellest, et karistusähvardus ja karistuse kohaldamine mõjutavad õiguskorra tugevust, toimet ja elanikkonna õiguskuulekust positiivselt, seda tugevdavalt.¹⁵¹ Positiivsel üldpreventsiooni puhul on eristatavad selle kolm üldist toimeviisi: sotsiaalpedagoogiline õppimiseefekt, usalduseefekt ning rahulduseefekt.¹⁵² Sotsiaalpedagoogiline õppimiseefekt seisneb õiguskuulekuse "harjutamises" läbi õiguskaitseorganite tegevuse jälgimise.¹⁵³ Usalduseefekt ilmneb veendumises, et õiguskaitseorganid täidavad oma ülesannet ning rahulduseefekt avaldub üldise õigusteadvuse rahulolus, et õiguserikkumistele tõepoolest reageeritakse ja konflikti leiab õiglase lahenduse.¹⁵⁴

Neist kolmest toimeviisist on asunud eralduma kaks suunda, mis annavad positiivsele üldpreventsioonile erineva sisu. Esimeseks suunaks on Hassemeri sotsiaalkontrolli teooria, mille kohaselt karistusõigus on osa sotsiaalsest kontrollist, erinedes ülejäänust vaid objektide ja vahendite poolest. Positiivne üldpreventsioon ei rajane Hassemeri arvates kuritegevusele kalduvate inimeste hirmutamisel, vaid lähtub üldisest arusaamast karistusõiguse normide vajalikkusest. Ühiskonna põhinormide kinnitamiseks tuleb kasutada tuleb kasutada karistusõigussüsteemi kahte külge – vabadust piiravat ning vabadust kinnistavat.¹⁵⁵

Hassemeri teooria kõrval on teiseks suunaks Jakobsi normikuulekuse sisseharjutamise teooria. Jakobs lähtub oma teoorias Luhmanni süsteemiteooriast ning on üle võtnud Weizeli teesi, mille kohaselt karistusõigus peab tugevdama sotsiaaleetilisi käitumisväärtusi. Sotsiaalne koosseksisteerimine saab olla võimalik ainult siis, kui kaasinimestelt saab oodata teatud käitumist. Jakobsi arvates ei ole süütegu õigushüve kahjustamine, kuna õigushüve võivad kahjustada ka muud teod, näiteks looduslikud protsessid. Karistusõiguslikult ei oma tähtsust mitte õigushüve kahjustav muudatus, vaid seda muudatust põhjustav normivastatus. Karistusõiguslikult tagatud rikkumisega kaasneb avalik konflikt, normirikkuja asetab normi kehtivuse kahtluse alla. Rikkumise eest ettenähtud karistus on see sotsiaalne garantii, mille

150J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 45.

151J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 165.

152J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa, (viide 16), lk 45.

153J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 165.

154C. Roxin. Strafrecht, § 3 vnr 27.

155J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 166-167.

abil normi kehtivus tagada. Karistuse tähenduse adressaadid on normiga kohustatud ning neile demonstreeritakse, et sotsiaalses interaktsioonis võivad nad ka edaspidi oodata normidega tagatud reeglite püsimit.¹⁵⁶

Juriidiliste isikute karistamisel on positiivsest üldpreventsioonist tulenevalt kolm peamist ülesannet. Esmalt toimib preventsioon organisatsiooni kui inimkollektiivi õpetavalt. Juriidiliste isikute karistamisega antakse organisatsiooni huvides tegutsejatele mõista, et süütegude abil ühingu kasu hankimine ei ole ühiskonna poolt aktsepteeritav ning teisalt ei ole see karistuse tõttu kasulik ka organisatsioonile endale. Teiseks peab see ühiskonnaliikmetele kinnitama, et ühiskonna põhiväärtusi kaitstakse ka juriidiliste isikute eest, kellel on füüsiliste isikutega võrreldes sageli märkimisväärselt suuremad ressursid ja sellest tulenevalt märksa suuremad võimalused oma huvide realiseerimiseks. Kinnitades karistuse kohaldamisega, et riik kaitseb ühiskonnaliikmeid "tugevama" eest, antakse ühiskonnale positiivne signaal õigusnormide püsimisest ka olukorras, kus ebaõigluse põhjustaja ei ole füüsiliselt käegakatsutav. Eeltoodu täidab peamiselt usaldusefekti tekitamise ülesannet. Kolmandaks peab juriidilise isiku karistamine andma rahuldusefekti – juriidilise isiku karistamine ei tohi jääda pelgalt näilikuks, vaid peab ühiskonnaliikmete õiglustunnetuse rahuldamiseks tagama ka tegelikult normist kinnipidamise.

1.5 Eripreventiivsed eesmärgid

1.5.1. Negatiivne eripreventsioon

Eripreventiivsed teooriad on karistusõiguses oma positsiooni saavutanud eelkõige tänu F. Liszti töödele.¹⁵⁷ Kui üldpreventiivsete teooriate puhul võib leida absoluutsete teooriatega sarnaseid seoseid, siis eripreventsioonide puhul on tegemist absoluutse teooria selge vastandiga.¹⁵⁸ Liszti kohaselt on eripreventsiooni ülesanne on mõjutada üksikkurjategijat ning sellel nähakse kolmesugust sisu – kindlustamist, hirmutamist ja kasvatamist.¹⁵⁹ Kindlustamine seisneb üldsuse kaitsmises läbi kurjategija isoleerimise, hirmutamine kurjategija taunimises talle karistuse kohaldamisega ning kasvatamine kurjategija mõjutamises viisil, mis hoiaks ära tema poolt uute kuritegude toimepanemise.¹⁶⁰ Nagu eelpool selgitatud, jaguneb

¹⁵⁶*Ibid*, lk 20; 169.

¹⁵⁷J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 156.

¹⁵⁸J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 53.

¹⁵⁹J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 157.

¹⁶⁰J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 54.

eripreventiivne karistusteooria positiivseks ja negatiivseks.¹⁶¹

Õiguskirjanduses on viidatud, et juriidilise isiku eripreventiivsete eesmärkide määratlemine on ebaselge, kuna pole teada, kuidas peaks juriidiline isik eripreventsioonile alluma.¹⁶² Juriidilise isiku vastutus ei näi eripreventiivsete eesmärkidega ühilduvat, kuna juriidiline isik on fiktsioon.¹⁶³ Seega näib võimalus konkreetset juriidilist isikut mõjutada võimatu. Ometi tuleb KarS § 56 lg 1 kohaselt karistuse mõistmisel arvestada muuhulgas ka süüdlase mõjutamise võimalusi – tegemist on karistusseadustikus määratletud eripreventiivse eesmärgiga.¹⁶⁴ Lisaks on ka Riigikohus märkinud, et eripreventiivse eesmärgi saavutamiseks tuleb arvestada süüdlase isikut.¹⁶⁵ Ühe võimaliku lahendusena on õiguskirjanduses pakutud võimalust näha juriidilise isiku eripreventiivseid eesmärke eelkõige KarS § 14 lg-s 1 nimetatud isikute ringi ning mitte juriidilise isiku enda suhtes.¹⁶⁶

Negatiivne eripreventsioon seisneb kurjategija kahjustustamises või tema hirmutamises.¹⁶⁷ Kahjustustamine kujutab endast ühiskonna kaitsmist kurjategija eest läbi kurjategija isoleerimise ehk ühiskonnast eraldamise. Füüsiliste isikute puhul nähakse isoleerimist eelkõige vangistusena.¹⁶⁸ Juriidilise isiku karistusõigusliku isoleerimise võimalikkus käesoleval hetkel kehtivas karistusõiguses on ebaselge. Kuni 1. jaanuarini 2015 oli võimalik karistusõigusliku isoleerimisvõimalusena juriidiliste isikute puhul näha KarS §-s 46 sätestatud sundlõpetamist. Siin ilmneb selgelt lähtumine *ultima ratio* põhimõttest, mille kohaselt karistusõiguslik sekkumine ei ole tsiviil- ja haldusõiguslike meetmete olemasolu tõttu põhjendatud.

Varasemalt kehtinud karistusõiguslikku sundlõpetamist võrreldud füüsilisele isikule kohaldatava eluaegse vangistusega, mille mõistmist saavad tingida üksnes ekstreemsed preventiivsed kaalutlused. Kuritegude toimepanemine peab olema saanud juriidilise isiku tegevuse osaks ning olema alalise iseloomuga. Toonitatud on karistusõigusliku ja

¹⁶¹*Ibid.*

¹⁶²R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 40.

¹⁶³V.S. Khanna. Corporate Criminal Liability: What Purpose Does it Serve? Harvard Law Review, vol 109, no 7, May 1996, 1494. Arvutivõrgus: http://www.law.yale.edu/documents/pdf/cbl/khanna_corporate_crime.pdf (06.02.2015).

¹⁶⁴M. Kruusamäe. Karistuse kohaldamise alused Riigikohtu praktika järgi. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, õigusteaduskond, 2010, lk 43.

¹⁶⁵RKKKo-d 3-1-1-40-04 p 7; RKKKo 3-1-1-99-06 p 12.

¹⁶⁶R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 40.

¹⁶⁷J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 54.

¹⁶⁸*Ibid.*

tsiviilõigusliku sundlõpetamise eristamise vajadust, kuna viimase alused on karistusõigusliku sundlõpetamise alustest märksa laiemad.¹⁶⁹

Juriidilise isiku sundlõpetamine on hetkel kehtiva õiguse järgi võimalik vaid tsiviilõiguslikult TsÜS § 40 lg 1 p-de 1-6 alusel, kui ilmnevad sundlõpetamise aluseks olevad asjaolud. Süüteo toimepanemine annab aluse juriidilise isiku sundlõpetada eelkõige TsÜS § 40 lg 1 p 1 alusel, kui juriidilise isiku eesmärk või tegevus on vastuolus seaduse, avaliku korra või heade kommetega. Need alused seonduvad eelkõige juriidilise isiku poolt eelkõige selliste õigusnormide rikkumisega, mis on suunatud süütegude toimepanemisele.¹⁷⁰ Karistusõiguse normid on suunatud ühiskonna põhiväärtuste ja õiguskorra kaitseks.¹⁷¹ Seetõttu vastab nende normide rikkumine ka TsÜS-s sätestatud kriteeriumitele.

Märksa suuremat tähendust omab juriidilise isiku eesmärk või tegevus, mis peab TsÜS § 40 lg 1 p-s 1 sätestatud alternatiividega vastuolus olema. Eraõigusliku juriidilise isiku eesmärgina tuleb mõista eelkõige asutamislepingus või põhikirjas fikseeritud eesmärgi ning tänapäeval kohtab vaevalt juriidilist isikut, kelle asutamislepingust või põhikirjast tulenevalt oleks eesmärgiks süütegude toimepanemine. Seega saab süütegude toimepanemise tõttu juriidilist isikut sundlõpetada üksnes siis, kui kinnitust leiab tema tegevuse vastuolu seaduse, avaliku korra või heade kommetega. Kuna tegemist on sundlõpetamisega tsiviilõiguslikul alusel, tuleb ka termin "juriidilise isiku tegevus" sisustada eraõigusliku määratluse abil. TsÜS § 31 lg 5 alusel loetakse juriidilise isiku tegevuseks tema organi tegevus. Probleem kerkib esile asjaolus, et karistusõiguslik teo omistamine juriidilisele isikule on ulatuslikum, kui tsiviilõiguslik, hõlmates lisaks organi tegevusele iga tema liikme, juhtivtöötaja ja pädeva esindaja poolt juriidilise isiku huvides toimepandud tegusid.¹⁷² Seega ei ole näiteks karistusõiguslikus mõttes pädeva esindaja poolt toimepandud rasked rikkumised tsiviilõigusliku sundlõpetamise aluseks. Kui lähtuda varem karistusõigusliku sundlõpetamise põhimõtetest, mille kohaselt peavad süüteod olema saanud juriidilise isiku tegevuse osaks ning olema alalise iseloomuga, on küll võimalik teha juriidilise isiku organile etteheide tegevusetuse osas, et see ei ole süütegusid toime panevat pädevat esindajat õiguskuuleka vastu vahetanud. Olukorras, kus organil tervikuna ei ole pädeva esindaja pikka aega vältavast juriidilise isiku huvides toime pandud õigusrikkumisest teadmist või teadmine on üksnes ühel

169P. Pikamäe. KarS komm vlj, (viide 22), § 46 komm p 4.

170K. Saare. TsÜS komm vlj, (viide 40), § 40 komm, p 3.2.1.

171J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 18-19.

172K. Saare. TsÜS komm vlj, (viide 40), § 31 komm, p 3.5.2.

organi liikmel, on sundlõpetamise aluste olemasolu nentimine küsitav.

Ülaltoodud näite varal ei ole võimalik tõmmata paralleeli varemkehtinud karistusõigusliku ning praegu võimaliku tsiviilõigusliku juriidilise isiku sundlõpetamise vahel, kuna nende kohaldamisala ei ole täiel määral kattuv. Otsesõnu on toonitatud, et sundlõpetamist ei saa käsitleda karistusena.¹⁷³ Kas ja kuidas karistusõigusliku sundlõpetamise kaotamisega sundlõpetamise kohaldamisalast välja jäänud olukorrad lahenda, on hetkel veel kohtupraktika poolt sisustamata. Kuna süütegude toimepanemine, eelkõige kui see on muutunud juriidilise isiku puhul tema tegevuse osaks, annab siiski aluse juriidiline isik tsiviilõiguslikult sundlõpetada, on võimalik ka tsiviilõiguslikus sundlõpetamises näha juriidilise isiku suhtes kohalduvat negatiivset eripreventsiooni. Selles osas võib nentida juriidilise isiku enda allumist eripreventsioonile, seda enam, et preventiivseid eesmärke tunneb ka tsiviilõigus. Nii on preventiivse eesmärgiga ka näiteks ärikeeld.¹⁷⁴ Sundlõpetamise näol ei saa siiski olla karistusõigusliku, karistamist õigustava preventsiooniga, kuna sundlõpetamise kaotamine karistusliigina annab selgelt märku seadusandja õiguspoliitilisest otsusest mitte käsitleda sundlõpetamist karistusena.

Negatiivse eripreventsiooni teine külg on seotud süüdlase poolt uute kuritegude ärhoidmisega teda hirmutades. Eelkõige on hirmutamine põhjendatud juhusekurjategijate puhul, mis meenutaks neile nende kohustusi ning aitaks paraneda.¹⁷⁵ Ebaselgus juriidilise isiku allutatavusest eripreventsioonile ilmneb esmalt just siin. Kuna juriidilisel isikul puudub teadvus, ei tunne ta ka emotsioone, ja seetõttu ei ole juriidilist isikut karistamise kaudu võimalik hirmutada. Samuti ei ole võimalik juriidilise isiku eripreventsioonina näha juriidilise isiku kui inimkollektiivi hirmutamist tervikuna, kuna sageli ei ole kollektiivi kõik liikmed samastatavad süüdlasega ning osadel kollektiivi liikmetel, näiteks tavatöötajatel, võib puududa igasugune võimalus mõjutada juriidilise isiku toimimist ning seetõttu puudub kollektiivi hirmutamisel soovitud toime.

Et juriidiline isik saab süütegusid toime panna üksnes KarS § 14 lg-s 1 määratletud esindaja vahendusel, saab negatiivse eripreventsiooni toimet näha üksnes nendele isikutele. Karistusõiguslikus mõttes juriidilise isiku esindaja suhtes saab eripreventiivset eesmärki näha

173 Seletuskiri karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise eelnõu juurde 554 SE. – A r v u t v õ r g u s : <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad> (15.02.2015).

174 RKTKm 3-2-1-158-04, p. 15.

175 F. Liszt. Der Zweckgedanke, lk 129. Viidatud: J. Sootak. Karistusõiguse alused, (viide 71), lk 157.

kohustuses hoiduda juriidilisele isikule vastutuse põhjustanud tegudest.¹⁷⁶ Juriidiline isik ise allub negatiivse eripreventsiooni osas üksnes sundlõpetamise kaudu ühiskonnast isoleerimisele – Eestis kehtivas õiguses ei loeta sundlõpetamist aga karistuseks.¹⁷⁷

Negatiivse eripreventsiooni kriitikana on välja toodud asjaolu, et selle kohaselt karistatakse süüdlast juba ette selle eest, et ta võib ka tulevikus süütegusid toime panna.¹⁷⁸ Erinevalt õiglusiideest kantud tasumisteooriast ei ütle eripreventiivne kaalutlus midagi karistumäära kohta.¹⁷⁹ Juriidiliste isikute seisukohast vaadatuna lisandub eeltoodud kriitikale asjaolu eripreventsiooni mittekohaldumisest ühingutele.

1.5.2 Positiivne eripreventsioon

Positiivne eripreventsioon on suunatud süüdlase parandamisele ja resotsialiseerimisele.¹⁸⁰ Viimasel juhul võib preventsiooni eesmärgina näha ka minimaalselt süüdlase edasise desotsialiseerumise vältimist.¹⁸¹ Karistuse abil süüdlast mõjutades püütakse teda parandada ning ühiskonda tagasi tuua.¹⁸² Kas positiivse eripreventsiooni ideed on juriidilisele isikule kohaldatavad, on sarnaselt negatiivse preventsiooni hirmutamiseesmärkidega küsitavad, kuna ka siin põrkub preventsioonist lähtuv eesmärk juriidilise isiku kui kujuteldava keha psühholoogilise mittemõjutatavusega. Teadvust mitteomaval juriidilisel isikul puudub võime paraneda ja ümber kasvada ning eeltoodu tõttu tuleb positiivse eripreventsiooni mõju juriidilisele isikule endale eitada. Positiivset eripreventsiooni on võimalik sarnaselt negatiivse eripreventsiooni hirmutava küljega rakendada seega üksnes süüteo toime pannud juriidilise isiku füüsilisest isikust esindajatele, kelle süüteod on juriidilisele isikule omistatavad.

Eripreventsiooni positiivseid, parandamisele või kasvatamisele suunatud ideid peetakse ka tänapäeval elujõulisteks, kuna need ei jäta üksikisikut tähelepanuta ega tõrju teda ühiskonnast välja.¹⁸³ Positiivse eripreventsiooni mõju füüsiliste isikute juures kahandab siiski asjaolu, et

176R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 40.

177Seletuskiri karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise eelnõu juurde 554 SE. – Arvutivõrgus : <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad> (04.03.2015).

178J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 55.

179Ibid.

180Ibid, (viide 73), lk 54.

181J. Sootak. KarS komm vlj, (viide 22), § 56 komm p 19.

182J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 54.

183J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa, (viide 16), lk 46.

paljud süüdimõistetud ei vaja resotsialiseerimist – näiteks ettevaatamatu süüteo toime pannud isikud, juhusekurjategijad ja isikud, kes on süüteo toime pannud kordumatutel ja pöördumatutel asjaoludel.¹⁸⁴ Positiivsele eripreventsioonile on ette heidetud, et süüdimõistetu parandamiseks kuluvat aega on raske või koguni võimatu prognoosida.¹⁸⁵ Õigusriiklikult on küsitav, kas riigil peaks olema õigus asuda täiskasvanud inimest parandama või ümberkasvatama.¹⁸⁶ Eestis kehtiv kriminaaltäitevõigus on karistatava parandamise ja ümberkasvatamise ideest loobunud ning seadnud eesmärgiks süüdimõistetu edaspidise õiguskuuleka käitumise saavutamise.¹⁸⁷

1.6 Ühendteooriad

Tänapäevases maailmas ei lähtuta enam üheski riigis ühest või teisest puhtast karistusteooriast ning ka teooriates endis on domineerimas kompromislikud suunad. Üks asi on kriminaalpoliitiliselt kokku leppida nii absoluutsetest kui relatiivsetest teooriatest pärinevate sätete lülitamine seadusteksti, teine asi on püüda neid vähemalt osaliselt vastuolulisi eesmärke konkreetsetes kriminaalasjas ka tegelikult realiseerida. Ühendteooriad ongi enamasti suunatud karistusteooriatest lähtuvate vastuolude lahendamisele.¹⁸⁸

Praktilise elu vajadused ning erinevatest teooriates esinevad ratsionaalsed ideed on kaasa toonud mitmesuguste ühendteooriate tekke.¹⁸⁹ Ühendteooriate põhiideeks on arvestada karistuse mõistmisel kuriteo raskust ja tegija süü suurust, kuid samal ajal pidada silmas ka õiguskorra kaitsmise huvisid ning õiguserikkuja resotsialiseerimist.¹⁹⁰ Karistuse mõistmisel tuleb lähtuda küll tasumisideest ja ühiskonna kaitsmise vajadusest, kuid samas ei tohi süüdlast karistusega laostada, vaid tuleb püüda teda ühiskonda tagasi tuua.¹⁹¹ Ühendteooriate realiseerumine seadusandlikus praktikas ilmneb selliste kriminaalõiguslike nähtuste juures, nagu alaealiste kriminaalõigus, tingimisi vabadusekaotus, karistuse ja muude mõjutusvahendite eristamine ja ka süüdlase isikuga arvestamine karistuse mõistmisel.¹⁹²

¹⁸⁴*Ibid*, lk 47.

¹⁸⁵J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 55.

¹⁸⁶*Ibid*.

¹⁸⁷J. Sootak. KarS komm vlj, (viide 60), § 56 komm p 20.

¹⁸⁸J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 56.

¹⁸⁹J. Sootak. Kriminaalpoliitika, (viide 79)J. Sootak. Kriminaalpoliitika, (viide 79), lk 70.

¹⁹⁰*Ibid*, lk 71.

¹⁹¹M. Kruusamäe, (viide 165), lk 11.

¹⁹²J. Sootak. Kriminaalpoliitika, (viide 79), lk 71.

Ühendteooriad on võimalik jagada tasumisideele ja preventatsioonidele toetuvateks, vastavalt sellele, millise lähtealusega on teoorial tihedam seos.¹⁹³ Tasumisideele toetuvad ühendteooriad näevad olulisemana karistusega süüteo eest tasumist ning selles sisalduvat lunastust ning negatiivset üldpreventiooni.¹⁹⁴ Eripreventiivse eesmärgi olemasolu ei eitata, kuid seda ei peeta primaarseks.¹⁹⁵ Preventiivsed ühendteooriad lähtuvad eeldusest, et karistus on õigustatud üksnes juhul, kui see on suunatud uute süütegude ärahoidmisele.¹⁹⁶ Tulenevalt juriidilise isiku olemusest näib ühingute puhul olevat õigustatud pigem tasumisideele toetuvate ühendteooriate pooldamine. Seda eelkõige seetõttu, et positiivne eripreventioon ei ole juriidilistele isikutele kohaldatav ning negatiivne eripreventioon on kohaldatav vaid osas, mis põhjendab karistamise vajadust süüdlase isoleerimisega uute süütegude toimepanemise vältimiseks – viimane põhjendusvajadus on aga koos sundlõpetamisega karistusõigusest kadunud. Absoluutsest teooriast lähtuv õiglane tasumine ning üldpreventiivsed kaalutlused on aga juriidiliste isikute karistamise põhjendusena arvestatavad.

1.7 Majandusliku kasu teooria

Juriidiliste isikute puhul võib eriteooriatest ilmselt mõjusaimaks lugeda kasumi äravõtmisele suunatud teooriat, mille kohaselt on juriidilise isiku karistusõiguslik vastutus vajalik üksnes füüsilise isiku vastutuse täiendamiseks.¹⁹⁷ Nimetatud teooria kohaselt seisneb juriidilise isiku karistamise idee eesmärgis võtta juriidiliselt isikult karistuse abil ära kasum, mis on saadud läbi kuritegude toimepanemise.¹⁹⁸ Kasumi äravõtmise teoorias on on püütud vältida diskussiooni juriidilisele isikule suunatud karistuse legitimeeritusest ning selle asemel kasutusele võetud majanduslikud põhjendused.¹⁹⁹ Idee töötab negatiivse üldpreventiooni valemi alusel – kasum on stiimul süütegu toime panna, karistus stiimul toimepanemisest hoiduda.²⁰⁰

¹⁹³*Ibid*, lk 72.

¹⁹⁴*Ibid*, lk 72.

¹⁹⁵J. Sootak. Sanktsiooniõigus, (viide 73), lk 57.

¹⁹⁶J. Sootak. Kriminaalpoliitika, (viide 79), lk 72.

¹⁹⁷R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 40.

¹⁹⁸H. Többs. Die Bekämpfung der Wirtschaftskriminalität durch die Troika der §§ 9, 130 und 30 des Gesetzes über die Ordnungswidrigkeiten. - NstZ 1999, Bd 1; C. Wegner. Die Systematik der Zumessung unternehmbezoener Geldbussen. Frankfurt (M) 2000, lk 54-55. Viidatud: R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 41.

¹⁹⁹R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 41.

²⁰⁰*Ibid*.

Rahalise karistuse kui ainukesel juriidilise isiku põhikaristusliigi osas kerkib küsimus, kas karistuse näol tegemist on üksnes kasumi äravõtmise eesmärgiga või on sellel ka teatav etteheitev funktsioon. Olukorras, kus rahaline karistus on jäänud ainukeseks põhikaristusliigiks, on sellise karistuse eesmärgid on märksa avaramad, kui vaid majandusliku kasu äravõtmine. Seda seisukohta toetab Riigikohtu praktika, mille kohaselt märgitakse, et juriidilise isiku karistamisel võib olla negatiivseid tagajärgi ka selle juriidilise isiku osanikele, aktsionäridele, liikmetele, töötajatele või isegi võlausaldajatele, kuid neid mõjusid ei tule käsitleda mitte karistuse, vaid majanduslikust riskist tuleneva kahjuna.²⁰¹

Õiguskirjanduses viidatakse Riigikohtu sellises käsitluses karistuse ja sellega seonduvate negatiivsete tagajärgede selgele eristamisele, millest tulenevalt on kasu äravõtmine karistuse negatiivne tagajärg, karistus aga midagi enamat ning sellest tulenevalt ei saa juriidilise isiku karistamise ainukeseks eesmärgiks olla varalise kasu äravõtmine.²⁰² Ka käesoleva töö autor nõustub selle seisukohaga. Vaatamata sellele, et juriidilise isiku enda ratsionaalse majandusüksusena toimimise tõttu saab teda mõjutada eeskätt läbi varalise kasu äravõtmise, kannab juriidilise isiku karistamine endas ka sotsiaalpsühholoogilisi elemente.

2. Juriidilisest isikust kahtlustatava või süüdistatava poolt karistuseesmärkide realiseerumise takistamine

2.1 Ühinemine

Õiguskirjanduses ja ka kohtupraktikas on viidatud asjaolule, et Eesti õigussüsteemis on teatud juhtudel juriidilisel isikul võimalik karistuseesmärkide realiseerumist ära hoida. Eeskätt tulevad kõne alla mitmesugused skeemid, mille abil on võimalik vältida karistuseesmärgina juriidiliselt isikult majandusliku kasu äravõtmist, karistusega seonduvalt ettevõtlusvabaduse piiramist või saavutada juriidilise isiku lõppemine ning seeläbi kriminaalmenetluse algatamise välistamine või juba algatatud kriminaalmenetluse lõpetamine ning seeläbi igasuguse karistamise eesmärgi välditavus.²⁰³

²⁰¹*Ibid.*

²⁰²*Ibid.*, lk 43.

²⁰³J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa, (viide 16), lk 719; R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 40; RKKKo 3-1-1-133-13, p 16.

Ühinemine kujutab endast mitme olemasoleva ühingu liitmist üheks ühinguks. ÄS § 391 lg- test 1 ja 2 lähtuvalt on äriühingute ühinemine võimalik kahel viisil – ühendatava ühingu ühinemise teel teise, ühendava äriühinguga või äriühingute ühendamise teel uueks äriühinguks. Esimesel juhul ühinevad kaks olemasolevat ühingut selliselt, et üks neist neelab teise ning kahest eraldi registrikoodiga ühingust jääb tegutsema ainult üks. Teisel juhul ühendatakse kaks olemasolevat ühingut uue registrikoodiga ühinguks. Nimetatud sätetest tulenevalt kaasneb esimesel juhul ühinemisega ühe ning teisel juhul mõlema ühinemiseelse ühingu lõppemine ning seega ka registrist kustutamine. Täpselt samasisuline regulatsioon kehtib ka mittetulundusühingute (MTÜS § 56 lg-d 1 ja 2) ning sihtasutuste (SAS § 61 lg-d 1 ja 2) ühinemise osas. Tulundusühistutele kohaldatakse TÜS²⁰⁴ § 3 lg 1 kohaselt äriseadustikus osaühingu kohta sätestatud, v.a TÜS-st tulenevad erisused. Järgnevas analüüsis puudub seetõttu tulundusühistute eraldiseisva käsitluse vajadus. ÄS § 391 lg 7 kohaselt on äriühingute puhul võimalik ka äriühingu ühinemine ühingu füüsilisest isikust ainosaniku või aktsionäri varaga. Ühendavale füüsilisele isikule kohaldatakse sellisel juhul ühendava ühingu kohta sätestatud. Füüsilise isiku varaga ühinemise eesmärgiks on pakkuda lihtsamat alternatiivi aeganõudvale likvideerimismenetlusele.²⁰⁵ Mittetulundusühingute ja sihtasutuste puhul füüsilise isiku varaga ühinemise võimalus puudub.

ÄS § 394 lg 4 kohaselt läheb ettevõtete ühendamise korral ühendatava ettevõtte kogu vara ning kohustused üle ühendavale ühingule ehk ühingule, kelle osaks liituv äriühing saab. Sama lõike teise lause kohaselt lähevad vara ja kohustused üle loodavale ühingule, kui ühinemine toimub liidetavate äriühingute ühinemisega uueks äriühinguks. MTÜS § 56 lg-s 4 sätestatu kohaselt on ka mittetulundusühingute ühinemise tagajärjed sarnased äriühingute ühinemisele. SAS § 61 lg 4 sätestab sihtasutuste puhul küll sarnaselt äriühingutele vara ülemineku kuid õiguste ja kohustuste üleminekut SAS sihtasutuste puhul ette ei näe.

Riigikohtu seisukoha kohaselt ei ole karistusõigusliku vastutuse ülekandumine ühelt ühingult teisele võimalik, kuna kehtiv õigus ei võimalda seda.²⁰⁶ KarS § 14 lg 1 näeb juriidilise isiku vastutuse ette üksnes seaduses sätestatud juhtudel. Õiguste ja kohustuste üleminekut

204Tulundusühistuseadus. – RT I 2002, 3, 6 ... RT I, 21.03.2014, 34.

205Uus ühinemismenetlus võimaldab äriühingu kiiremat lõpetamist. Justiitsministeerium. *Sine lege*, 28.11.2013. - Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/et/uudised/uus-uhinemismenetlus-voimaldab-ariuhingu-kiiremat-lopetamist> (19.03.2015).

206RKHKo 3-3-1-45-12 p. 26.

reguleeriv TsÜS § 6 lg 2 sätestab, et õigused ja kohustused saavad üle minna üksnes juhul, kui need ei ole seadusest tulenevalt isikuga lahutamatult seotud. KarS § 56 lg 1 kohaselt on karistamise aluseks isiku süü. Seega seob KarS § 56 lg 1 karistusõigusliku vastutuse isikuga. Sama põhimõtet järgides tuleks Riigikohtu seisukoha alusel eitada juriidilise isiku karistusõigusliku vastutuse edasikandumist füüsilisele isikule kui ühing ühineb füüsilise isiku varaga. Kuna juriidiline isik on tsiviilõiguslik institutsioon, mille mõiste ja mille kohta käivad põhireeglid on määratletud tsiviilõigusliku regulatsiooni kaudu, tuleb kohustuste ülemineku osas lähtuda TsÜS-s sätestatud regulatsioonist.²⁰⁷ TsÜS § 6 lg 1 kohaselt saavad õigusjärgluse korral üle minna üksnes need tsiviilõigused ja -kohustused, mis ei ole seadusest tulenevalt isikuga lahutamatult seotud. Ettevõtte või selle seadusliku esindaja karistatus on Riigikohtu seisukoha järgi isikuga lahutamatult seotud staatus.²⁰⁸ Seega peaks isikuga lahutamatult seotud olema ka menetlussubjektiks olemise staatus kriminaalmenetluse ajal.

Käesoleva töö kirjutamise hetkel ei saa Riigikohtu seisukoha kohaselt karistusõiguslikku vastutust omistada juriidilise isiku õigusjärglastele. Vastutuse omistamine on võimalik üksnes sellele juriidilisele isikule, kelle esindaja on teo toime pannud selle konkreetse juriidilise isiku huvides. Ühinemise korral ei ole aga võimalik rääkida samast juriidilisest isikust. Juriidiline isik koosneb kas isikutest või varast.²⁰⁹ Ühingute ühinemisel moodustub ühinevate ühingute vara või isikukoosseisu pinnalt täiesti uus kogum ning seega ei ole võimalik ühinemisjärgset ühingat samastada varasemate eraldiseisvate ühingutega. Seega vastab Riigikohtu seisukoht juriidilise isiku vastutuse edasikandumise eitamise osas sisuliselt juriidilise ja füüsilise isiku võrdsusele, kus kriminaalvastutus on seotud ühe subjektiga – süüdlase isikuga.

Tulenevalt ÄS §-st 42 antakse äriregistrisse kandmisel kordumatu registrikood – tegemist on juriidilise isiku ainukese tunnusega, mis teda käibes “identifitseerib”²¹⁰, samas kui ärinime võib muuta või teatud tingimustel edasi anda või võõrandada. KarS § 37 sätestab juriidilise isiku süüvõime alusena tema õigusvõime, mis TsÜS §-de 26 lg 2 ja 45 lg 2 kohaselt kestab seni, kuni juriidiline isik on kantud tema liigile vastavasse registrisse. Seega on registrikande kontrollimisel süüvõimelisuse hindamise seisukohast oluline üksnes see, kas vastava

²⁰⁷*Ibid.*

²⁰⁸*Ibid.*

²⁰⁹K. Saare. Eraõigusliku juriidilise isiku õigussubjektsuse piiritlemine. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, lk 4. - Arvutivõrgus : <https://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/1044/saare.pdf?sequence=5> (04.04.2015).

²¹⁰M. Merimaa. Äriseadustik Kommentaarid, selgitused, arvamused. Tallinn: Kirjastus Ilo, 2007, § 42 komm.

registrikoodiga juriidiline isik on registrisse kantud. Ühendatava ühingu jaoks toob ühinemine ÄS § 391 lg-st 1 või 2 tulenevalt kaasa registrist kustutamise.

KrMS § 199 lg 1 p 4 II alternatiivi kohaselt on juriidilise isiku lõppemine kriminaalmenetlust välistavaks asjaoluks. Juba alustatud kriminaalmenetluses tuleb KrMS § 200 alusel §-s 199 nimetatud asjaolu ilmnemisel kriminaalmenetlus lõpetada. Seega võimaldab hetkel kehtiv seadus juriidilistel isikutel ühinemise abil kriminaalmenetluse algatamist vältida või esile kutsuda juba alustatud kriminaalmenetluse lõpetamine. Ühendamise teel ühinevate ühingute puhul on kriminaalmenetlust võimalik vältida üksnes ühendataval ühingul, kuna ühendav ühing jätkab tegutsemist olemasoleva registrikoodiga. Uue äriühingu asutamise teel ühinevate ühingute puhul muutub kriminaalmenetlus välditavaks kõikide ühinevate ühingute osas, kuna loodavale äriühingule antakse ÄS § 42 alusel uus registrikood. Ühinemise abil on seega võimalik ühendatava või ühinevate ühingute suhtes kriminaalmenetluse alustamist või jätkumist ära hoida ning seeläbi vältida süüteo eest karistada saamist.

ÄS § 398 lg 1 kohaselt võib kohus ühinemisotsuse ühe kuu jooksul ühinemisotsuse tegemisest kehtetuks tunnistada, kui ühinemisotsus on seaduse, ühingulepingu või põhikirjaga vastuolus ning seda nõuab osanik, aktsionär, juhatuse või nõukogu liige. Samasisuline regulatsioon kehtib ka tulenevalt MTÜS §-st 58¹ mittetulundusühingute ja tulenevalt SAS §-st 63¹ sihtasutuste puhul. Kriminaalmenetlusest hoidumise eesmärgil ühinemine on olemuslikult seadusega vastuolus, kuna TsÜS § 138 lg 1 kohaselt tuleb õiguste teostamisel (antud juhul ühinemise korral) toimida heas usus ning sama paragrahvi lg 2 keelab teostada õigusi seadusevastasel viisil või teistele isikutele kahju tekitamise eesmärgil. Kriminaalmenetlusest hoidumine on kahtlemata hea usu vastane käitumine. PS²¹¹ § 13 I ls kohaselt on lisaks igäühel õigus riigi ja seaduse kaitsele. Et karistusõiguse eesmärgiks on kaitsta ühiskonnaliikmeid kõige raskemate rikkumiste eest ning kriminaalmenetlusest hoidumise korral ei ole võimalik riigil ühiskonnaliikmeid efektiivselt kaitsta, võib tegemist olla ka ühinemisõiguse teostamisega seadusevastasel viisil.

Probleem ilmneb eeskätt selles, et ühinemisotsuse kehtetuks tunnistamist saab nõuda sõltuvalt ühingu liigist üksnes seaduses piiritletud hulk isikuid ühingu omanike- või esindajateringist. Kuna nimetatud isikud tegutsevad üldjuhul ühingu huvides, ei ole neil enamasti ka motiivi, miks ühinemisotsuse kehtetuks tunnistamist nõuda. Pigem on ühingu esindajate huvi suunatud

211Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 27.04.2011, 2.

Kui ükski selleks õigustatud isik ei nõua ühinemisotsuse kehtetuks tunnistamist, puudub ka selle otsuse kehtetuks tunnistamise alus.

Olukorras, kus ühendatav ühing on kriminaalmenetluses kahtlustatavaks või süüdistatavaks, toob ühinemine kaasa selle, et realiseerida pole võimalik mitte ühtegi karistuseesmärki. Kuna ühendatava ühingu osas tuleb kriminaalmenetlus lõpetada ning seega pole võimalik juriidilist isikut karistada, pole võimalik rakendada absoluutsest teooriast lähtuvat tasumis- ega lunastusideed. Negatiivse üldpreventsiooni mitterealiseerumist ilmestab ühinemisega antav signaal, et karistus on välditav – seega ei mõju ka üldine karistusähvardsus. Positiivse üldpreventsiooni seisukohast toob ühinemine kaasa soovitud suisa vastupidise efekti – praktikas tooks selline juhtum ühiskonnaliikmete ette kinnituse, et normist kinnipidamist ei ole võimalik tagada ning ühiskonna õiglustunde rahuldamiseks vajalik efekt jääb saavutamata. Eripreventiivsest seisukohast pole võimalik sellises olukorras ei juriidilise isiku isoleerimine ega ka juriidilise isiku esindajate hirmutamine ja õiguskäitumisele mõjutamine. Samuti pole võimalik pärast ühinemist saavutada majandusliku kasu äravõtmist kui karistuseesmärki.

2.2 Jagunemine

Tulenevalt ÄS § 434 lg 1 kohaselt toimub äriühingute jagunemine jaotumise või eraldumise teel. Ka mittetulundusühingute ja sihtasutuste jagunemine on tulenevalt MTÜS § 65 lg-st 1 ning SAS § 70 lg-st 1 võimalik samal viisil. Jaotumise korral annab ÄS § 434 lg-st 2 tulenevalt jagunev ühing oma vara üle omandavatele ühingutele ning jagunev ühing loetakse lõppenuks. Eraldumise korral annab jagunev ühing osa oma varast üle ühele või mitmele omandavale ühingule. Eraldumise teel jagunev ühing jääb samas edasi tegutsema.

Ühinemistega sarnaselt ühinemise liikidele, pakub ka jaotumise teel jagunemine võimalust saavutada juriidilise isiku lõppemine ning seeläbi kriminaalmenetluse või selle jätkumise ärahoidmine KrMS §-des 199 lg 1 ja 200 sätestatud alustel. Jaotumise teel jagunenud ühing kustutatakse äriregistrist ning seega tuleb kriminaalmenetlus nimetatud isiku suhtes lõpetada. Nagu ühineva ühingu puhulgi, ei saa jaotumise korral jaguneva ühingu suhtes realiseerida mitte ühtegi karistuseesmärki.

Märksa keerulisem olukord kaasneb jagunemisega eraldumise teel. Kuna jagunev ühing sellises olukorras ei lõppe, vaid jääb õigus- ja seega ka süüvõimeliseks, on võimalik kriminaalmenetlust nimetatud olukorras jaguneva ühingu suhtes jätkata. Siiski toob ka eraldumise teel jagunemine kaasa tõsised probleemid karistuseesmärkide realiseerimisega. Kuna vähemalt osa jaguneva ühingu varast, äriühingute puhul sõltuvalt jagunemislepingus ettenähtust ka tehniline ja kutsealane pädevus²¹² kanduvad üle eralduvale ühingule, on võimalik ühingu senist majandustegevust jätkata täies mahus uues, eraldunud kehas.

KarS § 14 lg 1 rakenduspraktikast on teada kaks palju tähelepanu väärinud juhtumit, kus juriidilised isikud on kriminaalmenetluse kestel jagunedes karistuseesmärkide realiseerumise kahtluse alla seadnud. Esimene ning tuntuim neist on nn maadevahetuse protsessi käigus jagunenud AS-le Merko Ehitus.²¹³ 15. oktoobril 2007 esitati AS-le Merko Ehitus kahtlustus KarS § 298 lg 4 alusel altkäemaksu vähemalt kahel korral lubamises või andmises.²¹⁴ 2008. aastal, mil AS Merko Ehitus oli jätkuvalt kriminaalasjas kahtlustatava staatuses, toimus ettevõtte jagunemine, mille käigus loodi uus ettevõtte, millele anti üle jaguneva ühingu ärinimi ning jagunev ühing nimetati ümber AS-ks Järvevana.²¹⁵ AS-le Järvevana ehk jagunemiseelse registrinumbriga juriidilisele isikule jäeti jagunemisega maadevahetuse kriminaalasjast tulenevad kohustused.²¹⁶ Jaotumise teel eraldunud uus äriühing jätkas jagunemiseelse ühingu senist majandustegevust ühingu vana nime all.

Teise juhtumina on tuntust kogunud ilmselt AS Merko Ehitus eeskujul sama jagunemisskeemi kasutanud AS Facio Ehituse jagunemine.²¹⁷ Süüdistuse kohaselt oli AS Facio Ehitus aastatel 2004 – 2007 esitanud maksuhaldurile valeandmeid. Süütegu kvalifitseeriti KarS § 389¹ (enne 15. märtsi 2007 KarS § 386 lg 2) alusel maksukohustuse varjamise ning tagastusnõude alusetu suurendamisena. 8. aprillil 2010 koostatud jagunemiskava alusel muudeti AS Facio Ehitus ärinimi AS-ks Räga ning eraldati sellest uus äriühing, millele anti üle suurem osa jaguneva ühingu varast ning ka algne ärinimi AS Facio Ehitus. Nagu AS Merko Ehitus puhulgi,

212TlnHK 3-09-1345/33.

213AS Merko Ehitus jagunes kriminaalasja nr 05913000055 kohtueelse menetluse ajal. AS Merko Ehitus jagunemiskava, (viide 9).

214AS Merko Ehitus aktsionäride üldkoosoleku kokkukutsumise teade. Börsiteated. – Arvutivõrgus: http://www.nasdaqomxbaltic.com/market/?pg=news&news_id=226069&op2=print (23.03.2015).

215AS Merko Ehitus aktsionäride üldkoosoleku otsused 2008. – Arvutivõrgus: <http://group.merko.ee/juhtimine-ja-vastutus/aktsionaride-uldkoosolek/uldkoosolek-2008/> (22.03.2015).

216AS Merko Ehitus jagunemiskava, (viide 9), lk 15.

217RKKKo 3-1-1-133-13.

väljastati ka siin jagunemise teel eralduvale ühingu üleantavast varast muuhulgas kriminaalasjast tulenevad nõuded. 2011. aasta augustis kujundati AS Facio Ehitus ning AS Räga mõlemad ümber OÜ-deks. Mõlemad ühingud anti kohtu alla põhjendusega, et AS § 447 lg-st 1 tulenevalt vastutavad jagunemisel osalevad ühingud jaguneva ühingu kohustuste eest solidaarselt ning see põhimõte on kohaldatav ka kriminaalõiguses. Riigikohus ei nõustunud selle käsitlusega ning asus seisukohale, et OÜ-d Facio ehitus ehk pärast süüteo toimepanemist eraldunud ühingut ei ole võimalik karistada, kuna KarS § 32 lg 2 järgi on isiku süü individuaalne ning OÜ Facio ehitus karistamine KarS §-de 2 lg 2 ning 32 lg 1 II ls alusel väljastatud.²¹⁸

Riigikohus märkis järgmist: “Praegu võimaldab seadus juriidilise isiku jagunemise, ühinemise või likvideerimise abil vältida selle isiku karistamist või siis muuta karistamine ebatõhusaks põhjusel, et süüteo toime pannud juriidilise isiku majanduslik identiteet on karistamise hetkeks üle läinud mõnele teisele juriidilisele isikule. Taoliste võimaluste olemasolu on vaevalt kooskõlas seadusandja eesmärkidega juriidiliste isikute karistusõigusliku vastutuse kehtestamisel. Samas on seadusandja võimuses luua õiguslik mehhanism, mis takistaks jagunemise, ühinemise või likvideerimise kasutamist süüteo toime pannud juriidilise isiku karistamise vältimiseks. Näiteks on võimalik anda kriminaalasja menetlejale pädevus keelata kriminaalmenetluse tagamiseks teatud tingimustel ja ajaks kahtlustatavast või süüdistatavast juriidilise isiku ühinemine, jagunemine ja likvideerimine. Lisaks sellisele menetluslikule abinõule on võimalik kehtestada materiaaõiguse normid, mis looksid seadusliku aluse omistada tegu teatud juhtudel (nt äriühingu ainukese ettevõtte ülemineku korral) juriidilisele isikule, kes on teo toime pannud juriidilise isikuga majanduslikult identne.”²¹⁹ Riigikohtu seisukoht on siduv üksnes I ja II astme kohtutele sama kriminaalasja lahendamisel, kuid kuna võib eeldada, et Riigikohus lahendab sarnaseid asju samadest põhimõtetest lähtuvalt, toob see seisukoht praktikas kaasa I ja II astme kohtute juhendumise Riigikohtu tõlgendusest.

Kui jagunemine toimub eraldumise teel ning jagunev ühing jääb eralduva ühingu kõrval tegutsema, andes osa oma varast uuele ühingu üle, kaotavad juriidilise isiku suhtes mõju eeskätt preventiivsed karistuseesmärgid. Kuna juriidilistele isikutele on teada, et ühingu jagunemisega on võimalik vara ning pädevus eralduvasse ühingusse kanda ning tegevust selle

²¹⁸RKKKo 3-1-1-133-13, p 20.

²¹⁹*Ibid*, p 16.

kaudu jätkata, kaotab oma mõju negatiivsest üldpreventsioonist lähtuv eesmärk juriidilisi isikuid süütegude toimepanemisest eemale hirmutada. Seda seetõttu, et süüteo toimepanijat tervikuna ei ähvarda karistusega kaasnevad tagajärjed (lisaks varalisele karistusele ka nt riigihangetel osalemise keeld) – osa algsest ühingust tegutseb eraldunud kehas edasi. Tsiviilõiguslikus tähenduses kaotab oma mõju negatiivsest eripreventsioonist lähtuv süüdlase isoleerimine majanduskäibest, kuna eraldunud ühingul on võimalus faktiliselt jagunenud ühingu varade ja pädevusega majandustegevust jätkata. Seega kujutab tsiviilõiguslik sundlõpetamine sellisel juhul endast üksnes kindla registrikoodiga juriidilise isiku kustutamist äriregistrist, saavutamata sundlõpetamise tegelikke eesmärke.

Ilmselt olulisem on näha probleemi positiivse üld- ja eripreventsiooni seisukohast, kuna ühiskonnale näidatakse küll seda, et riik reageerib juriidilise isiku poolt toime pandud süüteo, kuid tegelikkuses on võimalik ühingul karistusest lähtuvaid tagajärgi – mõju varale, äritegevusele ja ühinguga seotud isikutele ära hoida. Seega muutub karistamine üksnes näitemänguks ega taga reaalsuses normist kinnipidamist ei üldsuse ega ka karistust vältima õppinud süüdlase esindaja suhtes. Karistamise välditavuse tõttu on küsitav ka negatiivsest eripreventsioonist lähtuv üldsuse hirmutamine kuritegude toimepanemisest eemale.

2.3 Likvideerimine ja sundlõpetamise esilekutsumine

Ühingu likvideerimine ehk lõpetamine on võimalik vabatahtlikult, sundkorras või muul seadusest tuleneval alusel ning selle lõpptulemuseks on ühingu igasuguse tegevuse lõppemine ning ühingu kustutamine registrist. Eraõiguslik ühing lõpetatakse TsÜS § 39 p-de 1, 3, 4 või 8 alusel vabatahtlikult üldkoosoleku või muu pädeva organi otsusega; seaduses, põhikirjas või ühingulepingus seatud eesmärgi saavutamisel; tähtaja möödumisel, kui juriidiline isik on asutatud tähtajaliselt või muul seaduse, põhikirja või ühingulepinguga ettenähtud alusel.

Vabatahtlikku likvideerimismenetlust võib üldjoontes pidada aeganõudvaks ning keerukaks – põhjus peitub likvideerimismenetluse mitmeetapilisuses.²²⁰ Äriühingu lõpetamise etappideks on

220K. Riismaa, T. Tõnisson. Likvideerimismenetluse lihtsustamine äriühingu vabatahtliku lõpetamise korral. Justiitsministeeriumi eraõiguse talitus. Tallinn: Justiitsministeerium, 2012, lk 3. - Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/likvideerimismenetluse_lihtsustamine_ariuhingu_vabatahtliku_lopetamise_korral_0.pdf (05.04.2015).

lõpetamisotsus; lõpetamisavalduse esitamine registrisse; likvideerimismenetlus; likvideerijate määramine ja kandmine registrisse; võlausaldajate teavitamine; likvideerimise algaruannete koostamine; nõuete rahuldamine, tagamine ja deponeerimine; likvideerimise lõpparuannete koostamine; varade jaotamine; avalduse esitamine äriregistrile ettevõtte kustutamiseks ning dokumentide säilitamine pärast ühingu lõpetamist.²²¹ Samad etapid tuleb TsÜS §-de 39-46 alusel läbida ka mittetulundusühingute ja sihtasutuste likvideerimisel. TsÜS § 41 lg 1 I ls kohaselt toimub juriidilise isiku lõpetamisel selle likvideerimine, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. TsÜS § 45 lg 2 kohaselt lõppeb eraõiguslik juriidiline isik äriregistrist kustutamiseega.

ÄS § 59 lg 4, MTÜS § 53 lg 3 ning SAS § 58 lg 3 kohaselt ei või ühingu vabatahtlikult registrist kustutada ilma Maksu- ja Tolliameti kirjaliku nõusolekuta, v.a kui viimane ise ei ole esitanud avaldust ühingu kustutamiseks. Eeltoodust tulenevalt on maksualaste süütegude puhul vabatahtliku likvideerimismenetluse kasutamine karistamisest pääsemiseks ebaotstarbekas, kuna Maksu- ja Tolliametil on võimalus nõusoleku andmisest keelduda. Muude süütegude puhul võib vabatahtlik ühingu lõpetamine olla realiseeritav.

Aastatel 2001 – 2010 oli likvideerimismenetluse keskmiseks kestvuseks 406 päeva.²²² Vaatamata likvideerimise ajaliselt pikale kestvusele on tõenäoline saavutada ühingu registrist kustutamine enne süüdimõistvat kohtuotsust, kuna keskmine kriminaalasjade menetlusaeg üldmenetluses on näiteks aastatel 2007-2012 olnud 327-514 päeva.²²³ Tuleb siiski märkida, et võrreldes ühinemise- või jagunemisega on vabatahtliku likvideerimise teel ühingu karistusõigusliku vastutuse ärahoidmine märksa keerulisem ja ajakulukam ning seetõttu ilmselt ka ühingute poolt vähemeelistatud viis karistuse vältimiseks.

Sundkorras ettevõtte lõpetamise esilekutsumiseks on ühingutel mitmeid võimalusi. Näiteks sätestab ÄS § 60 lg 2, et kui ühing ei ole seaduses ettenähtud tähtaja jooksul esitanud majandusaasta aruannet ega toonud esitamatajätmiseks registripidajale mõjuvat põhjust, võib registripidaja majandusaasta esitamatajätmist kajastava teate avaldada Ametlikes Teadaannetes, kutsudes võlausaldajaid üles esitama ühingu vastu oma nõudeid ning taotleda likvideerimismenetluse läbiviimist kuue kuu jooksul, avaldades ühtlasi teate, et vastasel juhul

²²¹*Ibid*, lk 5-8.

²²²*Ibid*, lk 3.

²²³K. Toots. Lühimenetlus Eesti kriminaalmenetluses ja kohtupraktikas. Magistritöö. Tartu, 2014, k 25. - Arvutivõrgus: https://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/42811/toots_kristel.pdf?sequence=1 (08.04.2015).

võidakse äriühing registrist kustutada. Majandusaasta aruanne tuleb ühingul ÄS § 97¹ lg 1 kohaselt esitada kuue kuu jooksul alates majandusaasta lõppemisest – seega vähemalt kord aastas. ÄS § 60 lg 3 alusel on võimalik äriühing registrist kustutada, kui ka peale teate avaldamist ei ole ühing majandusaasta aruannet kuue kuu jooksul esitanud ning võlausaldajad ei ole taotlenud likvideerimist. Sellest tulenevalt tekib õigus äriühingu sundlõpetamiseks majandusaasta aruande esitamatajätmise tõttu mitte varem kui ühe aasta möödumisel ühingu majandusaasta lõppemisest. Sundlõpetamise seisukohast ei ole sellises olukorras oluline, kas äriühingul on vara või mitte.²²⁴ TsÜS § 41 lg 4 kohaselt jaotatakse pärast likvideerimise lõpuleviimist, võlgade sissenõudmist ning võlausaldajate nõuete rahuldamist allesjäänud vara selleks õigustatud isikute vahel.

Teiseks tõenäolisemaks sundlõpetamise esilekutsumise alternatiiviks majandusaasta aruande esitamatajätmise kõrval on tulenevalt ÄS §-dele 176 ning 301 äriühingute puhul netovara vähenemine alla poole osa- või aktsiakapitalis, sihtasutuste puhul tulenevalt SAS § 46 lg 1 p-st 2 ebapiisav vara sihtasutuse eesmärgi saavutamiseks. Vastavalt vara vähenemist reguleerivatele sätetele on osaühing või aktsiaselt kohustatud vara vähenemisel alla seaduses sätestatud piiri kokku kutsuma osanike või aktsionäride üldkoosoleku, et otsustada vara vähenemisest tulenevalt ühingu vara vastavusseviimine nõuetega, ühingu lõpetamine, ühinemine, jagunemine või ümberkujundamine, pankrotiavalduse esitamine või muu asjakohase meetme kasutamine. Koosoleku kokkukutsumata jätmise on ÄS § 203 lg 1 p-st 1 tulenevalt osaühingu ning ÄS § 366 lg 1 p-st 1 tulenevalt aktsiaseltsi puhul alus ühingu sundlõpetamiseks. Osaühingu ning aktsiaseltsi puhul on sundlõpetamise esilekutsumine võimalik eeltoodu põhjal tahtliku vara vähendamise ning sellele järgnevalt juhtorgani koosoleku kokkukutsumata jätmise teel. Sihtasutuste puhul ei ole juhtorgani koosoleku toimumine või mittetoimumine sundlõpetamise aluseks ning tulenevalt SAS § 46 lg 1 p-st 2 on vara ebapiisavuse ainukeseks lisatingimuseks, et vara omandamine lähitulevikus peab olema ebatõenäoline.

Tulenevalt ÄS § 203 lg 1 p-st 2 on osaühingul võimalik sundlõpetamine esile kutsuda ka tähtajaliselt sätestatud juhatuse ametiaja lõppemisel ning sellele järgnevalt kahe aasta jooksul uue juhatuse valimatajätmise teel. ÄS § 366 lg 1 p-st 3 lähtuvalt on sama võimalik aktsiaseltsi puhul. Lisaks on aktsiaseltsi sundlõpetamise aluseks ÄS § 366 lg 1 p 3 sätestatu kohaselt ka

224P. Manavald. Maksejõuetusõigusliku regulatsiooni valikuvõimaluste majanduslik põhjendamine. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2011, lk 120. - Arvutivõrgus: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/18712/manavald_priit.pdf?sequence=1 (14.04.2015).

see, kui kahe viimase majandusaasta jooksul ei ole toimunud üldkoosolekut. Nimetatud viisid sundlõpetamise esilekutsumiseks on aga ajaliselt veelgi mahukamad, mistõttu tuleb sel viisil ühingu sundlõpetamises karistuseesmärkide realiseerumisele ohtu näha üksnes siis, kui on põhjust prognoosida kriminaalmenetluse pikaajalist kestvust näiteks asja mahukuse või keerukuse tõttu. Lisaks on ühingul põhjust neid sundlõpetamise viise esile kutsuda olukorras, kus ühingut ähvardav karistus on piisavalt suur või varade hulk nii väike, et ettevõtte tegevuse jätkumine karistuse realiseerumisel ei ole niikuinii perspektiivne. Ühingu lõppemise saavutamine nendel viisidel on eeldatavasti pigem juhuslik ning ilmselt kantud esindajate ükskõiksusest saabuva suhtes, mitte sihipärasest tegevusest ühingu sundlõpetamiseks.

Nii vabatahtliku likvideerimise kui sundlõpetamise tagajärjeks on ettevõtte kustutamine registrist ning selle tagajärjeks sarnaselt ühendatava või jaotumisel jaguneva ühinguga kriminaalmenetluse alustamise või selle jätkamise välistatus KrMS §-de 199 lg 1 p 4 ja 200 alusel. Nii ei ole ka ettevõtte likvideerimise korral võimalik realiseerida absoluutsest teooriast lähtuvat tasumis- ja lunastusideed ning positiivsest üldpreventsioonist lähtuvat kinnitust ühiskonnale, et karistusõigusliku sekkumisega tagatakse normi järgimine. Lisaks ei rahulda sellisel viisil karistuse kohaldamise võimatus ühiskonnaliikmete õiglustunnet. Eripreventsioon realiseerub üksnes nende isikute suhtes, kes on ühingu huvides süüteo toime pannud, kuid seda mitte enam läbi juriidilise isiku karistamise, vaid neile endile määratava karistuse läbi.

3. Karistuseesmärkide realiseerumist tagavad meetmed

3.1 Riigikohtu otsuse 3-1-1-133-13 võimalik riive karistusõiguse eesmärkidega

AS Facio Ehitus süüasjas on Riigikohus asunud seisukohale, et kehtiva õiguse kohaselt ei saa juriidilise isiku karistusõiguslik vastutus õigusjärgluse korras ühingu järglasele edasi kanduda ning vastutuse omistamiseks majanduslikult identsele ühingule võib olla võimalus üksnes vastavate materiaalõigusnormide kehtestamise abil.²²⁵ Autori hinnangul võib Riigikohtu seisukoht riivata karistusõiguse eesmärke. Riigikohus on ise rõhutanud, on ühinemise, jagunemise ja likvideerimise kaudu karistamise vältimine või selle ebatõhusaks muutmine vaevalt kooskõlas juriidilise isiku karistamise eesmärkidega.²²⁶ Autor on seisukohal, et kuna materiaalõigust oleks olnud võimalik tõlgendada ka laiendavalt ning seeläbi tagada nii

²²⁵RKKKo 3-1-1-133-13 p 16.

²²⁶Ibid.

absoluutsest teooriast lähtuv eesmärk süüdlast õiglaselt karistada kui ka preventiivsetest eesmärkidest lähtuvad võimalused uusi süütegusid ära hoida. Samuti oleks ühiskond saanud vajaliku kinnituse, et õigusrikkumistele reageeritakse.

ÄS § 391 lg 4 ja MTÜS § 56 lg 4 kohaselt lähevad äri- ja mittetulundusühingute ühinemise korral ühineva ühingu kohustused üle ühendavale ühingule. SAS § 61 lg 4 kohaselt läheb sihtasutuse ühinemisel ühendavale ühingule üle ühendatava sihtasutuse vara – kohustuste üleminekut sihtasutuste puhul otsesõnu sätestatud ei ole. Samas on SAS § 61 lg-t 4 tõlgendades võimalik jaatada ka kohustuste üleminekut ühendavale ühingule sarnaselt äri- ja mittetulundusühingutele, kuna sihtasutus on võimeline kohustusi kandma ning ei ole põhjust arvata, et seadusandja on soovinud kohustuste üleminekut sihtasutuste ühinemisel vältida. Jagunemise korral vastutavad ÄS 447 lg 1, MTÜS § 73 lg 1 ja SAS § 78 lg 1 kohaselt jagunemisel osalevad ühingud kohustuste eest solidaarselt. Ühingute ühinemisel ja jagunemisel kohustuste üleminekut või jagamist reguleerivate sätete ning KarS § 14 lg 1 ja TsÜS § 6 lg 1 laiendatud tõlgendamise korral oleks võimalik karistusõigusliku vastutuse jagamine samadel alustel tsiviilõiguslike kohustustega.

AS Facio Ehitus süüasjas asus eeltooduga samale seisukohale prokuratuur, kes leidis, et jagunemisega kaasneva solidaarvastutuse põhimõte on kohaldatav ka kriminaalõiguses.²²⁷ Prokuratuuri põhjendus toetus asjaolule, et kui nõustuda seisukohaga, et juriidilise isiku karistusõigusliku vastutuse edasikandumine õigusjärglasele pole võimalik seetõttu, et õigusjärglane ei olnud süüteo toimepanemise hetkel õigusvõimeline, muudaks see äriühingute kriminaalvastutuse sõltuvaks äriühingu enda soovist vastutada.²²⁸ Tegemist on olukorraga, kus ühingu vastutus või karistuse efektiivsus sõltub sellest, kas ühingu juhtorgan võtab vastu ühinemis- või jagunemisotsuse või mitte.

Riigikohus on oma otsuses ÄS 447 lg-t 1 tõlgendanud kitsendavalt, tunnistades antud sätte alusel ühingute solidaarvastutust sisuliselt üksnes tsiviilõiguslike kohustuste osas. KarS §-de 2 lg 2 ning 32 lg 1 kohaselt on süüteo toime pannud isiku süü individuaalne. Füüsiliste isikutega paralleeli nähes võib antud sätete kitsas tõlgendamine näida põhjendatud, kuna füüsiliste isikute puhul annab selleks aluse KarS deliktistruktuur. KarS § 2 lg 2 kohaselt karistatakse

²²⁷*Ibid*, p 2.6.4.

²²⁸*Ibid*, p 2.6.6.

isikut teo eest, kui see vastab süüteokoosseisule, on õigusvastane ja isik on selle toimepanemises süüdi. Selle kolmeastmelise deliktistruktuuri juures on süüteokoosseisule eelnev tasand karistusõiguslik teomõiste – tegu on määratletav kui inimkäitumine.²²⁹ Juriidilise isiku käitumises puudub inimkäitumise kvaliteet ja kui lähtuda teomõistest kui inimese teost ei vasta juriidilise isiku tegu karistusõiguslikule teomõistele ning tegemist on seega erandiga tavapärasest teomõistest.²³⁰ Juriidilisele isikule omistatakse KarS § 14 lg-st 1 lähtuvalt temaga füüsilisest isikust esindaja tegu, kui see on toime pandud juriidilise isiku huvides ning vastavus süüteokoosseisule, õigusvastasus ja süü tuvastatakse füüsilise isiku käitumises.

Esindaja teo omistamise kõige olulisemaks kriteeriumiks võib pidada juriidilise isiku huvi teo toimepanemise osas, kuna selle nõude kaudu seob karistusõigus füüsilise isiku vastutuse juriidilise isiku omaga.²³¹ Juriidilise isiku huvina tuleb mõista mis tahes otsest või kaudset varalist või moraalset kasu, mida juriidilisele isikule teo toimepanemisega kaasnes.²³² Seega on juriidiline isik süüteoga seotud ainult läbi oma kasu. Kuna nii ühinemise kui jagunemise korral kandub selline kasu vara, õiguste ja kohustuste üleandmise kaudu edasi juriidilise isiku õigusjärglasele, ei ole autori hinnangul põhjendatud Riigikohtu poolt jagunemisel ÄS § 447 lg 1 kitsendav tõlgendamine ning karistusõigusliku vastutuse edasikandumise eitamine. Koos süüteost saadud kasuga liigub ühinemise või jagunemise korral ühingu õigusjärglasele edasi ka selle kasu saamise ebaõiglus, mille eest juriidilist isikut sisuliselt karistatakse.

Autori hinnangul on tähelepanuta jäänud juriidilise isiku olemuslik erinevus füüsilisest isikust ning sellest tulenevalt vajadus antud olukorras õiguslikult sarnasena näivat küsimust erinevalt lahendada. TsÜS § 6 lg 1 kohaselt saavad tsiviilõigused ja -kohustused ühelt isikult teisele üle minna, kui need ei ole seadusest tulenevalt isikuga lahutamatult seotud. Juriidilise isiku süüteost saadud varaline või moraalne kasu, mis on teo juriidilisele isikule omistamise aluseks, ei ole autori hinnangul isikuliselt seotud konkreetse juriidilise isikuga, kuna see kasu on ühinemis- või jagunemislepingu alusel sarnaselt ülejäänud juriidilise isiku varale, õigustele ja kohustustele õigusjärglasele üleantav. Seega on süüteo toimepanemine ja selle läbi kasu saamine kaudselt ka juriidilise isiku õigusjärglase huvides, kuna ühinemise või jagunemise

229J. Sootak. Süüteomõiste ja deliktistruktuur. Tallinn: Juura, 2004, lk 15-19.

230Ibid, lk 26.

231P. Pikamäe. KarS komm vlj, (viide 22), § 14 komm p 12.1.

232E. Elkind, J. Sootak, (viide 20), lk 679.

tulemusel jõuab kasu õigusjärglase endani. Lisaks on süütegu toime paneval füüsilisel isikul võimalik juba süütegu sooritades arvestada ühinemise- või jagunemisega edasikanduva huviga ning selle ühingu pääsemisega karistusest, kellele tema tegu toimepanemise ajal omistatav on. Eeltoodust tulenevalt on autori hinnangul karistusõigusliku vastutuse lahutamatuks juriidilisest isikust võimalik eitada.

Tulenevalt KrMS § 2 p-st 4 on Riigikohtu lahendid kriminaalmenetlusõiguse allikaks küsimustes, mida ei ole lahendatud muudes kriminaalmenetlusõiguse allikates, kuid on tõusetunud seaduse kohaldamisel. Kuigi Riigikohtu otsuses väljendatud seisukohad on kohustuslikud I ja II astme kohtutele sama kriminaalasja arutamisel, on ebatõenäoline, et Riigikohus teeks mõne teise kriminaalasja lahendamisel samas küsimuses teistsuguse otsuse.²³³ Seega on Riigikohtu otsus alama astme kohtutele kasutatav samasisulise küsimuse lahendamisel suunisena ning käesoleval hetkel võib kriminaalmenetluse kestel ühinemise, jagunemise ja likvideerimise tagajärgede osas eeldada kohtute lähtumist olemasolevast Riigikohtu seisukohast.

3.2. Võimalikud lahendused kriminaalmenetluse kestel ühinemise, jagunemise, likvideerimise ja sundlõpetamise takistamiseks

3.2.1 KarS § 14 lg 1 ja TsÜS § 6 lg 1 laiendav tõlgendamine – ühinguidentiteedi teooria

Ühe võimalusena ühingute poolt karistusest hoidumise ja karistamise ebaefektiivsuse vältimiseks on Eestis juba varem välja pakutud ühinguidentiteedi teooria tunnustamist.²³⁴ Autor näeb antud lahenduse kohaldatavust eelkõige mitte läbi materiaaõigusnormide kehtestamise, vaid läbi olemasolevate õigusnormide laiendatud tõlgendamise, mis võimaldab pakutavat lahendust kasutada materiaaõigust muutmata. Lahenduse kohaselt oleks KarS § 14 lg 1, TsÜS § 6 lg 1 ning vastava ühinguliigi ühinemist ja jagunemist reguleerivate sätete laiendatud tõlgenduse kaudu võimalik näha karistusõigusliku vastutuse üleminekut ühingult tema õigusjärglasele. Selle eelduseks on karistusõigusliku vastutuse lugemine juriidilise isikuga lahutamatuks mitteseotuks, mille võimalikkust on autor käsitlenud eelnevas

²³³T. Reinthal. Riigikohtu kriminaalkolleegiumist tagasi saadetud süüteoasjad 2006-2009. Analüüs. Tartu: Riigikohus. Õigusteabe osakond, detsember 2010, lk 4. – Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1067/RKKKo_tagasi_2006_2009.pdf (29.04.2015).

²³⁴R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 43-49.

alapeatükis Riigikohtu seisukohta analüüsid.²³⁵

Ühinguidentiteedi teooria (sks k *Gesellschaftsidentität*) on väljatöötatud Saksa karistusõiguses ning nimetatud teooria kohaselt vastutab näiteks jagunemise korral ühing, kellel on “majandusliku vaatenurga” kohaselt teo toimepannud juriidilise isikuga majanduslik identsus (sks k *wirtschaftliche Identität*).²³⁶ Sama põhimõte on kohaldatav ka ühingute ühinemise korral. Tulenevalt VÕS § 180 lg-st 2 ning TsÜS §-st 66 on ettevõtte vara (isikule kuuluvate rahaliselt hinnatavate õiguste ja kohustuste kogum), mis on ühendatud ühise majandusliku eesmärgi kaudu kindla majandusliku funktsiooni teostamiseks.²³⁷ Ühinemise ja jagunemisega kaasneb sellise õiguste ja kohustuste kogumi üleandmine ühendavale või jagunemisel osalevatele ühingutele. Ühinemise korral läheb üle kogu varakogum, jagunemise korral jaotatakse õigusjärglaste vahel kogu vara (jaotumise korral) või antakse üle osa varast (eraldumise korral). Olemuslikult seisneb ühinguidentiteedi toimimispõhimõte ühinemise või jagunemise korral vara, õiguste ja kohustustekogumi “jälitamises”²³⁸ ühingu, kes nimetatud kogumi omandab. Majandusliku identsuse määratlemine on sellisel juhul üksikjuhtumi küsimus.²³⁹

Majandusliku identsuse põhimõtte kohaldamiseks saab kasutada eelkõige majanduslikku tõlgendamist. Näiteks maksusüütegude puhul näeb MKS²⁴⁰ § 84 võimalust tehingu või toimingu puhul, millest ilmneb, et see on tehtud maksudest kõrvalehoidumise eesmärgil, maksustamisel kohaldada sellise tehingu või toimingu tingimusi, mis vastavad tehingu või toimingu tegelikule majanduslikule sisule. Ühingute majandusliku identsuse määratlemiseks on võimalik samuti lähtuda ühinemise või jagunemise tegelikust majanduslikust sisust. Eelkõige saab majanduslikku identsust hinnata ühendatud või jagunenud ühingu varakogumi ja majandustegevuse osakaalust ühendava või jaotumise järel tegutsema jäänud ühingute varas ja majandustegevuses. Ühinemise korral antakse ühendavale ühingu üle kogu ühendatava ühingu vara ning ühendav ühing võib jätkata ühendatud ühingu majandustegevust. Kuna ühendava või uue äriühingu vara ja kohustused koosnevad mitme ühinemiseelse ühingu

235^{Supra}, lk 45-47.

236R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 44.

237M. Tamme. Ettevõtte tehinguline üleminek. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, õigusteaduskond, 2005, lk 8. – Arvutivõrgus: <http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/handle/10062/862/tamme.pdf> (30.04.2015).

238R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 48.

239BGH 11.03.1986. - Wistra 1986, nr 5, lk 221-222; BGH 13.11.2004. - NJW 2005, nr 19, lk 1381-1382.

240Maksukorralduse seadus. – RT I 2002, 26, 150 ... RT I, 17.03.2015, 10.

varast ja kohustustest, ei ole ühendatav ja ühendav ühing täielikult identsed.

Jagunemise korral jaguneb ühingu vara erinevate ühingute vahel ning ka kerkib ka siin ei ole jagunemiseelne ühing täielikult identne jagunemise järgselt tegutsema jäävate ühingutega. Seega tuleb majandusliku identsuse tuvastamiseks piiritleda, millisest vara ja majandustegevuse osakaalust alates on ühendav või jagunemisel tegutsema jäävad ühingud algse ühinguga samastatavad. Majandusliku identsuse küsimust on Eesti kohtupraktikas käsitletud peamiselt ettevõtete ülemineku osas. Näiteks on Tallinna Halduskohus leidnud, et majandusüksuse identsuse peamiseks indikaatoriks see, kas majandusüksus uue omaniku alluvuses jätkab või taasalustab varasemaga sama või sarnast tegevust, olenemata sellest, kas tegemist on põhi- või kõrvaltegevusega.²⁴¹ Seega võiks autori hinnangul ühe võimalusena juhinduda majandusliku identsuse määratlemiseks olemasolevast praktikast ettevõtete ülemineku hindamisel.

Ühinguidentiteedi idee väljapakkujad on märkinud, et põhimõtteliselt võiks jagunemise korral jaatada menetleja õigust valida, millise ühingu suhtes karistusõiguslikku vastutust kohaldada, kuid selleks on vaja pidepunkti, et otsustada kes jagunemisel osalevatest ühingutest peaks kandma kriminaalvastutust jagunenud ühingu tegude eest.²⁴² Saksa kohtupraktikas on omandava/jaotumisel tekkinud ühingu vastutuse tekkimiseks välja töötatud neljaastmeline kontrollskeem, mille kohaselt tuleb kontrollida kas: esineb üldõigusjärglus; teo faktiliselt toime pannud juriidilise isiku vara on identsel või sarnasel viisil uude ühingusse üle kantud; üle läinud vara on selgelt eristatav; üle kantud vara moodustab olulise osa uue ühingu omandis olevast varast.²⁴³

Ühinguidentiteedi põhimõtete kohaldamisel oleks seetõttu võimalik samasisulisest skeemist lähtuda ka karistusõigusliku vastutuse ülemineku hindamisel ühingu õigusjärglasele. Kui näha peamise juriidilise isiku karistamise eesmärgina majandusliku kasu äravõtmist, on selline vastutuse edasikandumine põhjendatud. Ühinguidentiteedi institutsiooni kitsaskoht seisneb olukordades, kus majanduslikku identsust ei ole võimalik jaatada. Näiteks on toodud

²⁴¹TlnHKo 3-07-1083, p 17. 24.10.2017.

²⁴²R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 44.

²⁴³G. Eidam. Die Verbandsgelbusse des § 30 Abs 4 OwiG – eine Bestandsaufnahme. - Wistra 2003, nr 12, lk 450. BGH 11.03.1986. – Wistra 1986, nr 5, lk 221-222; BGH 13.11.2004. – NJW 2005, nr 19, lk 1381 – 1382. Viidatud: R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 46.

jagunemise tulemusel senise majandusliku tegevuse lõppemine, kus jaotumise teel tekkinud ühingud võõrandavad saadud vara ning jätkavad uuel tegevusalal. Sel juhul ei ole võimalik ühelgi tekkinud ühingul näha jaotunud ühinguga majanduslikku identsust. Kuna ettevõtet tervikuna enam ei eksisteeri, puudub ka karistusõiguslikus tähenduses ettevõtte üleminek. Sellisel juhul võib tõdeda, et vaatamata üldõigusjärglusele karistusõiguslikku vastutust ei järgne. Samuti ilmnevad ühinguidenteedi puudused jaotumise teel jagunemise korral, kus ühing jaotatakse kümneteks või sadeks ühinguteks, mille vahel on menetlejal peaaegu võimatu valida ning majandusliku identsuse tuvastamine võib ostuda võimatuks või ülemäära keerukaks.²⁴⁴ Probleemi võib näha ka ühinguidenteedi kohaldatavuse osas ühendavale ühingule. Eeskätt muutub võimalikuks karistuse vältimine mikroühingu ühinemisel mastaabilt oluliselt suurema ühinguga, kus mikroühingu vara ja tegevus moodustab ühinemise järel vaid marginaalse osa omandava ühingu varast ja majandustegevusest.²⁴⁵

Õigusjärgluse korras oleks võimalik kriminaalmenetlust alustada või jätkata ühendava ühingu suhtes, kelle osaks on ühendatav ühing muutunud. Ühendatavasse ühingusse koonduvad mitme ühineva ühingu varad, äri- ja mittetulundusühingute puhul ka õigused, kohustused ning kutsealane ja tehniline pädevus. Kui kriminaalmenetlust alustada süüteo toimepannud ühingu õigusjärglase suhtes pärast ühinemisotsuse vastuvõtmist, tekib olukord, kus ühendaval ühingul puudub võimalus ühinemiseelselt objektiivselt hinnata ühinemise tagajärgi. Rahalise karistuse kohaldamise juures ühendatud ühingu õigusjärglase suhtes pööratakse rahaline karistus mitte esialgse, teo toimepannud ühingu varakogumi vastu, vaid mitme ühinenud ühingu varakogumi vastu tervikuna. Seega hõlmab selline varakogum lisaks süüteo toimepannud ning karistatava ühinguga ühinenud juriidilise isiku varale ka ühinemiseelselt õiguskuulekate ühingute varakogumit. Õiguskuulekate ühendatavate ühingute vaatepunktist on õigusjärglase karistamine sellisel juhul tajutav äärmiselt ebaõiglasena, kuna karistus suunatakse ka selle vara-, õiguste- ja kohustustekogumi vastu, millel puudub süüteo toimepanemisega seos.

Küsitav on ka see, kas ühinguidenteedi instituudi tunnustamisel võiks olla lubatav kriminaalmenetluse algatamine ühingu õigusjärglase suhtes piiramatul ajavahemiku jooksul. PS § 13 lg-st 2 lähtuva õigusselguse printsiibi järgimiseks tuleb seda ilmselt eitada.

²⁴⁴R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 47.

²⁴⁵*Ibid*, lk 46.

Õigusselguse põhimõtte kohaselt peab põhiõigust riivav seadus olema piisavalt määratletud.²⁴⁶ See tähendab, et õigusnormid peavad olema piisavalt selged ja arusaadavad, et üksikisikul oleks võimalik avaliku võimu organi käitumist teatava tõenäosusega ette näha ning oma käitumist sellele vastavalt reguleerida.²⁴⁷ Lahendusena võib ühinguidentiteedil põhineva vastutuse edasikandumist tunnustada üksnes juba alustatud kriminaalmenetluse korral, kus õigusjärglasel on õigusjärglusega kaasnevaid tagajärgi võimalik objektiivselt hinnata. Sel viisil on ühinguidentiteedi rakendamine suunatud eeskätt just sellistele juhtumitele, kus ühinemine või jagunemine on algatatud eesmärgiga vastutusest vabaneda. Tuleb nentida, et vaatamata likvideerimise ja sundlõpetamise esilekutsumise keerukusele ei ole nende võtete abil karistuseesmärkide realiseerumisest pääsemine juriidiliste isikute jaoks võimatu. Olukorras, kus juriidiline isik lakkab olemast ning puuduvad õigusjärglased, ei ole võimalik ka ühinguidentiteedi rakendamine karistuseesmärkide realiseerimise tagamiseks.

Riigikohus asunud selgele seisukohale, et kehtiva õiguse kohaselt ei ole hetkel võimalik karistusõigusliku vastutuse edasikandumine juriidiliselt isikult tema õigusjärglastele.²⁴⁸ Eeltoodu tõttu on ühinguidentiteedi põhimõtete alusel KarS § 14 lg 1 ja TsÜS § 6 lg 1 laiendav tõlgendamine ühinemise ning jagunemisega karistuseesmärkide välditavuse tagamiseks komplitseeritud. Autori hinnangul on meede küll kasutamiseks sobiv, kuid selle kohtupraktikas rakendamise eelduseks on Riigikohtu poolt varasemalt esitatud seisukoha muutmine.

3.2.2 Vastutuse laiendamine juriidilise isiku õigusjärglastele KarS § 14 täiendamise teel

Alternatiivina ühinguidentiteedi tunnustamisele, kuid mõneti sarnase lahendusena võib ühinemiste ning jagunemiste osas näha selge regulatsiooni kehtestamist karistusõigusliku vastutuse edasikandumise osas juriidilise isiku õigusjärglastele. Enamikes riikides, kus juriidilise isiku vastutust tunnustatakse, vastutavad karistusõiguslikult ka ühingu õigusjärglased.²⁴⁹ Näiteks näeb Serbia juriidiliste isikute karistusõiguslikku vastutust

246M. Ernits. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne (edaspidi PS komm vlj) § 13 komm p 5.2. – Arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee> (22.04.2015).

247Ibid, p 5.3.

248RKKKo 3-1-1-133-13 p 14.

249A. I. Pop. Criminal Liability of Corporations – Comparative Jurisprudence, Michigan: Michigan State University College of Law, Spring 2006, p 21. – Arvutivõrgus: http://www.law.msu.edu/king/2006/2006_Pop.pdf (29.04.2015).

reguleeriv seaduse art 8 ette vastutuse ülemineku ühingu õigusjärglasele järgmiselt: “Kui juriidiline isik on lõppenud enne kriminaalmenetluse lõpetamist, võib süüteoost lähtuvat trahvi, turvameetmeid ning konfiskeerimist kohaldada juriidilise isiku õigusjärglasele, kui tema eelkäija vastutus on tuvastatud. Kui juriidiline isik lõpeb pärast kriminaalmenetluse lõpetamist, kus tema vastutus on tuvastatud ning mõistetud rahaline karistus, pööratakse trahv, turvameetmete ning konfiskeerimise kohaldamine täitmisele tema õigusjärglase suhtes.”.²⁵⁰ Samasisuline regulatsioon on kehtestatud ka Horvaatia juriidiliste isikute karistusõigusliku vastutuse seaduse²⁵¹ art-s 7 ning Makedoonia kriminaalkoodeksi²⁵² art 28-c lg-s 2. Ka Ameerika õiguses ei välistata kriminaalvastutuse edasikandumist õigusjärglasele.²⁵³ Ühinemise korral eksisteerib endine ühing ühendava ühingu osana edasi ning vastutab oma süütegude eest.²⁵⁴ Jagunemise korral eksisteerib ühing edasi jagunemise tulemusel tegutsemajäävates ühingutes. Eeltoodu põhjal peab autor võimalikuks juriidilise isiku karistamise eesmärkide saavutamiseks kehtestada vastutuse edasikandumine juriidilise isiku õigusjärglasele KarS-s sätestatud juriidilise isiku vastutuse aluste täiendamise teel. Autori hinnangul oleks sobilik täiendada KarS § 14 eraldi lõikega sõnastuses: “Kui juriidiline isik, kes vastutab lg 1 alusel süüteo eest, on lõppenud, vastutab juriidilise isiku teo eest tema juriidilisest isikust õigusjärglane või õigusjärglased solidaarselt.”

Sisuliselt oleks antud regulatsiooni näol tegemist topeltderivaatsusega, kus füüsilise isiku tegu omistatakse juriidilisele isikule ning selle juriidilise isiku lõppemisel tema õigusjärglasele. Nimetatud juhul laieneks ühinemise korral vastutust ühendavale ühingule ning jagunemise korral kõikidele jagunemise järel tegutsema jäävatele ühingutele. Sellise lahendusega kaasneb kriitiliselt hinnates ühinemise korral karistamise tajutav ebaõiglus ühendava ühingu selle vara ja majandustegevuse osas, mis ühinemiseelselt ei kuulunud süüteo toime pannud ühingule. Jagunemise puhul võib tekitab antud lahendus probleemi, kuidas vastutus jagada. Siin võiks lähtuda tsiviilõiguslikust solidaarvastutuse põhimõttest. VÕS § 65 lg 1 kohaselt võib

250Law on The Liability of Legal Entities for Criminal Offences. Official Gazette of the Republic of Serbia, No 97/08, 27 Oct 2008. – Arvutivõrgus: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Mercenaries/WG/Law/Serbia/LawOnLiability.pdf> (30.04.2015).

251Act on the Responsibility of of Legal Persons for Criminal Offences. Official Gazette no. 151/2003. – Available: http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/Legislation__Responsibility-Legal-Persons-CO.pdf (30.04.2015).

252Republic of Macedonia. Criminal Code. Consolidated version with the amendments from March 2004, June 2006, January 2008 and September 2009. – Available: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/16066/preview> (02.05.2015).

253A. I. Pop, (viide 250), p 21.

254U. S. v. Alamo Bank of Texas, 886 F.2d 828, 830 (5th Cir. 1989). Viidatud: A. I. Pop. Criminal Liability of Corporations – Comparative Jurisprudence, Michigan: Michigan State University College of Law, Spring 2006, p 21. – Arvutivõrgus: http://www.law.msu.edu/king/2006/2006_Pop.pdf (29.04.2015).

võlausaldaja nõuda kohustuse osalist või täielikku täitmist kõigilt võlgnikelt ühiselt või mõnelt neist. Lähtudes samast printsiibist, saab karistusõigusliku vastutuse suunata kas kõigi või üksnes mõne juriidilise isiku õigusjärglase vastu, mis võimaldab näiteks õigusjärglaste rohkuse korral tagada menetlusökoonoomiat. Ka sellisel juhul tuleb siiski mõõnda võimalikku ebaõiglust, kuna karistus pööratakse üksnes ühe õigusjärglase vastu mitmest.

Käsitletava regulatsiooni puuduseks on see, et juriidilise isiku vastutuse edasikandumine juriidilise isiku õigusjärglasele ei lahenda sarnaselt ühinguidentiteedi tunnustamisele probleemi sundlõpetamise või likvideerimise teel karistuse välditavuse osas, kuna neil juhtudel puudub juriidilisel isikul õigusjärglane. Autori hinnagul on KarS juriidilise isiku vastutuse aluste täiendamine siiski üks vähemkomplitseeritud viisidest vältida ühinemise ja jagunemise abil juriidilise isiku karistuseesmärkide realiseerumise takistamist.

Selge juriidilise isiku õigusjärglase vastutuse aluste kehtestamine kõrvuti juriidilise isiku üldiste vastutuse alustega täidab hinnanguliselt kõige paremini ka õigusselguse ja ettenähtavuse nõudeid. Kuna samasisuline regulatsioon on kehtestatud mitmetes teistes riikides, on võimalik regulatsiooni kehtestamisel ja ka kohaldamisel lähtuda eeskujuks olevate riikide praktikast. Eeltoodu tõttu peab autor juriidilise isiku vastutuse aluste täiendamist juriidilise isiku õigusjärglase vastutuse võimaluse kehtestamisega üheks sobilikumaks meetmeks.

3.2.3. Kandeavalduse tegemise keelamine tsiviilõiguslike hagi tagamise meetmete abil

Karistuseesmärkide realiseerumist tagavate meetmetena on kriminaalmenetluses võimalik kasutada mitmesuguseid tõkendeid. Juriidilisele isikule saab neist kohaldada rahatrahvi määramist (KrMS § 138¹); konfiskeerimise, selle asendamise, tsiviilhagi ja varalise karistuse tagamist (KrMS § 141⁴) ning vara aresti (KrMS § 142). Füüsiliste isikute puhul on võimalik kohaldada tõkendeid, mis otseselt piiravad isiku tegutsemisvabadust – näiteks elukohast lahkumise keeld (KrMS § 128) ning vahistamine (KrMS § 130). Erinevalt füüsilistest isikutest on hetkel kehtivas õiguses juriidiliste isikute tegutsemisvabadust piirav regulatsioon ebaselge. Kuna juriidilise isiku ühinemine, jagunemine või likvideerimine kriminaalmenetluse kestel võimaldab juriidilisel isikul karistusest hoiduda, on autori hinnangul põhjendatud ühinemise, jagunemise või likvideerimise tõkestamine kriminaalmenetluse ajal. Võimalust selleks võib

pakkuda TsMS § 378 lg-s 1 sätestatud hagi tagamise meetmete kohaldamine kriminaalmenetluses KrMS 141⁴ lg 1 alusel, mille abil on võimalik juriidilise isikuga toimingud, sh ühinemine, jagunemine ja likvideerimine kriminaalmenetluse ajaks keelata.

Tsiviilkohtumenetluses võimaldab jagunemist vältida TsMS § 378 lg 1 p-s 3 toodud hagi tagamise abinõu, millega on võimalik keelata kostjal teatud tehingute ja toimingute tegemine.²⁵⁵ Et ühinemine ja likvideerimine, nagu jaguneminegi on käsitletavad toimingu tegemisena TsMS § 378 lg 1 p 3 mõttes, on sama võimalus kohaldatav ka ühinemistele ja likvideerimistele. 2014. aasta alguses jõustunud KrMS muudatustega²⁵⁶ on TsMS §-s 378 sätestatud hagi tagamise abinõusid võimalik KrMS 141⁴ lg 1 kohaselt kohaldada ka kriminaalmenetluses. KrMS § 141⁴ lg-s 1 sätestatu alusel võib TsMS-s ette nähtud hagi tagamise vahendeid kohaldada arestimise, selle asendamise, tsiviilhagi või varalise karistuse tagamiseks. Kuna juriidilisele isikule on võimalik kohaldada üksnes varalist karistust, võiks sellest tulenevalt karistuse tagamiseks TsMS § 378 lg 1 p 3 alusel ühinemine, jagunemine ja likvideerimine ära hoida vastava registrikande tegemise keelamisega. KrMS § 141⁴ lg 2 kohaselt kohaldatakse hagi tagamise abinõudele KrMS §-s 142 sätestatud vara arestimise sätteid. KrMS § 142 lg 2 kohaselt arestitakse vara prokuratuuri taotlusel eeluurimiskohtuniku määruse või kohtumääruse alusel. KrMS § 142 lg 9 kohaselt esitab prokuratuur riiklikusse registrisse kantud vallasasja või õiguse arestimiseks arestimismääruse riiklikule registrile. Arestimismääruse näol on sellisel juhul tegemist alusega registripidaja poolt juriidilise isiku ühinemis-, jagunemis- või likvideerimiskande tegemisest keeldumiseks. ÄS § 33 lg 1² sätestab, et registripidaja ei tee kannet, kui kohtu jõustunud või viivitamata täitmisele kuuluva lahendiga on keelatud kande tegemiseks avaldust esitada. MTÜS § 76 kohaselt kohaldatakse ÄS § 33 lg-s 1² sätestatut ka mittetulundus- ja sihtasutuste registrile. Seega võimaldab antud lahendus teoreetiliselt ühinemist, jagunemist ja likvideerimist kriminaalmenetluses piirata kehtiva õiguse raamides.

Praktikas võib antud meetme kasutamisel esile kerkida probleem võimalikust ületagamisest. Proportsionaalsuse põhimõtte ehk ületagamise keeluga on vastuolus kohaldada vara arestimist olukorras, kus nõude tagamise eesmärk oleks saavutatav ka vähem koormava tagamise vahendi abil.²⁵⁷ Arestitava vara ulatuse kohta on Riigikohus märkinud, et vara arestimine on

255R. Rask, M. Kairjak, (viide 81), lk 48.

256Karistusseadustiku ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus. – RT I, 26.02.2014, 1.

257R. Kiris. Vara konfiskeerimine ja arestimine. Riigikohtu praktika. Tartu: Riigikohtu õigusteabe osakond,

kriminaalmenetluses proportsionaalne vaid juhul, kui arestimisega kaasnev põhiõiguste riive ei ole suurem isiku võimalikul süüditunnistamisel rakendatavast mõjutusvahendist.²⁵⁸ Kuna KrMS §-le 141⁴ kohalduvad vara arestimist puudutavad sätted, tuleb ka käsitletava lahenduse puhul kaaluda meetme proportsionaalsust tagatava varalise karistuse kui mõjutusvahendiga. Nii ei ole eraldumise teel jagunemise keelamine ilmselt vastuolus ületagamise keeluga, kui jagunevale ühingule alles jääv vara ulatub vähemalt süüteokoosseisule vastava sanktsiooni ülemmäärani. Pakutav lahendus ei ole kohaldatav ka sundlõpetamise esilekutsumise korral, kuna sundlõpetamiseks ei tee registripidajale kandeavaldust juriidiline isik ise. Seega ei ole sundlõpetamise korral tegemist TsMS § 378 lg 1 p 3 mõttes kostja toiminguga keelamisega. Käsitletav meede võimaldab autori hinnangul eeskätt ära hoida olukorrad, kus juriidilisest isikust kahtlustatav või süüdistatav püüab ühinemise, jagunemise või likvideerimise abil saavutada kriminaalmenetluse lõpetamiseks ühingu lõppemist ning seega karistuse kohaldamise võimatust.

3.2.4 Kandeavalduse tegemise keelamine toiminguga vastuolu tõttu hea usu põhimõttega

Alternatiivina kandeavalduse keelamiseks tsiviilõiguslike hagi tagamise meetmete abil, näeb autor võimalust keelata kriminaalmenetluse kestel ühinemise, jagunemise või likvideerimise kandeavalduse tegemine vastuolu tõttu hea usu põhimõttega. Vastavalt TsÜS § 138 lg-le 1 tuleb õiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel lähtuda hea usu põhimõttest. Kohustus toimida õiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel heas usus annab õigusliku aluse isiku subjektiivsete õiguste kasutamise piiramisele.²⁵⁹ Hea usu põhimõtte tähendus ja funktsioonid ei ole õigusvaldkonniti muutuvad.²⁶⁰ Seega on hea usu põhimõtte ühetaolisena kohaldatav nii tsiviil- kui karistusõiguses.

Hea usu põhimõtte üheks funktsiooniks on õiguste kuritarvitamise tõkestamine.²⁶¹ Ühinemine, jagunemine või likvideerimine on oma olemuselt ettevõtlusvabaduse ja omandiõiguse realiseerimine ning seega tuleb ka sellise õiguse teostamisel lähtuda hea usu põhimõttest.

2014, lk 17. – Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1767/RKKK-Vara_konfiskeerimine_ja_arestimine-19.10.2014.pdf (02.03.2015).
258RKKKm 3-1-1-9-14 p 10; RKÜKm 3-3-1-15-12 p 59; RKKKm 3-1-1-1-12 p 17.
259RKTko 3-2-1-35-07 p 18.
260I. Kull. TsÜS komm vlj, (viide 40), § 138 komm p 3.1.
261Ibid, p 3.6.1.

Olukorda, kus ühinemist, jagunemist, likvideerimist kasutatakse karistuse vältimiseks või karistuse tagajärgede leevendamiseks, ei saa lugeda hea usuga kooskõlas olevaks õiguse teostamiseks, kuna sellega kaasneb õiguste kuritarvitamine süüteo eest ette nähtud sanktsiooni vältimiseks või karistuse tagajärgede muutmiseks ühingule soodsamas suunas. Kuna karistamise tagajärgedest hoidumiseks või nende leevendamiseks ühinguga tehtav toiming selle õigusvõime lõpetamiseks või eraldumise teel jagunemise käigus vara üleviimiseks "puhtasse" ühingusse on käsitletav hea usu vastase toiminguna, on see autori hinnangul alus vastava toimingu keelamiseks. Eeltoodust tulenevalt on kohtueelsel menetlejal teoreetiliselt võimalik hea usu põhimõtte rikkumisele toetudes kriminaalmenetluse ajal ühinemine, jagunemine või likvideerimine keelata kuni juriidilise isiku suhtes kriminaalmenetluse lõpetamise või kohtuotsuse jõustumiseni.

ÄS § 33 lg 1² näeb ette, et register keeldub kande tegemisest, kui jõustunud või viivitamata täitmisele kuuluva kohtulahendi alusel on kandeavalduse esitamine keelatud. MTÜS § 76 kohaselt kohaldub ÄS § 33 ka mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrile. ÄS § 33 lg 1² kohaldamiseks on võimalus KrMS-s sätestatud kriminaalmenetluse tagamise vahendite hulka lülitada võimalus prokuratuuri taotlusel kahtlustatava või süüdistatava toiming eeluurimiskohtuniku määrusega keelata. Antud lahenduse puuduseks on selle mittekohaldatavus sundlõpetamise esilekutsumise korral, kuna sel juhul ei esita registripidajale vastava toimingu tegemiseks avaldust juriidiline isik ise ning tegemist ei ole juriidilise isiku õiguste teostamisega. Autori hinnangul on võimalik meetet siiski efektiivselt rakendada ühinemise, jagunemise ja likvideerimise peatamiseks olukorras, kus kriminaalmenetluse käigus selgelt ilmneb, et ühing soovib toimingut teha eesmärgiga karistusest vabaneda.

3.2.5 Ühinemise, jagunemise ja likvideerimise keelamine kriminaalmenetluse ajaks seaduse alusel

Kriminaalmenetluse ajal ühinemise, jagunemise, likvideerimise ja sundlõpetamise keelamine on autori hinnangul võimalik ka seaduse alusel. Kõnealuse lahenduse kohaselt kaotaks juriidiline isik kriminaalmenetluses kahtlustatava või süüdistatava staatuse omandamisega automaatselt õiguse ühineda, jaguneda või ühingat likvideerida kuni vastava menetlusseisundi

lõppemiseni. Kuna sundlõpetamise näol ei ole tegemist ühingu õigusega, siis antud lahendus seda karistuse vältimise viisi ei hõlma. Ühinemist, jagunemist ja likvideerimist keelav regulatsioon on autori hinnangul võimalik kehtestada ÄS, MTÜS ning SAS täiendamise teel.

Olemuslikult võib sellist piirangut võrrelda kriminaalmenetluslike tõkenditega, mille eesmärgiks on samuti KrMS § 127 lg-st 1 tulenevalt kriminaalmenetluse toimetamise ja kohtuotsuse täitmise tagamine. Ühinemise ja jagunemise piiramise alus tuleneb äriühingute puhul ÄS § 2 lg-st 4, mille kohaselt on ühinemine ja jagunemine lubatud ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras. Mittetulundusühingute ühinemine ja jagunemine toimub MTÜS § 92 lg 1 kohaselt MTÜS-s sätestatud korras, sihtasutuste ühinemine ja jagunemine SAS § 81 lg 1 sätestatu alusel SAS-s sätestatud korras. Tulundusühistutele puhul tuleb ühinemise või jagunemis osas TÜS § 3 lg 1 alusel ning erisätete puudumise tõttu lähtuda ÄS-s osaühingute kohta sätestatud regulatsioonist. Samuti lähtuvad vastavat ühinguliiki reguleerivast seadusest likvideerimise alused.

Käsitleva meetme toimepõhimõtte seisneb keelu kohaldumises kõigile kriminaalmenetluses süüdistuse või kahtlustuse saanud juriidilistele isikutele. See tähendab, et keelu kohaldamist ei kaaluta igal üksikjuhul eraldi. Eeltoodu tõttu tuleb autori hinnangul veenduda, kas nii ulatuslik riive on PS-ga kooskõlas. PS § 31 sätestab põhiõigusena ettevõtlusvabaduse, mis PS § 9 lg 2 kohaselt laieneb ka juriidilistele isikutele. Ettevõtlusena tuleb Riigikohtu tõlgenduse kohaselt mõista eeskätt majandustegevuse kaudu tulu teenimist.²⁶² Riigikohus on asunud seisukohale, et ettevõtlusvabadust riivab avaliku võimu iga selline abinõu, mis takistab, kahjustab või kõrvaldab mõne ettevõtlusega seotud tegevuse.²⁶³ Seega on äriühingust juriidilisele isikule ühinemis-, jagunemis- ja likvideerimiskeelu kohaldamise korral tegemist ettevõtlusvabaduse riivega. Mittetulundusühingute ja sihtasutuste põhitegevuseks ei saa olla majandustegevuse kaudu tulu teenimine, nii tuleb nende ühingute puhul kuulumist ettevõtlusvabaduse kaitsealasse eitada. Küll aga kohaldub nii äriühingutele, mittetulundusühingutele kui sihtasutustele omandipõhiõiguse kaitse. PS §-de 32 lg 2 ja 9 lg 2 kohaselt on igalühel õigus oma omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kuna ühinemine, jagunemine ja likvideerimine on seotud ühingu omandi käsutamise ja valdamisega, on nende toimingute kriminaalmenetluse ajaks keelamise näol tegemist omandipõhiõiguse riivega.

²⁶²RKPJKo 3-4-1-27-13 p 44.

²⁶³RKPJKo 3-4-1-6-00 p 11.

PS § 11 kohaselt võib õigusi ja vabadusi piirata üksnes kooskõlas põhiseadusega. Õiguste ja vabaduste piiramise kooskõla PS-ga tähendab riive vastavust kõigile põhiseaduse normidele.²⁶⁴ Riigikohtu praktikast tulenevalt on põhiõigusi piirav õigustloov akt põhiseaduspärane, kui see on formaalselt ja materiaalselt põhiseadusega kooskõlas.²⁶⁵

Regulatsiooni formaalne vastavus PS-le seisneb õigustloova akti vastavuses “pädevus-, menetlus- ja vorminõuetele”²⁶⁶ ning puudub alus arvata, et selle pinnalt võiks regulatsiooni kehtestamisel esile kerkida probleeme. Materiaalse vastavuse osas peab riivel olema legitiimne eesmärk ja riive peab olema proportsionaalne.²⁶⁷ Kriminaalmenetluses kahtlustuse või süüdistuse menetlussisundis olevate juriidiliste isikute ühinemist, jagunemist ja likvideerimist piirava regulatsiooni kehtestamise legitiimne eesmärk tuleneb üldstatult vajadusest tagada süüteo toime pannud juriidiliste isikute karistatavus. Laiemalt tuleb regulatsiooni legitiimset eesmärki näha juriidilise isiku karistamispõhjenduste usutavust ning karistusteoriatest lähtuvate juriidilise isiku karistamise eesmärkide realiseerumist tagava meetmena. Põhiõiguse riive proportsionaalsuse põhimõte jaguneb kolmeks osapõhimõtteks – sobivus ning nende kitsamas tähenduses vajalikkus ja proportsionaalsus.²⁶⁸

Sobivuse põhimõtte on R. Alexy sõnastanud järgmiselt: “[...]põhiõiguse riive on põhiseadusega vastuolus, kui see ei sobi edendama riigi poolt seatud eesmärgi saavutamist.”²⁶⁹ Lahendusena pakutav regulatsioon hoiab esmalt ära juriidilise isiku lõppemise ühinemise, jaotumise ning likvideerimise korral ning sellest tulenevalt kriminaalmenetluse lõpetamise kahtlustatava või süüdistatava suhtes. Teiseks aitab regulatsioon kuni kohtuotsuse jõustumiseni säilitada süüdlase terviklikkust ning teeb võimalikuks karistuse pööramise nii süüdlase isiku (tasumis- ja lunastusidee ning preventiivsed kaalutlused) kui kui vara vastu (karistuse faktiline täideviimine). Käsitletav meede on seega juriidilise isiku poolt vastutusest hoidumise või selle ebaefektiivseks muutmise takistamiseks sobiv.

Vajalikkuse põhimõte kitsamas tähenduses seisneb leebema vahendi olemasolu kontrollimises ehk veendumises, et pole ühtki põhiõigust vähem intensiivsemalt riivavat vahendit sama

264RKPKJko 4-4-1-18-07, p 35.

265RKPKJko-d 3-4-1-5-05 p 7; 3-4-1-16-08 p 26; 3-4-1-18-07 p 35; 3-4-1-15-11 p 21.

266RKPKJko-d 3-4-1-5-05 p 8; 3-4-1-18-07 p 35; 3-4-1-6-08 p 43.

267M. Ernits, PS komm vlj, (viide 247), § 11 komm p 2.1.2.

268R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica 2001 eriväljaanne, lk 39-40.

269Ibid, lk 39.

eesmärgi saavutamiseks.²⁷⁰ Ühinemise, jagunemise ja likvideerimise piiramise kõrval tuleb siinkohal kaaluda käesolevas töös juba käsitletud lahendusi. Võrreldes teiste meetmetega on ühingu vabaduste piiramine kriminaalmenetluses automaatselt kohalduva keeluna selgelt intensiivsem meede, kuna regulatsioon kohaldub kõikidel juhtudel ka nendele ühingutele, kelle osas kahtlustus või süüdistus hiljem ära langeb. Pakutav meede võib ühingu jaoks selle kohaldumise ajal kaasa tuua majanduslikke raskusi, mida ühinemise, jagunemise või likvideerimise abil oleks võimalik vältida.

Põhiseadusele vastavuse materiaalse külje viimaseks osapõhimõtteks olev proportsionaalsus ehk mõõdukus kitsamas tähenduses nõuab riive ning seda õigustavate põhjuste omavahelist kaalumist.²⁷¹ Ühelt poolt tuleb ühinemis-, jagunemis- ja likvideerimisvabaduse piiramisel kaalumisele ettevõtlusvabaduse ning omandipõhiõiguse riive, teisest küljest aga riivet õigustav eesmärk tõkestada süüdlaste pääsemist karistusest. Kitsama proportsionaalsuse kaalumisel eristuvad selgelt ühelt poolt ühinemine ja jagunemine, mille sisuks on juriidilise isiku õiguste, kohustuste ja varakogumi täielik või osaline üleandmine teisele juriidilisele isikule ning teiselt poolt likvideerimine, mille sisuks on üksnes juriidilise isiku tegevuse lõpetamine. Seetõttu leiab autor, et kitsama proportsionaalsuse kaalumisel on oluline likvideerimist ühinemisest ja jagunemisest eristada.

Ühinemise- või jagunemise puhul saab üldjuhul tegemist olla majanduslikest kaalutlustest lähtuva või vara, õiguste ja kohustuste parema haldamise eesmärgist kantud otsusega. Ettevõtlusvabaduse ja omandipõhiõiguse riive võib sellest tulenevalt ühingu jaoks kaasa tuua majandusliku kahju või vara, õiguste ja kohustuste haldamise keerukuse. Piiranguga kaasnev majanduslik kahju võib teatud olukordades oluliselt ületada süüteo eest kohaldamisele tulevat karistumäära. Arvestada tuleb aga asjaoluga, et iga kriminaalmenetlus ei lõppe süüdimõistva kohtuotsusega ning seetõttu on tõenäoline olukord, kus regulatsioonile allutatakse selline juriidiline isik, kelle osas jõutakse järeldusele, et ta süüteo eest ei vastuta. Kui kriminaalmenetluse tulemusena jõutakse juriidilise isiku süüdimõistmiseni, võib kriminaalmenetluse kestel aset leidnud põhiõiguste riive olla kaasa toonud märksa suurema kahju, kui kaasneb karistusega. Seetõttu on tegemist vähemalt majanduslikust vaatepunktist üsna kaaluka riivega.

270BverfGE, 53. kd, lk 135 (145). Viidatud: R. Alexy, (viide 277), lk 39.
271R. Alexy, (viide 277), lk 40.

Teiselt poolt tuleb kaalumisele võimalus saavutada kriminaalmenetluse lõpptulemusel süüdlasele karistuse kohaldamine. Karistusõiguslikku sanktsiooni rakendades kaitseb karistusõigus ühiskonna põhiväärtusi ja õiguskorda.²⁷² Süüdlase karistamise tagamiseks ning seesuguse kaitsefunktsiooni eesmärgil tunneb kriminaalmenetlus tõkendeid, mis oma olemuselt on samuti intensiivselt kahtlustatava või süüdistatava õigusi piiravad – näiteks KrMS §-des 130 ja 142 sätestatud vahistamine ja vara arestimine. Olukorras, kus põhiõigust on juba praktikas asutud kasutama süüteo vastutusest hoidumise eesmärgil, on selliste põhiõiguste piirang kriminaalmenetluse kestvusajal põhjendatud.

Kriminaalasjade menetlusaeg üldmenetluses on viimastel aastatel olnud 327-514 päeva, kuid sealjuures pidevalt lühenenud.²⁷³ Selleks, et vältida karistusest hoidumist, peaks kohaldatav piirang hõlmama aja kuni kohtuotsuse kuulutamiseni. Arvestades, et ühinemise või jagunemise vajaduse taga seisavad üldjuhul majanduslikud kaalutlused, kuid ühingul on võimalik tegevust jätkata ka ilma ühinemata või jagunemata, leiab autor, et keskmise kriminaalasja menetlusaja jooksul kohalduv piirang ei too ühingu jaoks kaasa olulist majanduslikku kahju. Ühinemine või jagunemine on majanduslikel kaalutlustel võimalik läbi viia pärast kriminaalmenetluse lõpetamist. Seega on autori hinnangul kriminaalmenetluse algatamisel ühingu ühinemisele ja jagunemisele automaatselt kohalduv piirang kitsamalt proportsionaalne.

Likvideerimise eesmärgiks on erinevalt ühinemise ja jagunemisega taotletavast ühingu majandusliku olukorra parandamisest juriidilise isiku tegevuse lõpetamine. Seega tähendaks likvideerimise piiramine sisuliselt seda, et juriidiline isik on sunnitud vähemalt formaalselt oma tegevust jätkama olukorras, kus omanikering seda enam ei soovi või ühingu sundlõpetatakse seadusest tulenevatel põhjustel. Ka üksnes formaalne tegevuse jätkamine võib kaasa tuua kulusid näiteks juhatuse tegevusele. Olukorras, kus ettevõtte puuduvad selleks vahendid, on ühingu “sundimine” tegevuse jätkamisele võrreldes ühingu karistamise abil saavutatavaga ebaproportsionaalselt koormav. Keskmise ühingu likvideerimismenetlus on viimastel aastatel olnud 406 päeva.²⁷⁴ Arvestades keskmist kriminaalasja menetlusaega, mis viimastel aastatel on jäänud alla aasta²⁷⁵, on üldjuhul võimalik kriminaalmenetlus lõpule viia enne likvideerimismenetluse lõppemist. Eeltoodust tulenevalt ei ole likvideerimise piiramine kriminaalmenetluse ajal otsekohalduva piiranguna kitsamalt proportsionaalne.

272J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa, (viide 16), lk 40.

273K. Toots, (viide 224), lk 25.

274K. Riismaa, T. Tõnisson, (viide 221), lk 3.

275K. Toots, (viide 224), lk 25.

Autor mõnab, et likvideerimise piiramine kriminaalmenetluse tagamiseks võib olla õigustatud üksnes äärmiselt erandlikel asjaoludel ning ainult siis, kui on põhjendatud kahtlus, et likvideerimist viiakse läbi karistusest hoidumise eesmärgil. Seetõttu on piirang kitsamalt proportsionaalne üksnes mitteautomaatselt kohalduvana. Lisaks nõuaks autori hinnangul likvideerimise keelamine lisatingimust, et likvideerimine on algatatud või esile kutsutud ilmse kavatsusega hoida ära ühingu karistuse kohaldamine. Eeltoodust tulenevalt on autor seisukohal, et ühinemise ja jagunemise abil ühingu karistusõigusliku vastutuse vältimiseks oleks sobiv kehtestada ÄS-s, MTÜS-s ning SAS-s kriminaalmenetluse kestel ühingute ühinemist ja jagunemist keelav regulatsioon. Likvideerimise osas ei ole otsekohalduv keeld PS-le vastavuse hindamise seisukohalt kitsamalt proportsionaalne ning seega ei ole meede likvideerimise osas kohaldatav.

3.2.6. Toimingute abil karistusest hoidumise kriminaliseerimine

Rangeim meede, mille abil ühinemise, jagunemise, likvideerimise ja sundlõpetamise abil karistuseesmärkide realiseerumise ärahoidmist takistada, on karistuse vältimise eesmärgil nende toimingute tegemise kriminaliseerimine. Pakutava meetme rakendamise võimalus on kehtestada KarS-s süüteokoosseis, mis näeks ette karistuse kohaldamise kriminaalkaristuse vältimise eesmärgil ühinemise, jagunemise, likvideerimise algatamise ja sundlõpetamise esilekutsumise eest.

Sellise lahenduse peamist toimet võib näha eelkõige üldpreveniivsena – karistuse realiseerumise vältimiseks ühinemist, jagunemist, likvideerimist või sundlõpetamist esile kutsuvat ühingu mõjutatakse süüteootsusest loobuma sellega, et ühe karistuse vältimisega kaasneb teine karistus. Negatiivse üldpreventsiooni kasu-kahju võrdlevas kalkulatsioonis eemaldab karistusest hoidumise eest ette nähtav karistus võimaliku ühinemises või jagunemisest saadava kasu ühingu jaoks ning mõjub kõikide hoidumisviiside puhul juriidilise isiku esindajatele hirmutavalt. Selleks, et tagada regulatsiooni mõju, peaks karistusest hoidumise eest ette nähtud karistus olema võrreldes ühingu poolt esimese süüteo toimepanemise eest ettenähtud karistusega vähemalt sama kaaluga. Vastasel juhul tekiks olukord, kus võrreldes algse süüteo eest ette nähtud karistusega on ühingu jaoks soodsam saada karistatud karistusest hoidmise eest. Teiseks aitab pakutav lahendus kaasa absoluutsest karistusteooriast lähtuva tasumisidee saavutamisele, kuna vastutusest hoiduja ei pääse

karistusest – algsest süüteost hoidumine peadib lõpuks ikkagi sama või kaalukamagi tagajärjega.

Pakutava lahenduse kitsaskohad seisnevad eelkõige tõendamise keerukuses, kuna koosseis näeks karistuse ette üksnes neil juhtudel, kui ühinemine, jagunemine või likvideerimine on algatatud või sundlõpetamine esile kutsutud karistusest hoidumise eesmärgil. Ühinemise, jagunemise ja likvideerimise korral on enmasti võimalik vastavate toimingute tegemist põhjendada ka majanduslike kaalutlustega, mille tõttu on toimingu tegelikku eesmärki raske tõendada. Samuti on ühingute poolt karistusest hoidumine on võimalik ilmselt ära hoida kriminaliseerimisest leebemaid meetmeid kasutades. Arvestades, et karistusõiguse kodifseerimisel on lähtunud järjekindlalt *ultima ratio* põhimõttest²⁷⁶ ning püütud ülekriminaliseerimist vältida, on antud lahenduse sobitamine olemasolevasse karistusõigusesse üldiseid karistusõiguse printsiipe järgides ilmselt raskendatud. Autor on seetõttu seisukohal, et antud meetme rakendamine oleks küll efektiivne, kuid leebemate meetmete olemasolu ja koosseisule vastava teo tõendamise keerukuse tõttu ebaotstarbekas.

276M. Kairjak, (viide 66), lk 633.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada, millised on juriidilise isiku karistamise võimalikud eesmärgid, kuidas on nende eesmärkide saavutamine ühinemise, jagunemise, likvideerimise ja sundlõpetamise esilekutsumise abil ühingute poolt välditav ning milliste meetmete abil karistuseesmärkide realiseerumine tagada.

Juriidiline isik abstraktse kehana erineb olemuslikult füüsilisest isikust ning sellest tulenevalt kerkis töö esimese probleemina küsimus sellest, millises ulatuses erinevad juriidilise isiku karistamise eesmärgid füüsilise isiku karistamise eesmärkidest. Klassikalised karistusteooriad on rajatud füüsilise isiku karistamise põhjendamisele ning näevad karistuse eesmärgina muuhulgas võimalust süüdlast mõjutada. Kuna juriidiline isik eraldiseisva õigussubjektina ei ole võimeline mõtlema, tajuma ega oma käitumist juhtima, ei ole juriidilise isiku karistamise eesmärgid täielikult füüsilise isiku karistuseesmärkidega kattuvad. Eeltoodust tulenevalt analüüsis autor esimeses peatükis erinevate karistusteooriate põhjal, milliseid eesmärke on juriidilise isiku karistamisega võimalik taotleda.

Töö esimeses peatükis analüüsitud karistusteooriate kohaldatavuse osas juriidilistele isikutele jõudis autor järeldusele, et ühingute karistamise eesmärkidena on võimalik näha absoluutsest teooriast lähtuvat kättemaksu, ühiskonna õiglustunde taastamist ja vähemal määral ühinguliikmetele lunastusvõimaluse pakkumist. Negatiivse üldpreventsiooni eesmärkidest on juriidilisele isikule kohaldatavad tabamisriisikol ning ning kasu-kahju võrdlusel põhinevad hirmutamisprensionsioonid, mille abil mõjutatakse juriidilist isikut võimaliku teolt tabamise ja süüteost saadud kasust suurema karistuse kaudu. Kuigi füüsiliste isikute puhul on väidetud, et kasu-kahju kalkulaatiivsel võrdlemisel puudub tänapäeval süüteo toimepanemisest eemalehirmutav mõju, on juriidilise isiku kui ratsionaalse majandusliku käitumise mudeli alusel tegutseva keha puhul selle mõju selgelt näha. Positiivse üldpreventsiooni aspektist võib ühingu karistamises näha eelkõige ühiskonnaliikmetele kinnituse andmist, et juriidilise isiku süütegudele reageeritakse ning sellega kaitstakse normide kehtivust.

Eripreveniivsetest eesmärkidest on juriidilisele isikule eraldiseisvalt kohaldatav üksnes negatiivsest eripreventsioonist lähtuv isoleerimiseesmärk. Kuna juriidilise isiku

sundlõpetamine on 1. jaanuarist 2015 juriidilise isiku karistusliikide hulgast välja arvatud, on isoleerimine karistuseesmärgina kehtivas Eesti õiguses juriidiliste isikute osas välistatud. Negatiivse eripreventsiooni teine külg – süüteo toime pannud isiku hirmutamine ei ole juriidilise isiku puhul realiseeritav, kuna juriidiline isik ise ei ole psühholoogiliselt mõjutatav. Süüdlasele suunatud hirmutamispreeventsioon saab olla suunatud süüteo toime pannud juriidilise isiku füüsilistest isikutest esindajateringile. Nagu negatiivsest eripreventsioonist lähtuva hirmutamispreeventsiooni puhul, tuleb ka positiivsest üldpreventsioonist lähtuvat karistamise eesmärki – süüdlase edasise desotsialiseerumise vältimist ja suunamist õiguskuulekale käitumisele näha toimivana üksnes juriidilise isiku esindajate suhtes.

Töö teise probleemina tõstatas küsimus ühingu võimalustest ühinemise, jagunemise, likvideerimise ja sundlõpetamise abil karistusõiguslikust vastutusest hoiduda või eraldumise teel jagunedes karistust osaliselt vältida ning seeläbi takistada karistuseesmärkide saavutamist. Kahtlustatava või süüdistatava juriidilise isiku ühinemise, jaotumise teel jagunemise või likvideerimise korral on ühingu liigist sõltumata tagajärjeks juriidilise isiku lõppemine. Juriidilise isiku lõppemine toob kaasa ühingu suhtes kriminaalmenetluse lõpetamise. Likvideerimise ja sundlõpetamise korral kaob võimalus süüdlast karistada. Ühendatava või jaotumisel oleva ühingu vara ning tehniline ja kutsealane pädevus läheb õigusjärgluse korras üle omandavale või omandavatele ühingule, ning lisaks sellele, et süüdlast ei saa karistada või saab karistada üksnes osa süüdlasest, on ühingul võimalik majandustegevust jätkata õigusjärglase kehas. Antud töö osas analüüsis autor, millised karistuseesmärgid jäävad nende karistusest hoidumise viiside kasutamisel ühingu suhtes realiseerimata.

Töö teise osa järeldusteks oli, et juriidilise isiku lõppemise korral ei realiseeru ükski karistuseesmärk. Süüteo toimepanijale ei ole võimalik absoluutsest teooriast lähtuvalt kätte maksta ega pakkuda organisatsiooni tasandil süü lunastamist. Negatiivse üldpreventsiooni osas ei realiseeru karistuse tabamise või kasust suurema karistuskahju hirmutav toime, kuna karistus on välditav. Positiivsest üldpreventsioonist lähtuvalt ei ole karistuse välditavuse tõttu võimalik ühiskonnaliikmetele kinnitada, et õigushüve kaitstakse ning normist kinnipidamine on tagatud. Puudub ka eripreventsioonidest lähtuv toime juriidilise isiku esindajateringile, kuna süüdlast esindavad füüsilised isikud õpivad õiguskuuleka käitumise asemel juriidilise isiku karistust vältima. Majandusliku kasu äravõtmine karistuseesmärgina pole võimalik, kuna

karistust ei saa kohaldada.

Olukorras, kus jagunemine toimub eraldumise teel, juriidiline isik ei lõppe, vaid jääb eraldunud keha kõrvale edasi tegutsema. Eraldunud ühingu läheb üle jaguneva ühingu vara ning tehniline ja kutsealane pädevus – millises ulatuses, sõltub jagunemislepingust. Sellisel viisil jagunemise järel on võimalik küll jagunenud ühingu suhtes kriminaalmenetlus lõpule viia ning süüdlast karistada, kuid osaliselt jäävad ka siin juriidilise isiku karistamise eesmärgid realiseerumata. Esmalt ei ole võimalik kättemaksu suunata enam süüdlasele tervikuna, vaid üksnes selle osale. Majandusliku kasu äravõtmine võib olla täies ulatuses mitterealiseeritav, kui omandavale ühingu antakse üle suurem osa varast ning vanasse kehasse jääb sellest üksnes marginaalne osa. Negatiivse üldpreventsiooni toimimise osas kerkib üles võimalus, et süüteo tulemusel ning ühinemise või jagunemise abil karistust osaliselt vältides ületab süüteost saadava kasu suurus karistusest tingitud kahju. Sellisel juhul ei realiseeru kasu-kahju võrdlusel põhinev karistusähvardus. Positiivse üldpreventsiooni seisukohalt võib näha probleemi eeskätt ühiskonnaliikmete usaldus- ja rahuldusefekti tagamises läbi karistuse, kuna õigushüve kaitse ja normist kinnipidamine ei ole tagatud.

Töös käsitletud kolmas probleem seisnes asjaolus, et Eesti õiguses puudub selge regulatsioon, mis võimaldaks kriminaalmenetluse ajal ühinemist, jagunemist, likvideerimist ja sundlõpetamist takistada. Õiguslikke lahendusi analüüsid pakkus autor lõppjärelmina välja kuus erinevat viisi, kuidas on võimalik ühingute nendel toimingute abil karistusest hoidumist takistada. Väljapakutud viisidest esimene seisneb ühinguidentiteedi tunnustamises, mille kohaselt on võimalik ühinemise või jagunemise järgselt üleantud vara ning jätkatava tegevuse pinnalt hinnata juriidilise isiku õigusjärglase majanduslikku identsust algse ühingu. Süüteovastutus kanduks sellisel juhul majandusliku identsuse alusel edasi ühingu õigusjärglasele ning karistuse vältimine muutuks ebaotstarbekaks. Analüüsi käigus selgus, et antud lahendus ei ole kohaldatav likvideerimise ja sundlõpetamise esilekutsumise abil karistuse vältimise takistamiseks.

Teise alternatiivina pakkus autor võimaluse sätestada olemasoleva juriidilise isiku vastutuse regulatsiooni täiendamise teel vastutuse laiendamine juriidilise isiku õigusjärglastele, kui süüteo toime pannud juriidiline isik on lõppenud. Sarnast lahendust kasutavad mitmeid teised riigid ning autor on eeltoodut arvestades pidanud seda üheks sobivamaks meetmeks, kuigi ka

see lahendus ei ole rakendatav likvideerimise ja sundlõpetamise takistamiseks.

Kolmanda võimalusena on autor välja pakkunud kriminaalmenetluses kohalduvate tsiviilõiguslike hagi tagamise meetmete kasutamise ühinemis-, jagunemis-, likvideerimis- või sundlõpetamise registrikande keelamiseks tsiviilõiguslike hagi tagamise vahendite abil. Kriminaalmenetluses kohaldatavate tsiviilõiguslike hagi tagamise sätete abil on võimalik ühinemine, jagunemine ja likvideerimine ära hoida vastava registrikande tegemise keelamisega. Autor on seisukohal, et võimalik on arestimismääruse esitamine registrile, kes ei tee ühingu poolt taotletud kannet. Seega võimaldab antud lahendus ühinemist, jagunemist ja likvideerimist kriminaalmenetluses piirata kehtiva õiguse raamides. Antud lahendus ei ole kohaldatav sundlõpetamise korral, kuna sundlõpetamise avaldust ei esita registripidajale ühing ise. Küsitav on autori seisukohast ka lahenduse kasutamine eraldumise teel jagunevate ühingute korral. Kui vana registrikoodi all tegutsema jäävale ühingule jäetakse jagunemislepinguga karistuse kandmiseks piisavalt rahalisi vahendeid võib registritoimingu keelamise näol olla tegemist kohtuotsuse täitmise ületagamisega, mis ei ole lubatav.

Neljanda lahendusena näeb autor võimalust registrikande tegemine keelata hea usu põhimõttele tuginedes, kui kriminaalmenetluse käigus ilmneb, et juriidilisest isikust kahtlustatav või süüdistatav asub läbi viima ühinemist, jagunemist või likvideerimist, eesmärgiga kriminaalvastutusest vabaeneda. Antud lahenduse korral on kande tegemise keelamiseks võimalus kriminaalmenetluse tagamise vahendite loetellu tuua võimalus prokuratuuri taotlusel kahtlustatava või süüdistatava toiming eeluurimiskohtuniku määrusega keelata. Sarnaselt kolmandale lahendusele, on ka selle meetme puuduseks mittekohaldatavus sundlõpetamise esilekutsumise korral, kuna sel juhul ei esita registripidajale vastava toimingu tegemiseks avaldust juriidiline isik ise ning tegemist ei ole juriidilise isiku õiguste teostamisega. Autori hinnangul oleks võimalik meedet siiski efektiivselt rakendada ühinemise, jagunemise ja likvideerimise peatamiseks olukorras, kus kriminaalmenetluse käigus selgelt ilmneb, et ühing soovib toimingut teha eesmärgiga karistusest vabaneda.

Viienda võimalusena on autor välja pakkunud lahenduse keelata kriminaalmenetluse kestel ühinemine ning jagunemine erinevaid ühinguliike reguleerivates õigusaktides. Antud lahenduse kohaselt kohalduks ühinemise ja jagunemise keeld automaatselt juriidilise isiku suhtes kriminaalmenetluse alustamisega ning lõppeks süüdistatava või kahtlustatava menetlusstaatuses vabanemise või kriminaalmenetluse lõpetamisega. Analüüsi käigus on

selgunud, et see meede ei ole kasutatav sundlõpetamise korral ning likvideerimise keelamine automaatse keeluna ei ole kitsamalt proportsionaalne ning seega põhiseaduspärane.

Kuuenda võimalusena näeb autor rangeima meetmena võimalust peatada karistuse vältimise eesmärgil ühinemine, jagunemine või likvideerimise esilekutsumine sellise tegevuse kriminaliseerimisega. Pakutava lahenduse kohaselt oleks eelnimetatud toimingute tegemine kriminaalkaristuse vältimise eesmärgil karistatav. Autori hinnangul võib antud meetme rakendamine olla praktiliselt siiski raskendatud, sest toimingu tegemist karistusest hoidumise eesmärgil on keeruline tõendada, kuna enamasti on ühinemine, jagunemine ja likvideerimine põhjendatavad majanduslike eesmärkidega. Lisaks võib ühinemise, jagunemise, likvideerimise ja sundlõpetamise piiramine või keelamine kriminaalmenetluse ajal olla saavutatav vähemkoormavate lahenduste abil. Seetõttu võib autori hinnangul pakutav meede minna vastuollu *ultima ratio* põhimõttega.

Autori hinnangul on töö tulemusel täpsustunud juriidilise isiku karistamise eesmärgid ning autor on välja pakkunud erinevad võimalused, kuidas takistada ühingute poolt karistuse kohaldamise ärahoidmist või selle ebaefektiivseks muutmist. Juriidilise isiku ühinemise, jagunemise, likvideerimise ja sundlõpetamise abil karistuse vältimine on olnud mitmeid aastaid lahendamist vajavaks sõlmkohaks. Autor loodab, et käesolevas magistritöös käsitletud meetmetest leiab kasutuse praktikas ning aitab seeläbi paremini tagada juriidiliste isikute karistamise eesmäärke.

AIMS OF PUNISHING LEGAL ENTITIES AND THEIR REALIZATION ENSURING MEASURES

Summary

This master's thesis is about aims of punishing legal entities and how the punishing aims can be ensured by preventing legal entities to use several techniques during criminal proceedings that may help them avoid criminal responsibility and therefore realization of punishing aims. It is emerged in Estonian legal system, that legal entities may escape criminal liability by merging, dividing or liquidating or by inducing compulsory dissolution. It is also possible for legal entities to escape partially sanctions by dividing the company in the way, that only part of the original entity can be punished. The goal of this thesis was to firstly identify, what are the aims of punishing legal entities. Secondly the author set a goal to describe possible ways of escaping legal entity's liability and to analyze what purposes of the punishment can not be achieved by these ways. Third and main aim of this thesis was to propose several measures, that may help to avoid or restrict the possibility of escaping liability by previously described actions and what can be used in accordance with Estonian legislation.

Criminal liability of legal entities was introduced into Estonian legal system in 2002 with adoption of new Penal Code (PC). With enforcement of the PC, Estonia followed many other countries, who recognize the legal entities as individual subjects of criminal liability. According to § 14 sec 1 of PC “in the cases provided by law, a legal person shall be held responsible for an act which is committed in the interests of the legal person by its body, a member thereof, or by its senior official or competent representative.” According to sec 3 of the same norm, the state, transnational organizations, local government units and public legal entities is can not be held liable. The legal entities responsibility is according to Estonian law steadily linked to the responsibility of the natural person who actually committed the crime in the interests of the legal entity. The main link can be seen as the “interests” of the legal person – these interest may be either economical or moral.

According to § 37 of PC the legal entity can be capable of guilt only if it has passive legal capacity. As stated in General Part of the Civil Code Act (GPCCA) § 26 sec 2 the passive legal capacity of a legal person in private law arises from entry of the legal person in the register prescribed by law. GPCCA § 45 sec 2 states, that legal entity terminates with deleting it from the same register. It can be followed that the legal capacity of the legal entity and

therefore capacity of guilt depends of the registry entry. The main problems with possible avoidance of the criminal liability by legal entities in Estonia are emerging in this light of the regulation. According to §§ 199 sec 1 p 4 and 200 of the Code of Criminal Procedure (CCP) criminal proceedings are terminated, when suspected or accused legal entity has been dissolved. As natural persons, legal persons are as well looking for ways to avoid punishing. As merging, division, liquidation or induced compulsory dissolution of legal entity entails with its deleting from the registry, it follows that by launching such act during criminal proceedings, it may be an opportunity to avoid criminal liability of this entity.

The thesis is partitioned to three main chapters. In the first chapter a brief overview is given about the Estonian regulation of criminal liability of legal entities to create a basis for the following analyze. The chapter continues with analyze of to what extent it is possible to implement the theories of punishment to inherently different legal entities. As legal entities can not think, feel or act by themselves, the main question to answer in this chapter was on how large scale the aims of punishing legal entities and physical persons differ from each other. The theories of punishment are offering different justifications why punishing is necessary and are thereby used as legitimation base for states penal power. Main theories of by what punishment is justified – the absolute theory and relativistic theories – have developed as theories reasoning why punishing of crime-committing natural persons is required. From the theories of punishment it follows what are the goals of imposition of a sentence, in other words, what are the affects of sentencing. As the legal entity is an abstract, fictional person, it was assumable, that these theories can not be fully extended to set the goals for punishing legal person.

The author has in this part of study concluded, that absolute and general prevention theories are with some modifications applicable to legal entities – it is possible to see penalty as retribution and as redeeming of organizational guilt. From negative general prevention perspective, punishing of legal person is generally scaring companies away from committing a crime because of threatening sanctions. From positive general prevention perspective, the aim of punishing legal entities is to meet society's sense of justice and to confirm that the norms are followed. The special prevention theories, however are not applicable to legal entities, as legal entity itself can not be scared away from committing a crime and can not be re-socialized. The goals of punishing, raising from special prevention theories, can only affect the representatives of the legal entity. The special theory that sees punishing purely as “taking

away economical benefits” from the offender, is applicable to legal entities as the best, but must be seen as not only consequence, but also as condemnation.

In the second chapter, the author has described possible ways, how legal entities are able to escape the main goals of punishing. CCP states in § 199 section 1 p 4 and in 200, that in case of dissolving suspected or accused legal person during the criminal proceedings, the criminal proceedings shall be terminated.

Merging, dividing, liquidating and compulsory dissolution of companies are regulated in Commercial Code (CC), Commercial Associations Act (CCA), Non-profit Associations Act (NAA) and Foundations Act (FA). According to Estonian regulation, liquidation and compulsory dissolution ends with dissolving legal entity. Merging can be performed by two ways – by acquiring or by forming new company. In both ways the company being acquired shall be deemed to be dissolved. Division can also be performed by two ways – by distribution or separation. Upon distribution, the company being divided shall be deemed to be dissolved. Upon separation, the dividing company is not to be dissolved and will continue its activity after transferring part of its assets to recipient companies.

The author has concluded, that by merging, dividing in a way of distribution and liquidating the company during criminal proceedings, none of the goals of punishing can be achieved. Because the legal entity is dissolved, it can not be punished, therefore the retributive goals can not be achieved as there is simply no entity to hold liable for the crime. The achievement of preventive goals must be also denied. The effect of scaring legal entities away from committing crimes is not attainable, because all other legal entities see as well, that criminal sanctions could be avoided. The special prevention, that should have impact to particular legal entity's representatives and teach them to act in accordance with norms, has the opposite effect – the representatives are learning how to avoid sanctions.

By dividing company in a way of separation, the goals of punishing can be achieved only partially, as by Estonian law, at the moment it is impossible to expand criminal liability from dividing company to its successors by the statement of the Supreme Court. The Supreme Court stated, that both companies, divided by separation, can not be held liable, as the successor of the divided company can not be assimilable with its predecessor. It is impossible to fully take away the economical benefits in cases where company has divided by separation,

because some of the assets have been transferred from the offender to its successor or successors. The punishing in this case can not meet the society's sense of justice because it is only a part of the original offender that is punished. It also can not be ensured that the norms are followed, because the legal entity can be divided again and again to fully or partially escape the sanctions. From the perspective of retributive theory, the fair payment for the crime is doubtful, as part of the original company is acting in new body.

In the third chapter, author has analyzed the statement of Supreme Court that denies the possibility of expanding criminal liability of legal entity to its successors and the possible conflict between this statement and aims of punishing. The author has concluded, that there may be conflict, as by the broader interpretation of the existing PC and GPCCA, it would have been possible to expand criminal liability to the successor of the legal entity. The author has argued, that because of intrinsic differences between legal entities and natural persons, the guilt of legal entity is not engaged to the specific entity, but can be transferable to the successor as the assets of the offender are carrying with them an injustice.

Furtherly, the author has offered six different ways that may help achieve goals of punishing legal entities. The first option has been described earlier by legal scholars and is known as recognition of corporate identity. The concept of corporate identity *Gesellschaftsidentität* has been developed in German criminal law. The principle of corporate identity is to identify by certain criterias, if the successor (or in case of many successors – which of the successors) of the merged or divided legal entity is economically identical to the offender. If the identity of the successor is confirmed, the successor can be held liable for crimes committed in interests of its predecessor.

The corporate identity recognition can help to achieve goals of punishing in cases of merging and dividing the company. However, this way does not remove all possibilities to avoid punishing goals from being realized. At first, the corporate identity can not be used in case of liquidation and compulsory dissolution, because there is simply no successors of the legal entity – punishing is still avoidable by liquidation and by induced compulsory dissolution. Secondly, in some cases it is impossible to identify the economical identity of the successor and predecessor. For example, in cases when a micro-company is merged with a large company and its assets are forming only marginal part of the successors assets. It is also impossible to see economical identity in cases of dividing large company to many micro-

successors. If the criminal proceedings have not been started yet and the offender merges with another company, it is unpredictable for the successor that the consequences of merging may include criminal responsibility.

The second option that has been offered is to supplement § 14 of PC with regulation, that would give legal basis to expand the criminal liability to the successors of the legal entity. Comparable solution has been used in several other countries – for example in Serbia, Croatia and Macedonia. Similar regulation has also been used in the American continent. This regulation, however, as the previous, has its deficiency as it is also not applicable in the case of liquidation and compulsory dissolution because there is no successors of the legal entity. The author has concluded, that despite of that the method can not help to restrict liquidations and compulsory dissolutions with purpose of escaping penalties, this method might be the best option to achieve the goals of the penalty in case of mergings and dividings.

The third option is to use available regulation of civil law, that can be applied in criminal procedure to ensure the enforcement of the sentence. This option has also been described previously by legal scholars but under conditions, where civil law norms, that apply to prohibiting actions and rights, was not usable in criminal proceedings. From 2014 these civil measures can be used in criminal proceedings and therefore it seems to be possible to use this solution to prohibit the suspected or accused legal entity to submit application to the registry. By this option it should be achievable to prohibit legal entity to make registry entry for merging, dividing or liquidating. As the registry entry of compulsory dissolution is not applied to the registry by the legal entity itself, the option can not be used to prevent legal entities to escape penalties by this way.

The fourth way to prevent legal entities to escape their liability, is similar to the previous one. The merging, dividing and liquidation can be prohibited as an act contrary to the good faith by the investigation judge if the prosecuting magistrancy requests it. The registry refuses to make registry entry on the basis of the court order. According to the GPCCA § 138 sec 1 rights shall be excercised and obligations shall be performed in good faith. The good faith principle is used to prevent the abuse of rights. In case of merging, dividing or liquidating the company, the act of legal entity can be concluded as abuse of rights. The solution requires establishing additional regulation in CCP, according to which merging, dividing or liquidating could be forbidden by investigation judge if prosecuting magistrancy submits an application for it.

Fifth possibility to ensure achieving goals of punishing legal entities by prohibiting merging, dividing and liquidation of the companies during the criminal proceedings by adopting the regulation by what the legal entity would lose its right to do these actions automatically by receiving status of suspected or accused in criminal proceedings. The author has concluded that restricting merging and dividing of the legal entities are suitable, necessary and proportional according to The Constitution of the Republic of Estonia (TCRE). In the part of liquidation, the author has found, that restricting this right by automatically applicable prohibition is not proportional by its narrower meaning and therefore is not in accordance with TCRE. The liquidation is directed to end the activity of legal entity, not to improve gain of profit – therefore it should be treated differently from merging and dividing. Restricting legal entities right to end its activity, the company is forced to continue making spends for example to keep its board active. The author has concluded, that restricting the right to liquidate the entity can be proportional only in exceptional cases, where it can be clearly concluded, that the liquidation process is started for the purpose of avoiding criminal liability. Therefore the regulation of restricting liquidating can not be automatically applicable with attaining status of suspected or accused legal entity.

The main conclusion of this thesis is that the avoidance of criminal liability of legal entities by merging, dividing and liquidation and therefore avoidance of punishing goals can be prevented by adopting the regulation, that restricts merging, dividing and liquidation during criminal proceedings. By this way, it is ensured, that the sanctions can be imposed to the offender and goals of just punishment, satisfaction of society's sense of justice, ensure of following the norms and crime-preventing goals can be achieved.

The author hopes, that some of the conclusions of this master's thesis, could reach to practical usage to help ensure, that punishing legal entities would be more effective, aims of punishing legal entities could be reached and complexed situation with using merging, dividing, liquidation and induced compulsory dissolution will start to become clearer.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica 2001, eriväljaanne;
2. BGH 11.03.1986. (Viidatud: Rask, R., Kairjak, M. Kriminaalvastutus juriidilise isiku jagunemisel. Tractatus terribiles. Artiklikogumik Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura, 2009, lk 44);
3. BGH 13.11.2004. Viidatud: Rask, R., Kairjak, M. Kriminaalvastutus juriidilise isiku jagunemisel. Tractatus terribiles. Artiklikogumik Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura, 2009, lk 44);
4. BverfGE, 53. kd. (viidatud: Alexy, R., lk 39);
5. Eidam, G. Die Verbandsgelbusse des § 30 Abs 4 OwiG – eine Bestandsaufnahme. - Wistra 2003, nr 12. (viidatud: Kriminaalvastutus juriidilise isiku jagunemisel. Tractatus terribiles. Artiklikogumik Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura, 2009, lk 46);
6. Elkind, E., Sootak, J. Juriidilise isiku vastutus: uued arengusuunad Eesti kohtupraktikas. Juridica X, 2005;
7. Ernits, M. jt. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus. Tallinn – Tartu – Kiel: Avatud Eesti Fond, 1999;
8. Feuerbach, A. Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts. Giessen 1847. (viidatud: Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura, 2007, lk 39);
9. Feuerbach, A. Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts. Bd 1–2. Erfurt 1799–1800. (viidatud: Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura, 2007, lk 39);
10. Jakobs, G. Strafrecht. AT Lehrbuch. Berlin: Gruyter, 1983. (viidatud: Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura, 1997, lk 66);
11. Kairjak, M. Majanduskaristusõigus karistusõiguse revisjoni raames. Juridica VIII, 2014;
12. Kirchgässner, G. Homo Oeconomicus: The Economic Model of Behaviour and Its Applications in Economics and Other Social Sciences. New York: Springer, 2008;
13. Kruusamäe, M. Karistuse kohaldamise alused Riigikohtu praktika järgi. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, õigusteaduskond, 2010;
14. Liszt, F. Der Zweckgedanke im Strafrecht. – Strafrechtliche Vorträge und Aufsätze. Bd. 1. Berlin, 1905. (viidatud: Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura, 2003

- lk 157);
15. Merimaa, M. Äriseadustik Kommentaarid, selgitused, arvamused. Tallinn: Kirjastus Ilo, 2007;
 16. NJW 2005, nr 19. (viidatud: Rask, R., Kairjak, M. Kriminaalvastutus juriidilise isiku jagunemisel. Tractatus terribiles. Artiklikogumik Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura, 2009, lk 44);
 17. Pikamäe, P., Sootak, J. (koost.) Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne, 3 trk. Tallinn: Juura, 2009;
 18. Pikamäe, P. Kes on juriidilise isiku pädev esindaja karistusseadustiku § 14 mõttes? – Juridica I, 2010;
 19. Rask, R., Kairjak, M. Kriminaalvastutus juriidilise isiku jagunemisel. Tractatus terribiles. Artiklikogumik Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura, 2009;
 20. Roxin, C. Sinn und Grenzen staatlicher Strafe. – JuS 1966. (viidatud: Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura, 2007, lk 36);
 21. Roxin, C. Strafrecht. AT. Bd 1.2. Aufl. München: Beck, 1996. (viidatud: Sootak, J. Sanktsiooniõigus, Tallinn: Juura, 2007, lk 48);
 22. Saare, K. Esindusorgani liikme käitumise omistamisest eraõiguslikule juriidilisele isikule seoses vastutuse küsimusega. Juridica X, 2003;
 23. Samson, E. Kriminaalõiguse üldosa. Tallinn: Justiitsministeerium, 2001;
 24. Schmidhäuser, E. Vom Sinn der Strafe, Göttingen, 1971. (viidatud: Sootak, J. J. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura, 1997, lk 63.)
 25. Sootak, J. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura, 2010;
 26. Sootak, J. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura, 2003;
 27. Sootak, J. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura, 1997;
 28. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura, 2007;
 29. Töbrens, H. Die Bekämpfung der Wirtschaftskriminalität durch die Troika der §§ 9, 130 und 30 des Gesetzes über die Ordnungswidrigkeiten. - NstZ 1999, Bd 1; C. Wegner. Die Systematik der Zummessung unternehmbezoener Geldbussen. Frankfurt (M) 2000. (viidatud: M. Kriminaalvastutus juriidilise isiku jagunemisel. Tractatus terribiles. Artiklikogumik Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura, 2009, lk 41);
 30. Uri, E. Juriidilise isiku kriminaalvastutusest. J. Sootak (koost.) Eesti kriminaalõiguse arenguteedest. Tartu: Juristide Täienduskeskus, 1997;
 31. Varul, P. jt. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2010;

32. Weigend, T. Der Grundsatz der Verhältnismässigkeit als Grenze staatlicher Strafgewalt. – FS für H J. Hirsch. Berlin: Gruyter, 1999. (viidatud: Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura, 2007, lk 44);
33. Wells, C. Corporations and Criminal Responsibility. Oxford: Clarendon Press, 1993;
34. Wistra 1986, nr 5. (viidatud: M. Kriminaalvastutus juriidilise isiku jagunemisel. Tractatus terribiles. Artiklikogumik Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura, 2009, lk 44);

KASUTATUD INTERNETIALLIKAD

35. AS Facio Ehitus majandusaasta aruanne 2010, lk 2. – Arvutivõrgus: http://riito.ee/public/files/aruanne_2010.pdf (28.03.2015);
36. AS Merko Ehitus aktsionäride üldkoosoleku kokkukutsumise teade. Börsiteated. – Arvutivõrgus : http://www.nasdaqomxbaltic.com/market/?pg=news&news_id=226069&op2=print (23.03.2015);
37. AS Merko Ehitus aktsionäride üldkoosoleku otsused 03.06.2008 toimunud korralisel üldkoosolekul: – Arvutivõrgus : http://www.nasdaqomxbaltic.com/market/pg=details&instrument=EE3100098328&list=2&tab=news&news_id=226095 (28.03.2015);
38. AS Merko Ehitus jagunemiskava. – Arvutivõrgus: http://www.nasdaqomxbaltic.com/files/tallinn/bors/prospekt/merko/MKO_jagunemiskava.pdf (28.03.2015);
39. Green Paper on the approximation, mutual recognition and enforcement of criminal sanctions in the European Union. COM (2004) 334, p 2.1.9. – Available: <http://db.eurocrim.org/db/en/doc/669.pdf> (03.05.2015);
40. Jain, N.K. Organisational behaviour, vol 1. New Delhi: Atlantic publishers and distributors, 2005. Available: – <http://books.google.ee/books?id=XuPsE7J-6GcC&printsec=frontcover&hl=et#v=onepage&q&f=false> (05.03.2015);
41. Keskkonnainspeksioon. Mingifarmid said lõpuks vajalikud load. Keskkonnajärelevalve aastaraamat 2013. Tallinn: AS Vaba Maa, 2014, lk 24-25. Kättesaadav : <http://www.kki.ee/download/482/Aastaraamat%202013.pdf> (03.03.2015);
42. Khanna, V. S. Corporate Criminal Liability: What Purpose Does it Serve? Harvard

- Law Review, vol 109, no 7, May 1996, 1494. Arvutivõrgus: http://www.law.yale.edu/documents/pdf/cbl/khanna_corporate_crime.pdf (06.02.2015);
43. Kiris, R. Vara konfiskeerimine ja arestimine. Riigikohtu praktika. Tartu: Riigikohtu õigusteabe osakond, 2014. – Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1767/RKKK-Vara_konfiskeerimine_ja_arestimine-19.10.2014.pdf (02.03.2015);
 44. Kruusamäe, M. Karistuse kohaldamise etapid Eesti kohtupraktikas. Tartu: Riigikohus. Õigusteabe osakond. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/vfs/1391/Karistuse%20kohaldamise%20etapid.pdf> (04.04.2015);
 45. Madise, Ü., Aaviksoo, B., Kalmo, H. jt. (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. – Arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee> (22.04.2015);
 46. Manavald., P. Maksejõuetusõigusliku regulatsiooni valikuvõimaluste majanduslik põhjendamine. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2011. - Arvutivõrgus: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/18712/manavald_priit.pdf?sequence=1 (14.04.2015);
 47. Pop, I. A. Criminal Liability of Corporations – Comparative Jurisprudence, Michigan: Michigan State University College of Law, Spring 2006. – Arvutivõrgus: http://www.law.msu.edu/king/2006/2006_Pop.pdf (29.04.2015);
 48. Reinthal, T. Riigikohtu kriminaalkolleegiumist tagasi saadetud süüteoasjad 2006-2009. Analüüs. Tartu: Riigikohus. Õigusteabe osakond, detsember 2010. – Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1067/RKKKo_tagasi_2006_2009.pdf (29.04.2015);
 49. Riismaa, K., Tõnisson, T. Likvideerimismenetluse lihtsustamine äriühingu vabatahtliku lõpetamise korral. Justiitsministeeriumi eraõiguse talitus. Tallinn: Justiitsministeerium, 2012, lk 3. - Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/likvideerimismenetluse_lihtsustamine_ariuhingu_vabatahtliku_lopetamise_korral_0.pdf (05.04.2015);
 50. Roxin, C. The Shortcomings of Traditional “Absolute” and “Relative” Theories of Punishment. Prevention, Censure, and Responsibility: The Recent Debate on the Purposes of Punishment. Liberal Criminal Theory: Essays for Andreas von Hirsch. Hart Publishing, 2014, 2. II A. Available: – <https://books.google.ee/books?id=5c6dBQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=et#v=onepage&q&f=false> (06.03.2015);
 51. Saare, K. Eraõigusliku juriidilise isiku õigussubjektsuse piiritlemine. Tartu: Tartu

- Ülikooli kirjastus. – Arvutivõrgus: <https://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/1044/saare.pdf?sequence=5> (04.04.2015);
52. Seletuskiri karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde 554 SE. – Arvutivõrgus: [http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad/Karistusseadustiku-muutmise-ja-sellega-seonduvalt-teiste-seaduste-muutmise-seadus/\(22.03.2015\);](http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad/Karistusseadustiku-muutmise-ja-sellega-seonduvalt-teiste-seaduste-muutmise-seadus/(22.03.2015);)
53. Sootak, J. Kriminaalpoliitika küsimusi karistusõiguse revisjonis. Tallinn, 23.10.2013. Kättesaadav: http://www.kuriteoennetus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=40664/Kriminaalpoliitika+k%C3%FCsimusi+karistus%F5iguse+revisjonis_+Jaan+Sootak.pdf (03.03.2015);
54. Tamme, M. Ettevõtte tehinguline üleminek. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, õigusteaduskond, 2005. – Arvutivõrgus: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/862/tamme.pdf> (30.04.2015);
55. Toots, K. Lühimenetlus Eesti kriminaalmenetluses ja kohtupraktikas. Magistritöö. Tartu, 2014. – Arvutivõrgus: https://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/42811/toots_kristel.pdf?sequence=1 (08.04.2015);
56. Uus ühinemismenetlus võimaldab äriühingu kiiremat lõpetamist. Justiitsministeerium. *Sine lege*, 28.11.2013. – Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/et/uudised/uus-uhinemismenetlus-voimaldab-ariuhingu-kiiremat-lopetamist> (19.03.2015);
57. Vormbaum, T., Bohlander, M. (edit.). A Modern History of German Criminal Law. New York – Dordrecht – London: Springer, 2014, p 39. – Available: http://books.google.ee/books?id=8h24BAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=et&source=gbp_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (03.04.2015);
58. Act on the Responsibility of of Legal Persons for Criminal Offences. Official Gazette no. 151 / 2003. – Available: http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/Legislation__Responsibility-Legal-Persons-CO.pdf (30.04.2015);
59. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 27.04.2011, 2;
60. Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 12.03.2015, 21;
61. Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 21.06.2014, 28;

62. Karistusseadustiku ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus. – RT I 2008, 33, 200;
63. Karistusseadustiku ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus. – RT I, 26.02.2014, 1;
64. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 12.07.2014, 1;
65. Kriminaalkoodeks. – RT 1992, 20, 288;
66. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 19.03.2015, 21;
67. Law on The Liability of Legal Entities for Criminal Offences. Official Gazette of the Republic of Serbia, No 97/08, 27 Oct 2008. – Arvutivõrgus: [http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Mercenaries/WG/Law/Serbia/LawOnLiability.pdf\(30.04.2015\)](http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Mercenaries/WG/Law/Serbia/LawOnLiability.pdf(30.04.2015));

KASUTATUD NORMATIIVAKTID

68. Looduskaitse seadus. – RT I 2004, 38, 258;
69. Maksukorralduse seadus. – RT I 2002, 26, 150 ... RT I, 17.03.2015, 10;
70. Mittetulundusühingute seadus. – RT I 1996, 42, 811 ... RT I, 21.06.2014, 42;
71. Republic of Macedonia. Criminal Code. Consolidated version with the amendments from March 2004, June 2006, January 2008 and September 2009. – Available: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/16066/preview> (02.05.2015);
72. Riigihangete seadus. – RT I 2007, 15, 76 ... RT I, 23.03.2015, 24;
73. Sihtasutuste seadus. – RT I 1995, 92, 1604 ... RT I, 21.06.2014, 49;
74. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I 2002, 35, 216 ... RT I 13.03.2014, 103;
75. Tulundusühistuseadus. – RT I 2002, 3, 6 ... RT I, 21.03.2014, 34;
76. Äriseadustik. – RT I 1995, 26, 355 ... RT I, 19.03.2015, 45;

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

77. RKHKo 3-3-1-45-12;
78. RKKKo 3-1-1-7-04;
79. RKKKo-d 3-1-1-40-04;
80. RKKKo 3-1-1-82-04;

81. RKKKo 3-1-1-137-04;
82. RKKKo 3-1-1-9-05;
83. RKKKo 3-1-1-145-05;
84. RKKKo 3-1-1-4-06;
85. RKKKo 3-1-1-99-06;
86. RKKKo 3-1-1-9-08;
87. RKKKo 3-1-1-21-12
88. RKKKo 3-1-1-133-13;
89. RKPJKo 3-4-1-6-00;
90. RKPJKo 3-4-1-5-05;
91. RKPJKo 3-4-1-18-07;
92. RKPJKo 3-4-1-6-08;
93. RKPJKo 3-4-1-16-08;
94. RKPJKo 3-4-1-15-11
95. RKPJKo 3-4-1-27-13;
96. RKTko 3-2-1-35-07;
97. RKÜKm 3-3-1-15-12;
98. RKKKm 3-1-1-1-12;
99. RKKKm 3-1-1-9-14;
100. RKTkm 3-2-1-158-04;
101. TlnHko 3-07-1083, 24.10.2007;
102. TlnHko 3-09-1345/33, 20.10.2009;

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marika Bogun

sünnikuupäev: 16.07.1984

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Juriidilise isiku karistamise eesmärgid ja nende realiseerumist tagavad meetmed,

mille juhendajad on dr. iur. Marko Kairjak ja prof. Jaan Sootak,

1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 04.05.2015